

विषयसूची

कार्यकारी सारांश	१
खण्ड - १: परिचय	६
१.१ पृष्ठभूमि	६
१.२ भू-उपयोग नीति, कार्य र अभ्यासहरूको समीक्षा	८
१.२.१ राष्ट्रिय/प्रादेशिक योजना, नीति कार्य र प्रयासहरू	८
१.२.२ पाँचौं पञ्चवर्षिय विकास योजना (२०३२-२०३७)	९
१.२.३ नवौं पञ्चवर्षिय विकास योजना (२०५४-२०५९)	९
१.२.४ दशौं पञ्चवर्षिय विकास योजना (२०५९-२०६४)	९
१.२.५ एघारौं योजनामा भू - उपयोग	९
१.२.६ बाह्रौं योजनामा भू - उपयोग	१०
१.२.७ तेह्रौं योजनामा भू-उपयोग	११
१.२.८ चौधौं योजनामा भू-उपयोग	११
१.२.९ पन्ध्रौं योजनामा भू-उपयोग	१२
१.२.१० भूमि राजस्व ऐन २०३४	१२
१.२.११ शहरी विकास ऐन २०४५	१३
१.२.१२ जग्गा अधिग्रहण ऐन - २०५३	१३
१.२.१३ वन ऐन २०४९	१३
१.२.१४ राष्ट्रिय शहरी नीति २०६४	१३
१.२.१५ नेपालको संविधान २०७२	१३
१.२.१६ राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०६८	१४
१.२.१७ राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०७२	१४
१.२.१८ भू-उपयोग ऐन, २०७६	१४
१.२.१९ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४	१५
१.२.२० राष्ट्रिय भूमी नीति, २०७५	१५
१.२.२१ भूमी सम्बन्धी नियमहरू, २०७७	१६
१.२.२२ भू उपयोग नियमावली, २०७९	१६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य तथा क्षेत्रहरू	१६
१.४ अध्ययनको क्षेत्र	१७
१.५ अध्ययनका सीमाहरू	१७
१.६ अध्ययन विधि	१७
१.६.१ तथ्याङ्कका प्रकार र स्रोतहरू	१९
१.६.२ स्थलगत अवलोकन, जाँचसूची, बैठक तथा छलफल	१९
खण्ड - २: शिवराज नगरपालिकाको संक्षिप्त वस्तुगत विवरण	२१
२.१ संक्षिप्त परिचय	२१

२.२	नगरपालिकाको प्रशासनिक विभाजन	२१
२.३	हावापानी	२२
२.४	जनसाङ्ख्यिक विवरण	२३
२.४.१	जनसङ्ख्याको वितरण तथा घनत्व	२३
२.४.२	बढागत जनसङ्ख्याको विवरण	२४
२.५	शैक्षिक संस्था सम्बन्धी विवरण	२६
२.६	स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी विवरण	२७
२.७	कृषि क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	२८
२.८	आवासीय क्षेत्र तथा मुख्य बजार केन्द्र सम्बन्धी विवरण	३०
२.९	व्यवसायीक क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	३१
२.१०	वित्तीय संस्थाहरू सम्बन्धी विवरण	३२
२.११	पर्यटकीय, सांस्कृतिक तथा सम्पदा क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	३३
२.१२	वन क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	३४
२.१३	नदी, खोला, ताल, सीमसार क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	३७
२.१४	सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	३८
२.१५	सडक सञ्जाल सम्बन्धी विवरण	३९

खण्ड - ३: भू-उपयोगको वर्तमान अवस्था ४२

३.१	भू-आवरण तथा भू-बनोट (Geomorphology)	४२
३.२	भू-प्रणाली, माटो र भू-सामर्थ्यता (Land system, soil and land capability)	४४
३.२.१	माटोको अवस्था	४७
३.३	वर्तमान भू-उपयोग	४८
३.४	भिरालोपन, मोहडा, उचाइ र स्वरूप	५०
३.४.१	भिरालोपन	५०
३.४.२	मोहडा	५३
३.४.३	उचाई	५५
३.५	प्राकृतिक जलनिकास प्रणाली	५७
३.६	प्राकृतिक प्रकोप	५८
३.६.१	बाढी संवेदनशीलता नक्सा	५९
३.६.२	भूकम्पीय संवेदनशीलता	६२

खण्ड - ४: भू-उपयोग ढाँचा र परिवर्तन ६४

४.१	वि.सं. २०५९, २०६९ र २०७९ मा भू-उपयोगमा आएको परिवर्तन	६४
-----	--	----

खण्ड - ५: भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण ६८

५.१	भू-उपयोगको अवधारणा	६८
५.२	भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका सिद्धान्तहरू	६९
५.३	विधि तथा मापदण्डहरू	७०
५.४	भू-सामर्थ्यता वर्गीकरण तथा पदानुक्रम	७१
५.४.१	सामर्थ्यता वर्ग	७२

५.५	भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीले तोकेको मापदण्ड	७३
५.६	मापदण्ड बमोजिम भू-उपयोग वर्गीकरणको लागि अपनाइएका आधारहरू	७८
५.६.१	कृषि क्षेत्र	७८
५.६.२	आवासीय क्षेत्र	७९
५.६.३	व्यवसायिक क्षेत्र	७९
५.६.४	औद्योगिक क्षेत्र	८०
५.६.५	खानी तथा खनीज क्षेत्र	८०
५.६.६	वन क्षेत्र	८०
५.६.७	नदी र ताल क्षेत्र	८१
५.६.८	सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	८१
५.६.९	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र	८१
५.६.१०	हरित क्षेत्र	८१
५.७	हालको भू-उपयोगको आधारमा प्रस्तावित भू-उपयोग	८१
५.७.१	भू-उपयोग क्षेत्रका मुद्दाहरू	११४
खण्ड - ६:	सबल, कमजोरी, अवसर र चुनौती (SWOT) पक्षको विश्लेषण	११७
खण्ड - ७:	भू-उपयोग योजना	११९
७.१	अवधारणा तथा दृष्टिकोण	११९
७.२	दीर्घकालिन सोच, सक्षम तथा उद्देश्यहरू	११९
७.३	रणनीतिहरू	१२१
७.४	कार्यक्रम - तार्किक ढाँचा विधि (Logical Framework Approach- LFA)	१२२
खण्ड - ८:	निष्कर्ष र सिफारिसहरू	१२६
८.१	निष्कर्ष	१२६
८.२	सिफारिसहरू	१२७
सन्दर्भ सामग्रीहरू		१२९
अनुसूचीहरू		१३०
अनुसूची १:	वडास्तरीय बैठकको बैठक पुस्तिका	१३०
अनुसूची २:	वार्ड स्तर बैठकको केही फलक (तस्वीरहरू)	१४१
अनुसूची ३:	नगरपालिकाको केही कृषि क्षेत्र	१४४
अनुसूची ४:	नगरपालिकाको बाटोको अवस्था	१४६

चित्रहरूको सूची

चित्र नं. १:	अध्ययनको अवधारणागत रूपरेखा	१८
चित्र नं. २:	शिवराज नगरपालिकाको प्रशासनिक नक्सा	२२
चित्र नं. ३:	नगरपालिकाको औसत मासिक तापक्रम तथा वर्षाको वितरण	२३
चित्र नं. ४:	शिवराज नगरपालिकाको वडा विभाजन नक्सा	२५
चित्र नं. ५:	शिवराज नगरपालिकाको कृषि क्षेत्र नक्सा	२९
चित्र नं. ६:	शिवराज नगरपालिकाको वन क्षेत्र नक्सा	३६
चित्र नं. ७:	सडक सूचिकृत नक्सा	४१
चित्र नं. ८:	शिवराज नगरपालिकाको भू-आकृति नक्सा	४३
चित्र नं. ९:	शिवराज नगरपालिकाको भूमि प्रणाली नक्सा	४७
चित्र नं. १०:	शिवराज नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग नक्सा	४९
चित्र नं. ११:	शिवराज नगरपालिकाको भिरालोपन नक्सा	५०
चित्र नं. १२:	शिवराज नगरपालिकाको मोहडा नक्सा	५४
चित्र नं. १३:	शिवराज नगरपालिकाको उचाइ नक्सा	५६
चित्र नं. १४:	शिवराज नगरपालिकाको नदी सञ्जालको नक्सा	५७
चित्र नं. १५:	नगरपालिकाको बाढी संवेदनशीलता नक्सा	६१
चित्र नं. १६:	शिवराज नगरपालिका भूमि आवरण नक्सा (२०५९)	६४
चित्र नं. १७:	शिवराज नगरपालिका भूमि आवरण नक्सा (२०६९)	६५
चित्र नं. १८:	शिवराज नगरपालिका भूमि आवरण नक्सा (२०७९)	६६
चित्र नं. १९:	भू-उपयोग नक्साइकन ढाँचा	७०
चित्र नं. २०:	शिवराज नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	८२
चित्र नं. २१:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. १ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	८४
चित्र नं. २२:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. २ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	८७
चित्र नं. २३:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ३ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	९०
चित्र नं. २४:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ४ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	९३
चित्र नं. २५:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ५ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	९५
चित्र नं. २६:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ६ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	९७
चित्र नं. २७:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ७ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	१०१
चित्र नं. २८:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ८ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	१०३
चित्र नं. २९:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ९ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	१०६
चित्र नं. ३०:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. १० को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	१०९
चित्र नं. ३१:	शिवराज नगरपालिका वडा नं. ११ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा	११२
चित्र नं. ३२:	शिवराज नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग वर्गीकरण नक्सा	११६

तालिकाको सूची

तालिका नं. १: शिवराज नगरपालिकाको पुरानो वडा संरचना	२१
तालिका नं. २: मौसम सम्बन्धी विवरण	२३
तालिका नं. ३: जनसंख्या विवरण	२३
तालिका नं. ४: वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरघुरी विवरण	२४
तालिका नं. ५: सामुदायिक विद्यालय, धार्मिक विद्यालय तथा गुठीको विवरण	२६
तालिका नं. ६: नगरपालिकाको स्वास्थ्य संस्थाको विवरण	२७
तालिका नं. ७: मुख्य बस्तीहरूको विवरण	३०
तालिका नं. ८: व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण	३१
तालिका नं. ९: नगरपालिकामा रहेका वित्तीय संस्थाहरू	३२
तालिका नं. १०: नगरपालिकामा रहेका पर्यटकीय स्थलहरू	३४
तालिका नं. ११: वन क्षेत्र सम्बन्धी विवरण	३४
तालिका नं. १२: नदी, खोला, ताल, सीमासारको नाम	३७
तालिका नं. १३: सडक मार्ग सम्बन्धी विवरण	४०
तालिका नं. १४: नगरपालिकाको भू-आवरण तथा भू-बनोट	४२
तालिका नं. १५: शिवराज नगरपालिकाको भू-प्रणाली र माटोका प्रकारहरू	४५
तालिका नं. १६: माटोको अवस्थाको विवरण	४६
तालिका नं. १७: वर्तमान भू-उपयोग र क्षेत्रफल	४६
तालिका नं. १८: भिरालोपन (Slope) र क्षेत्रफल	५१
तालिका नं. १९: शिवराज नगरपालिकाका मोहडाको विवरण	५५
तालिका नं. २०: नदी, खोलाको विवरण	५६
तालिका नं. २१: नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण	५६
तालिका नं. २२: बाढी संवेदनशील क्षेत्र	६०
तालिका नं. २३: वि.स. २०५९, २०६९ र २०७९ बीचको भू-उपयोग क्षेत्रफलको तुलना	६७
तालिका नं. २४: अध्ययन क्षेत्रको भू-उपयोग	७६
तालिका नं. २५: प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र	८२
तालिका नं. २६: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. १ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	८५
तालिका नं. २७: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. २ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	८६
तालिका नं. २८: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ३ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	९१
तालिका नं. २९: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ४ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	९४
तालिका नं. ३०: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ५ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	९५
तालिका नं. ३१: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ६ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	९६
तालिका नं. ३२: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ७ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	१०१

तालिका नं. ३३: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ८ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	१०४
तालिका नं. ३४: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ९ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	१०७
तालिका नं. ३५: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. १० का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	११०
तालिका नं. ३६: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ११ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू	११२
तालिका नं. ३७: वडागत प्रस्तावित भू-उपयोग र भू-उपयोग वर्गीकृत क्षेत्र	११५
तालिका नं. ३८: सबल पक्ष (Strength), कमजोरी (Weakness), अवसर (Oppurtunities), र चुनौती (Threat)	११७
तालिका नं. ३९: तार्किक ढाँचा विधि (Logical Framework Approach- LFA)	१२२
तालिका नं. ४०: गतिविधिहरू र अनुमानित लागत	१२४

तस्वीरहरूको सूची

तस्वीर १: शिवराज नगरपालिकामा रहेको स्वास्थ्य चौकी	२८
तस्वीर २: शिवराज नगरपालिकाको कृषियोग्य भूमि	२८
तस्वीर ३: आवास क्षेत्र	३१
तस्वीर ४: धार्मिक क्षेत्र	३४
तस्वीर ५: सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र	३९
तस्वीर ६: सडकको अवस्था	३९

कार्यकारी सारांश

नेपालमा भू-उपयोग ऐन- २०७६ लागू भएपश्चात् संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारका भू-उपयोग सम्बन्धी काम, कर्तव्य र अधिकारहरू स्पष्ट भएका छन्। नेपालले समग्र देश भरि नै भू-उपयोग योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न बाँकी नै छ र शिवराज नगरपालिका पनि यसमा अपवाद छैन। विगतमा विभिन्न राष्ट्रिय नीति तथा योजनाहरूको माध्यमबाट देशमा विद्यमान प्राकृतिक स्रोतहरूको सन्तुलित उपयोगका लागि केही प्रयासहरू हुँदै आएको भएता पनि ती प्रयासहरू पर्याप्त रहेको पाइदैन।

लुम्बिनी प्रदेश अर्न्तगत पर्ने कपिलवस्तु जिल्लामा विगतका दशकहरूमा जनसंख्या वृद्धि र आन्तरिक बसाइँ सराईका कारण भू-उपयोगमा निकै परिवर्तन देखिने गरेको छ। विशेष गरि पहाडी क्षेत्रहरूबाट हुने बसाइँसराइले निम्त्याएको अव्यवस्थित र बढ्दो शहरीकरणको कारणले यहाँको कृषियोग्य जमिन घट्दै जानुका साथै कृषिजन्य उत्पादनमा पनि विस्तारै कमि हुन थालेको अवस्था समग्र कपिलवस्तु जिल्ला र शिवराज नगरपालिकामा पनि विद्यमान रहेको छ।

वर्तमान अवस्थाको बदलिँदो जनसाङ्ख्यिक, सामाजिक तथा आर्थिक विकास परिदृश्य सँगसँगै शिवराज नगरपालिका र यस वरपरका क्षेत्रहरूमा विभिन्न प्रयोजनार्थ भू-उपयोगका लागि द्वन्द्व बढेको पाइन्छ। बढ्दो र अव्यवस्थित शहरीकरणका कारणले कृषियोग्य भूमि गैरकृषि उपयोगको लागि हडप्ने प्रवृत्ति तीव्र रूपमा बढ्दै गएको देखिन्छ। यस नगरपालिकामा अनाधिकृत भूमि प्रयोगको बढ्दो प्रवृत्ति र बढ्दो प्रकोप जोखिम तथा क्रमिक रूपमा जङ्गल र जमिन क्षयीकरण हुँदै जानु भू-उपयोगका लागि प्रमुख समस्याको रूपमा विद्यमान रहेको छ। भूमिहीनता, गरीबी र विद्यमान बेरोजगारीका कारणले बसोबासको लागि सार्वजनिक जग्गा हडप्ने र जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूमा अतिक्रमण गर्ने प्रचलन बढ्दै गएको छ। भू-उपयोगमा विद्यमान यी मुद्दाहरूले नगरपालिकाको सन्तुलित र दिगो विकासलाई समेत चुनौती थपेका छन्। यस सन्दर्भमा, शिवराज नगरपालिकाले सन्तुलित र दिगो विकासमा टेवा पुऱ्याउने हेतुले भू-उपयोग योजना तयार पार्ने पहलकदमी लिएको छ जसको उद्देश्य वातावरण, विकास, खाद्य सुरक्षा, माटो व्यवस्थापन, जलवायु र प्रकोप-उत्थानशिल विकास (Climate and Disaster Resilient Development), र मानव बस्तीहरू बीच सन्तुलन राख्नु हो। यस परियोजनाको उद्देश्य भू-उपयोग ऐन २०७६ लाई आधार मानी यस नगरपालिका स्तरमा वृहत्तर भू-स्रोत तथा भू-प्रणाली नक्सा, भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण तथा रेखाङ्कन गरि व्यवस्थित, वैज्ञानिक र दिगो भू-उपयोग योजनाको खाका तयार गर्नु हो।

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण तथा योजना निर्माण एक बहु-क्षेत्रगत र बहुआयामिक कार्य हो। योजना निर्माणका लागि स्थलगत अवलोकन भ्रमणका साथै अन्य विभिन्न स्रोतहरूबाट सङ्कलित विभिन्न सूचना तथा तथ्याङ्कहरू जस्तै भू-उपयोग सम्बन्धि नक्साहरू, भू-उपग्रहीय नक्साहरू, र सामाजिक तथा आर्थिक तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरिएको छ। स्थलगत भ्रमणका क्रममा नगरपालिका केन्द्र र वडा तहमा निर्वाचित पदाधिकारीहरू, कर्मचारी, स्थानीय समुदाय तथा बुद्धिजीवीहरू, सरोकारवाला निकाय तथा व्यक्तिहरूसँग सामूहिक छलफल तथा परामर्श गरिएको थियो। छलफलका क्रममा भू-उपयोग र विकास गतिविधीका सम्बन्धमा स्थानीय समुदायहरूको बुझाइ, वर्तमान अवस्था तथा गतिविधिहरू, स्थानीय सरकारले अवलम्बन गरेका नीति नियमहरू तथा भावी योजनाहरूका सम्बन्धमा सरोकारवालाहरूका सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो। त्यसैगरि नगरपालिका पार्श्वचित्र, वार्षिक नीति, कार्यक्रम, बजेट तथा नगरपालिकाले निर्माण गरेका

ऐन, नियम, कार्यविधि लगायत भौतिक, सामाजिक, आर्थिक, जनसाङ्ख्यिक, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण आदिसंग सम्बन्धित प्रकाशित दस्तावेजहरू सङ्कलन गरिएको थियो।

योजना निर्माणका लागि प्राथमिक तथ्याङ्कका रूपमा भू-उपग्रहबाट लिइएका उच्च गुणस्तरका तस्वीरहरू High-resolution satellite imageries, Vector र Raster तथ्याङ्कहरूका साथै अकीय उच्चता मोडल (Digital Elevation Model –DEM) भौगोलिक नक्सा, भूमि प्रणाली नक्सा, जलवायु, भौगोलिक जोखिम नक्सा, भूमि सामर्थ्यता नक्सा र जलवायु नक्सा प्रयोग गरिएको छ। यसका साथै भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण र योजना निर्माणको लागि अत्यावश्यक भागका रूपमा हालको भू-उपयोगको अवस्था, भू-सामर्थ्यता र माटोको नक्सा समेत तयार गरिएको छ।

भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका लागि भू-उपयोग ऐन २०७६ अनुसार एघार वटा भू-उपयोगका क्षेत्रहरूलाई आधार मानिएको छ, जसमा मुख्य गरि, भू-उपयोग क्षेत्र १ ले अन्न/खाद्य बाली उत्पादन क्षेत्र, नगदे बालीनाली, पशुपालन, माछा पालन, कृषि वन व्यवस्था लगायत कृषिका लागि उपयुक्त क्षेत्रलाई जनाउँदछ। क्षेत्र २ अन्तर्गत हाल विद्यमान तथा सम्भावित आवासीय उद्देश्यका लागि उपयुक्त हुने स्थानहरू पर्दछन्। क्षेत्र ३ अन्तर्गत व्यावसायिक क्षेत्रहरू पर्दछन् जसमा सेवा प्रदायक सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरू रहेका क्षेत्रहरूका साथै व्यापारिक क्षेत्रहरू समेत पर्दछन्। क्षेत्र ४ मा औद्योगिक प्रयोजनका लागि उपयुक्त क्षेत्रहरू पर्दछन् भने क्षेत्र ५ अन्तर्गत हालकायम तथा सम्भावित वन क्षेत्र तथा बाँझो जमिन र सिमसार क्षेत्रहरू रहेका छन्। त्यस्तै क्षेत्र ६ मा सार्वजनिक उपयोगिताका खुल्ला क्षेत्रहरू, क्षेत्र ७ मा खनिज तथा खानी क्षेत्रहरू, क्षेत्र ८ मा सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वका क्षेत्रहरू पर्दछन् भने पोखरी, तालतलैया तथा नदी क्षेत्रहरूलाई क्षेत्र ९ मा र बाँक प्रयोजनमा रहेका भू-भागहरू क्षेत्र १० मा पर्दछन्।

शिवराज नगरपालिका नेपालको लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत कपिलवस्तु जिल्लामा पर्दछ। शान्तिका अग्रदुत गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको निकट पश्चिममा अवस्थित ऐतिहासिक स्युराज क्षेत्र तथा प्रसिद्ध धार्मिक स्थल शिवगढीका नामबाट शिवराज नगरपालिका नामाकरण गरिएको हो। समुन्द्री सतहदेखि १०५ मिटर देखि ९९९ मिटर सम्मको उचाइ अवस्थित यस नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफल २८४.०८ वर्ग किलोमिटर रहेको छ। यो नगरपालिका ८२° ४३' ५२" देखि ८२° ५६' ७" पूर्वी देशान्तर र २७° ३४' ६" देखि २७° ४७' ४४" उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएको छ। यस नगरपालिकामा हाल ११ वटा वडा कायम रहेका छन्। वि.स. २०७८ सालको जनगणना अनुसार ८४८१० जनसंख्या रहेको यस नगरपालिकामा ४३४८२ महिला र ४१३२८ पुरुष छन्। हालको जनघनत्व प्रति वर्ग किलोमिटर २९९ रहेको यस नगरपालिकामा जम्मा १६२४१ घरधुरी रहेका छन्।

यस नगरपालिकामा गरेको एक अध्ययनअनुसार नगरपालिका भित्र पर्ने अधिकांश भूभाग उर्वर र खेतीपाती लगायतका कृषि गतिविधिहरूको लागि अत्याधिक उपयुक्त रहेको देखाएको छ। नगरपालिकाको जम्मा कुल क्षेत्रफलमध्ये ९०.४३ वर्ग कि.मि. भूभाग कृषि क्षेत्रले ओगटेको छ। आवासीय क्षेत्रले ८.५६ वर्ग कि.मि. र औद्योगिक क्षेत्रले नगरपालिकाको २.५३ वर्ग कि.मि. क्षेत्र ओगटेको छ। नदी तथा जलक्षेत्रले कुल भूभागको ६.२५ वर्ग कि.मि. भाग ओगटेको छ भने वन क्षेत्रले जम्मा १७६.०३ वर्ग कि.मि. जमिनको उपयोग भएको पाइन्छ। अन्य प्रयोजनमा धार्मिक सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक क्षेत्र ०.०६ वर्ग कि.मि., सार्वजनिक क्षेत्रले ०.५० वर्ग कि.मि. जमिनको उपयोग भएको पाइन्छ।

वि.सं. २०५९ देखि २०७९ सालको बीचको २० वर्षको अवधिमा शिवराज नगरपालिकामा भू-उपयोगका सबै प्रकारहरूमा उल्लेखनीय परिवर्तन भएको देखिन्छ। यो २० वर्षको अवधिमा कृषि क्षेत्रमा आएको कमी तथा आवासीय क्षेत्रमा भएको उल्लेखीय वृद्धिले ती भू-भागहरू कमशः बस्ति क्षेत्रमा रूपान्तरण भएको सकेत गर्दछ। वि.सं. २०६९ देखि २०७९ को विचमा पनि अधिल्लो दसकमा भन्दा खासै उल्लेखनीय परिवर्तन भएको देखिदैन।

भूमी स्रोत व्यवस्थापन परियोजना (Land Resource Management Project –LRMP) को भू-प्रणाली इकाई नक्साङ्कन बमोजिम शिवराज नगरपालिका भित्रको समय भू-भागले भू-प्रणाली इकाई १क, १ख, १ग, १घ, २क, २ख, २घ, ३क, ३ख, ३ग, ३घ, ४क, ५क, ५ख, ७ र ८ लाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। यो भूमि प्रणाली अन्तर्गत पाँचौँ माटो Active Alluvial Plain (Depositional), Recent alluvial plain 'lower piedmont' (depositional and erosional), Alluvial fan (Apron Complex Upper Piedmont (Erosional)) र बलौटे पत्थरिलो माटो Hilly and Mountainous terrain हरू पर्दछन्। यस भू-प्रणाली इकाई अन्तर्गत यहाँ पाइने माटोका प्रमुख समूहहरूमा Ustorthents Psamments, Ustorthents Fluvaquent, Ustorthents Haploquepts, Haploquepts (Aeric), Haploquepts ustochrepts, Haploquepts Haplustolls, Dystrochrepts Rhodusstalfs, Ustochrepts हुन्।

दिगो उपयोग अवसरको आधारमा भू-प्रणाली इकाईहरू बालुवा, गिद्दी र गेगर निकाल्न साथै बगर खेतीका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ र विभिन्न भू-भागहरूमा हिउँद याममा भूमिगत जलश्रोत उपलब्ध हुने हुँदा ती भू-भागहरू खेतीबालीका लागि उपयुक्त छन्। भू-प्रणाली इकाई (१) घ ले माथिल्लो फाँट तथा पुरानो नदीतटलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ जहाँ प्रायः मानव बस्तीहरू अवस्थित छन्। यी क्षेत्र तुलनात्मक रूपमा बाढीबाट मुक्त छन्। यी भू-भागमा कृषि सहयोग र सिचाई सुविधा उपलब्ध पुऱ्याउन सकेमा वर्षभरि नै विभिन्न खाद्यान्न, दलहन तथा तेलहन खेती गर्न सकिन्छ। यस अध्ययनमा माटोको उर्वराशक्ति, भौगोलिक अवस्थिति, भू-क्षय संवेदनशीलता, र सतहको पानीको निकास मापदण्डका आधारमा भू-क्षमता मूल्याङ्कन गरिएको छ। माटोको उर्वरताशक्ति, स्थलाकृति (Topography), भू-संवेदनशीलता र जल निकासी मापदण्डमा आधारित रहेर भू-सामर्थ्यता मूल्याङ्कन गरिएको छ। भू-सामर्थ्यता वर्ग १ को भू-स्वरूप इकाई १(क), १(ख) र १ (ग) मा लगभग समथर जमिन (भिरालोपन करिब १ डिग्री) र गहिराई सम्म कृषि योग्य माटोको पहिचान गरिएको छ। यद्यपि यो वर्गमा रहेका भू-भागहरूमा खेतीका लागि केही सीमाहरू छन्। तथापी यस्तो भू-भाग सिँचाइका लागि उत्तम हुन्छ र यहाँ विविध बालीनालीहरू, खाद्यबाली, नगदे बाली, र तरकारी बाली उत्पादन गर्न सकिन्छ। उर्वर माटोको अभाव र पानी निकासको सुविधा उपलब्ध नरहेको अवस्थालाई वैज्ञानिक भूमि तथा माटो व्यवस्थापन अभ्यासमार्फत सुधार गर्न आवश्यक छ।

भू-उपयोग वर्गीकरणमा अपेक्षित बाधा र अवसरका कारक तत्वहरूलाई ख्याल गर्दै बहु-मापदण्डिय (Multi-criteria) विश्लेषण गरिएको छ। भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका लागि दुई-चरण दृष्टिकोण (Two-step approach) वा विधी को प्रयोग गरिएको छ। पहिलो चरणमा भू-उपयोग क्षेत्रका भौतिक तथा जैविक विशेषताहरू जस्तै भू-सतहको भौगोलिक अवस्थिति, माटो, जलवायु, प्राकृतिक जोखिम, र जल निकासको अवस्था जस्ता भूमिको अर्न्तनिहित क्षमताहरूलाई मध्यनजर गर्दै भू-उपयोग क्षेत्र नक्साङ्कन गरिएको छ। दोस्रो चरणमा उपयुक्त आवासीय, व्यावसायिक, औद्योगिक, सांस्कृतिक, र पुरातात्विक क्षेत्रहरूको पहिचान गरिएको छ। यो विधि प्रकोप जोखिम मूल्याङ्कन, सडक सञ्जाल र सम्पर्क (road network and

connectivity), बजार केन्द्र तथा वाणिज्य क्षेत्रहरूको वर्तमान अवस्थामा आधारित छ जसमा भविष्यमा हुनसक्ने सम्भावित विस्तारका साथै ऐतिहासिक, सांस्कृतिक पक्ष तथा मुल्य-मान्यताहरूलाई पनि मध्यनजर गरिएको छ । भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण तथा नक्साङ्कन गर्दा संघीय/केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय सरकारले परिकल्पना गरेको कृषि-पकेट क्षेत्रहरू पनि भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्दा विचार गरिएको छ ।

यस योजनामा बहु-मापदण्ड विश्लेषण (Multi-criteria analysis) विधिको अनुसरण गर्दै, दश प्रकारका भू-उपयोग क्षेत्रहरू प्रस्ताव गरिएको छ । यी क्षेत्रहरूमा (१) कृषि, (२) आवास क्षेत्र, (३) व्यवसायिक/वाणिज्य क्षेत्र, (४) औद्योगिक क्षेत्र, (५) खानी तथा खनिज क्षेत्र, (६) वन क्षेत्र (७) नदी, खोला, ताल सिमसार क्षेत्र (८) सार्वजनिक प्रयोगका क्षेत्र (९) सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र र (१०) नेपाल सरकारले तोकेका अन्य क्षेत्र पर्दछन् ।

प्रस्तावित क्षेत्रहरूमा कृषि क्षेत्रले कुल क्षेत्रफलको सबैभन्दा बढी ४१.४२ वर्ग किमी भू-भाग ओगटेको छ, जुन हालको भू-उपयोग भन्दा ४९.०१ कि.मि. ले कम छ । यस अनुसार कृषियोग्य जमिनको धेरैजसो हिस्सा क्रमशः आवासीय, संस्थागत, व्यवसायिक तथा उद्योग क्षेत्रहरूमा रूपान्तरण हुने देखिन्छ । प्रस्तावित हरित तथा वन क्षेत्रले १७६.२४ वर्ग किलोमिटर ओगटेको छ।

यसैगरी, आवासीय क्षेत्रका लागि ४८.७४ वर्ग कि मि प्रस्ताव गरिएको छ जुन हालको आवासीय क्षेत्रको तुलनामा ४०.१८ वर्ग किमि बढी हो । वर्तमान जनसङ्ख्या वृद्धिदर ०.९२, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग CBS २०२१) र द्रुत शहरीकरण दर ३.१% (सहरी विकास मन्त्रालय MoUD २०१५) लाई ध्यानमा राख्दै यो प्रस्ताव गरिएको हो । शिवराज नगरपालिका पूर्व पश्चिम राजमार्ग यस नगरपालिका भई गएकोले यहाँ बजार बस्ने सम्भावना भएकोले निकट भविष्यमा यस नगरपालिकामा तीव्र सहरीकरण, व्यवसायिक तथा औद्योगिक क्षेत्र विस्तार हुन सक्ने आँकलन समेत गरिएको छ ।

भू-स्रोतको वैज्ञानिक र बृहत्तर नक्साङ्कन, सामाजिक-आर्थिक र विकास पूर्वाधारहरूको वर्तमान अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै भू-उपयोग क्षेत्रको वर्गीकरण गरिएको छ । यस किसिमको भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण नक्साले यस नगरपालिकाको लागि भू-उपयोग योजना तयार गर्नका लागि महत्वपूर्ण आधार तयार पारेको छ । यस योजनामा दीर्घकालिन रूपमा भू-उपयोग योजनाको सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नका लागि अति आवश्यक यस नगरपालिकाका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर, र चुनौतिहरूको बस्तुगत विश्लेषण (SWOT analysis) समेत गरिएको छ । सहभागितामूलक छलफल विधीद्वारा तयार गरिएको शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना सम्वन्धि दीर्घकालिन सोच यसप्रकार रहेको छ ।

दीर्घकालिन सोच (Vision): “शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग, शतप्रतिशत जमिनको सदुपयोग” (Optimum Utilization of Land for the Sustainable Dvelopment of Shivaraj Municipality) प्रस्तावित भू-उपयोग योजनाले यस नगरपालिकामा उपलब्ध स्रोतहरूको अधिकतम दिगो विकास तथा प्रयोगद्वारा नगरपालिकाको बहुआयामिक सामाजिक तथा आर्थिक विकासको लक्ष्य हासिल गर्ने सोच राखेको छ । यो दीर्घकालिन सोच हासिल गर्नका लागि निम्नानुसारका मुख्य लक्ष्यहरू रहेका छन् १) भविष्यमा जग्गाको दिगो विकासका लागि रणनीतिक मार्गदर्शन प्रदान गर्ने, २) मुख्य कृषि र वनजङ्गल क्षेत्रलाई अतिक्रमणबाट जोगाउने, ३) आवास, औद्योगिक र व्यवसायिक उद्देश्यका लागि उपयुक्त स्थानहरू प्रस्ताव गर्ने, ४) जोखिम क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने, ५) जलाधारको संरक्षण गर्ने, ६) जैविक विविधता संरक्षण गर्ने, ७) हरियाली र योजनाबद्ध शहरी विकास प्रवर्द्धन गर्ने, ८) भू-उपयोगलाई Climate-resilient बनाउने, १०)

शहरीकरणको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्नका लागि भौतिक पूर्वाधार योजना बनाउने, ११) प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो व्यवस्थापन गर्दै आर्थिक तथा सामाजिक अवसरहरूको सिजना गर्ने ।

यस योजनाले उल्लेखित उद्देश्यहरू १५ वर्षमा हासिल गर्ने अपेक्षा राखेको छ जसलाई अल्पकालिन (५-वर्षे), मध्यकालिन (१०-वर्षे), र दीर्घकालीन (१५-वर्षे) योजनाहरूमा विभाजन गरि प्राथमिकता र अनुमानित लागत सहित कार्यक्रमहरू प्रस्ताव गरिएको छ । भू-उपयोग योजनाको महत्वपूर्ण अङ्गको रूपमा योजना कार्यन्वयन, अनुगमन तथा मुल्यांकनमा सहयोगी हुने तार्किक ढाँचा विधि (Logical Framework Approach –LFA) पनि प्रस्तुत गरिएको छ जसमा योजनाले राखेको लक्ष्यहरू, प्रमाणिकरणका आधारहरू/सूचकहरू, स्रोतहरू, र योजनाले तय गरेका लक्ष्यहरू हासिल गर्न आवश्यक अनुमानित सामाजिक तथा प्राकृतिक वस्तुस्थिति समेटिएको छ । अनुमानित लागतका आधारमा विभिन्न समयावधीमा कार्यान्वयन गर्ने गरी विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

खण्ड - १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

भू अर्थात् जमिन एक महत्वपूर्ण र बहुमूल्य प्राकृतिक संसाधन हो । बदलिँदो विश्व परिवेशमा समस्त मानव समुदायको आर्थिक सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय जीवन, उपलब्ध समग्र भू-संसाधनहरूको बुद्धिमानी उपयोगमा निर्भर गर्दछ । यसका साथै सबै प्रकारका मानवीय गतिविधि तथा उत्पादन र विकासका आधारभूत आवश्यकता समेत भू-संसाधनको बुद्धिमानी उपयोगीतामा निर्भर गर्दछ । तसर्थ, भू-संसाधनको उचित प्रयोग र व्यवस्थापनले मात्र मानव आवश्यकताहरूको परिपूर्ति गर्दछ । मानविय आवश्यकताहरू परिपूर्तिका लागि उपलब्ध भू-सतहका संसाधनहरूको प्रयोग गर्नुलाई भू-उपयोग भनिन्छ । भू-उपयोगले भूमिमा आधारित पर्यावरण संसाधन जस्तै माटो, भू-स्वरूप, जलस्रोत, वनस्पति, खनिजको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित मानवीय गतिविधिहरूलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ । यसैले सीमित भू-संसाधनहरूको उत्तम उपयोग गर्नका लागि उपयुक्त भू-उपयोग नीति तथा अभ्यास अपरिहार्य छ ।

भू-उपयोगका उत्तम विकल्पहरू छनौटका लागि भूमि र पानीको सामर्थ्य, भू-उपयोगको विकल्प, आर्थिक र सामाजिक अवस्थाको व्यवस्थित मूल्यांकन नै भू-उपयोग योजना हो । आजीविकाका मागहरू पूरा गर्नका साथै, प्रकोप जोखिम व्यवस्थापनको लागि भू-उपयोग योजना एक आधारभूत विकल्प हो ।

भू-उपयोग योजनाको उद्देश्य जग्गा उपयोगकर्ताहरूलाई दिगो रूपमा फाइदा पुऱ्याउनुका साथै भू-स्रोत र वातावरणलाई संरक्षण गर्नु हो नकी ती संसाधनहरूको द्रुत विनास । विभिन्न भू-संसाधनहरू जस्तै कृषि भूमि, वन, चरन क्षेत्र, शहरी बसोबास, पार्क, र संरक्षण क्षेत्रहरूको उत्पादकत्वमा ह्रास आउन नदिनका लागि ती संसाधनहरूको व्यवस्थित उपयोग हुनु जरुरी छ । व्यक्तिगत भू-उपयोगकर्ता र समाज दुबैलाई अधिकतम फाइदा पुऱ्याउनका लागि तिनीहरूको उचित उपयोग हुनुपर्दछ । भू-उपयोग योजनाले भू तथा वातावरणीय स्रोतहरूको दुरुपयोग, अत्यधिक उपयोध तथा न्यून उपयोगबाट जोगाउनुका साथै उचित भूमि व्यवस्थापन अभ्यासमार्फत सामाजिक तथा आर्थिक लाभ र वातावरणको बिचमा अधिकतम सन्तुलन कायम गर्न मद्दत गर्छ ।

योजनाले आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय पक्षहरूमा फाइदाहरू पुऱ्याउनुका साथै परम्परागत प्रकोप त्युनीकरण र खासगरी बाढी र पहिरो जस्ता प्रकोप पछिको सहायतामाथिको निर्भरतालाई कम गर्दै बाढी र पहिरो प्रकोप व्यवस्थापनमा ठोस रूपमा सहयोग गर्दछ । भू-उपयोग योजना निर्माणका लागि महत्वपूर्ण मानिने जोखिम नक्साहरू बनाउन विशेष प्राविधिक सीपहरूको आवश्यकता पर्छ । जोखिमका क्षेत्रहरू पहिचान तथा परिभाषित गर्न, नियन्त्रण गर्न र सम्भावित भू-उपयोगका क्षेत्रहरू निर्धारण गर्न रिमोट सेन्सिङ (remote sensing) र भौगोलिक सूचना प्रणाली (geographical information system) जस्ता प्रविधि तथा उपकरणहरू अत्यावश्यक हुन्छन् । यसका लागि राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीय स्तरका विभिन्न नियम तथा कानून अन्तर्गत निषेध र नियन्त्रण गर्न जरुरी देखिन्छ ।

यसका बावजूद भू-उपयोग योजनाका विभिन्न कमी कमजोरीहरू छन् । पहिलो, विकासमा नियन्त्रण गर्दा आर्थिक वृद्धिमा नकारात्मक असर पर्ने सक्दछ र खासगरी आर्थिक मन्दीको समयमा स्थानीय अर्थतन्त्रलाई सङ्कुचित बनाइदिन सक्दछ । दोस्रो, यसको परिणामस्वरूप बाढीको निश्चित तहसम्म निर्मित वातावरणसँग अनुकूलन तथा विमा खरिदका अन्य विकल्पहरू समेत खुल्न सक्छन् । रोचक पक्ष त यदि भू-उपयोग योजनाले

सुरक्षा सवाललाई मात्र जोड दिनुको सहा बाढी र यसबाट निर्माण हुने समतल भू-भागका फाइदाका बारेमा वृहत्तर चासो दिन सकेमा यो अझ बढी प्रभावकारी र सामाजिक हिसाबले स्विकार्य हुन सक्दछ ।

'नेपालको संविधान २०७२', भाग ४ को 'निर्देशक सिद्धान्त, नीति र राज्यको दायित्व' अन्तर्गत धारा ५१ "राज्यका नीतिहरू" उपधारा (ड) (३) मा विभिन्न प्रयोजनका लागि जग्गा व्यवस्थापन र भू-उपयोग अभ्यासको आवश्यकता उल्लेख गरेको छ । यसले कृषि उत्पादन सुधार र अन्य गतिविधिहरूका लागि नीतिहरूलाई अङ्गीकार गर्दछ । कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्नका लागि कृषकहरूका अधिकार तथा चासोहरूलाई संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्दै भू-उपयोग नीति अनुसरण गरेर मात्र भू-व्यवस्थापन, व्यवसायीकरण, औद्योगिकीकरण, विविधीकरण, र कृषिको आधुनिकीकरण सम्भव हुने कुरा संविधानमा अभिव्यक्त भएको छ । उप-धारा (ड) (४) मा अन्य कुराका अलावा भूमिमा आधारित उत्पादकत्व, भूमिको प्रकृति, र पर्यावरणीय सन्तुलनलाई नियमन र व्यवस्थापन गर्दै भूमिको उचित उपयोग गर्ने बारेमा उल्लेख गरिएको छ । संविधानमा उल्लेखित यी निर्देशन तथा व्यवस्थाहरूलाई पछ्याउँदै, "स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४" ले स्थानीय सरकारले उचित भू-उपयोग योजना निर्माण र भू-वर्गीकरणमाफत् स्थानीय स्रोतसाधनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

नेपालको संघीय लोकतान्त्रिक संविधानले स्थानीय सरकारलाई स्वायत्त सरकारको रूपमा परिभाषित गर्दै सार्वजनिक चासोका कार्यक्रमहरू जस्तै भू-उपयोग, कृषि, सडक, वातावरण आदिका बारेमा योजना, नीति र कार्यक्रम विशेष अधिकार प्रदान गरेको छ । त्यसैले प्रत्येक स्थानीय निकायले स्थानीय आवश्यकता अनुसारका सुधारका कामहरू गर्नुपर्ने हुन्छ । देश नयाँ संघीय संरचनामा प्रवेश गरेसँगै धेरै स्थानीय पालिकाहरूको भौगोलिक सिमाङ्कनमा परिवर्तन आएको हुँदा धेरै चुनौतिहरूको सामना गर्नु परिरहेको छ । त्यस्ता धेरै स्थानीय निकायहरूमा आइपरेका चुनौतीहरू निम्नानुसारका छन्

- पालिकाहरूको नयाँ सीमाङ्कन सँगै धप पूर्वाधार विकास आवश्यक देखिन्छ ।
- नगरपालिकाभित्र भौतिक तथा सामाजिक पूर्वाधार निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने आर्थिक स्रोत व्यवस्थापनका लागि विभिन्न आम्दानीका क्षेत्रहरूको पहिचान गर्न आवश्यक छ । यसका लागि उनीहरूले शुन्यबाट शुरु गर्नुपर्नेछ ।
- ठूलो भौगोलिक क्षेत्रका कारण पालिकाहरूको आफ्नो क्षेत्रभित्र प्रकोप जोखिम र व्यवस्थापन लगायतका विभिन्न चुनौतीहरू छन् । त्यस्ता चुनौतीहरूबाट पार पाउन उनीहरूको भौगोलिक क्षेत्र भित्रको विस्तृत जानकारी आवश्यक पर्दछ ।
- नगरपालिकाभित्र दिगो विकासका लागि भू-उपयोग र वातावरणीय व्यवस्थापनलाई जिम्मेवारीपूर्वक निर्वाह गर्न आवश्यक छ र यसका लागि उनीहरूले धेरै काम गर्नुपर्दछ ।
- नगरपालिकाको वातावरणमैत्री दिगो विकासका साधसाथै स्थानीय बासिन्दाहरूको आजिविकाको व्यवस्था समेत गर्नुपर्दछ ।

यी चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि नगरपालिकाले भू-उपयोग योजनाका विषयमा एउटा विस्तृत डाटाबेस तयार गर्नुपर्दछ । त्यसकारण केन्द्रीय र प्रादेशिक सरकारले उपलब्ध गराएको भू-उपयोग योजना

निर्माण ढाँचामा आधारित रही यस शिवराज नगरपालिका, कपिलवस्तुको भू-उपयोग योजना निर्माण गरिएको छ ।

१.२ भू-उपयोग नीति, कार्य र अभ्यासहरूको समीक्षा

भू-उपयोगलाई विभिन्न तरीकाले परिभाषित गरिएको छ । भू-आवरण र भू-उपयोगलाई विभिन्न प्राकृतिक घटनाहरू जस्तै: जलवायु परिवर्तन, खाद्य सुरक्षा, मानव स्वास्थ्य, शहरीकरण, जैविक विविधता, बाह्य बसाइसराइ, र वातावरणीय शरणार्थी, जलश्रोतको उपलब्धता र गुणस्तर, पारिस्थितिक प्रणाली र अरु धेरै विषयहरूसँगको अन्तर्सम्बन्धका रूपमा हेरिएको छ जुन, स्थानीय साथै विश्व परिवर्तनको महत्वपूर्ण कारणहरू हुन् (Turner et al 1995 VerÛ Verburg / Veldkamp 2005Û Lambin and Geist 2006) ।

भू-उपयोगले सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय प्रणालीका साथै बन्द व्यापारको स्थिरता, खाद्य सुरक्षा, जैविक विविधता र भूमण्डलीकृत परिवर्तनले व्यक्ति र जैविक प्रणालीमा पार्ने जोखिममा महत्वपूर्ण प्रभाव पार्दछ । समयक्रमसँगै भू -आवरण परिवर्तन एक सामान्य घटना हो जुन कहिलेकाहीँ एक भू-आवरणले अर्को भू-आवरणलाई पूर्णरूपमा विस्थापित गर्दछ । उदाहरणका लागि वनजङ्गल फँडानी वा बढ्दो खाली जमिन । भू-उपयोगको परिवर्तनले भू-आवरण प्रकारको परिमार्जनलाई समेत जनाउँछ । उदाहरणका लागि कृषि व्यवस्थापनमा वृद्धि तथा कृषि प्रणालीमा आएका परिवर्तनहरू आदि (Lesschen et al. 2005) । भू-उपयोगले खाद्य सुरक्षाको व्यवस्थापन, सामाजिक तथा आर्थिक जोखिम, भूमि व्यवस्थापन र मानव तथा प्राकृतिक स्वास्थ्यमा आउने विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

तसर्थ भू-व्यवस्थापनका समस्या र चुनौतीहरूलाई सामना गर्न व्यवस्थित र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना आवश्यक छ । विद्यमान खाद्य सुरक्षा समस्याहरूलाई सामना गर्न, जोखिम र प्रकोपहरूलाई कम गर्न, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन गर्न, र वातावरणीय व्यवस्थापन, वातावरण मैत्री, र दिगो विकासलाई प्रवर्द्धन गर्नका लागि त्यसैसँग तादात्म्यता मिल्ने गरी निश्चित भू-भागको भू-उपयोग योजना बनाउनु पर्दछ । त्यसकारण कुनै पनि प्रशासनिक तथा भौगोलिक इकाईको भू-उपयोग योजना निर्माणले भविष्यमा भूमिको गुणस्तरमा सुधार र भूमिको मैत्रीपूर्ण प्रयोगका लागि सिफारिश गर्दछ । वातावरण मैत्री दिगो विकासको फराकिलो लक्ष्यको साथ भविष्यमा वातावरणमैत्री दिगो विकासको लक्ष्यको साथ यसको अर्थपूर्ण प्रयोगको लागि सिफारिश गर्दछ । भू-उपयोग योजना रूपरेखाभित्र भू-उपयोग योजनालाई आवश्यक पर्ने अनेक तथ्याङ्कहरू पर्दछन् । ती मध्ये केही तथ्याङ्कहरू उपलब्ध पछिल्ला प्रकाशित प्रतिवेदनहरू, नक्साहरू, satellite imageries तथा फोटोबाट चित्रण गर्न सकिन्छ भने बाँकी प्रत्यक्ष अवलोकन भ्रमण, सामाजिक सर्वेक्षण र स्थलगत अनुसन्धानबाट सङ्कलन गर्न सकिन्छ । यसरी सङ्कलन गरिएका जानकारी तथा तथ्याङ्कहरूलाई एकल मञ्च विधीभित्र समावेश गराउने कुरा प्रायः अलि बोझिलो नै हुन्छ । यसका बाबजुद विश्लेषणका लागि समष्टिगत विधीलाई अपनाउने कुरा सधैं सुरक्षित हुन्छ ।

१.२.१ राष्ट्रिय/प्रादेशिक योजना, नीति कार्य र प्रयासहरू

भू-उपयोग क्षेत्र र योजनालाई संकेत गर्ने विभिन्न सान्दर्भिक योजनाहरू, नीति/रणनीति, ऐन र प्रयासहरूको छोटो समीक्षा निम्न रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

वि.सं. २००७ साल अघि शाही आदेशहरू नेपालमा भू-उपयोगको लागि मार्गनिर्देशनको रूपमा प्रयोग गरिन्थ्यो । वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्रको स्थापना भएपछि परम्परागत भूमि प्रणाली परिवर्तन गरि नयाँ

सुरू गरियो । वि.सं. २००७ सालमा जागीर प्रथा, वि.सं. २०१६ सालमा विर्ता प्रणाली, वि.सं. २०२१ सालमा रकम र सन् वि.सं. २०२५ सालमा किपट प्रणाली खारेज भयो । नेपालको प्रथम व्यवस्थित कानून मुलुकी ऐन (वि.सं. १९१०) लाई वि.सं. २००८ सालमा संशोधन गरिएको थियो । यस ऐनले कर छुटमाफत जग्गाको दावी गर्ने र यदि जग्गा मालिकले जमिनको सही प्रयोग नगरेको खण्डमा भूमि स्वामित्व अधिकारको हस्तान्तरणलाई जोड दियो ।

१.२.२ पाँचौ पञ्चवर्षिय विकास योजना (२०३२-२०३७)

पाँचौ पञ्चवर्षिय विकास योजनाले मुलुकमा पहिलो पटक भू-उपयोग नीति ल्यायो । यसले चरन क्षेत्रको विकास र वन्यजन्तुहरूको संरक्षण गरी उच्च पहाडी क्षेत्रहरूमा पशुपालन उत्पादन र पर्यटनको वृद्धिलाई प्रोत्साहित गर्‍यो ।

१.२.३ नवौ पञ्चवर्षिय विकास योजना (२०५४-२०५९)

नवौ पञ्चवर्षिय विकास योजनामा भू-नक्साङ्कन माफत भू-उपयोग योजनाको अवधारणामा जोड दिइयो । यसको उद्देश्य : (क) जमिनको वर्गीकरण माफत भू-उपयोग योजना कार्यान्वयन गरेर दिगो भू-उपयोग गर्ने (ख) कृषि उत्पादन, वातावरणीय संरक्षण, र अन्य विकासहरूमा भू-उपयोग योजनाको भूमिका र महत्वका बारेमा मानिसहरूलाई सचेत गराउने, (ग) प्राविधिक र सस्थागत क्षमताको सुदृढीकरण, र (घ) जमिन बाँझो राख्ने अभ्यासलाई निरुत्साहित गर्ने परिकल्पना गरिएको दिगो भू-उपयोगको लक्ष्य हासिल गर्नु हो ।

१.२.४ दशौ पञ्चवर्षिय विकास योजना (२०५९-२०६४)

दशौ पञ्चवर्षिय योजनाले ग्रामीण जनसङ्ख्याको आर्थिक उत्थानका लागि ग्रामीण पूर्वाधार विकासको आवश्यकताको कल्पना गरेको छ । यसमा कृषि अभ्यासको निरन्तर आधुनिकीकरण, र बढेको कृषि उत्पादनको लागि युक्तिसंगत मूल्य निर्धारण नीति पढेछन् । यसले गरिबी निवारण गर्नका लागि ग्रामीण उर्जा विकास कार्यक्रममाफत ग्रामीण अर्थव्यवस्थाको विकासमा जोड दिन्छ । नवौ (२०५४- २०५९) र दशौ पञ्चवर्षिय योजना (२०५९-२०६४) द्वारा निर्देशित भई नेपाल सरकार भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन मन्त्रालयले स्थानीय प्रशासनिक स्तर (गाउँ विकास समिति)मा भू-स्रोत नक्सा तयार गर्न वि.सं. २०५७/०५८ मा राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना स्थापना गर्‍यो जुन भू-उपयोग क्षेत्रको नक्साङ्कनको आधारको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो ।

१.२.५ एघारौ योजनामा भू - उपयोग

वैज्ञानिक भूमि सुधारको कार्यान्वयन माफत न्यायोचित भूस्वामित्व तथा वैज्ञानिक भूमि व्यवस्था प्रणालीको स्थापना गरी कृषकहरूको जीवनस्तरलाई समृद्ध बनाउदै अर्थतन्त्रमा सकारात्मक योगदान पुर्याउने दीर्घकालीन सोच सहित एघारौ योजनाको शुरुआत गरिएको थियो । उक्त उद्देश्य पुरा गर्नका लागि वैज्ञानिक भूमिसुधारको आधार तयार गर्दै भूमिको न्यायोचित वितरण माफत गरिबी निवारण, खाद्य सुरक्षा तथा भूमि व्यवस्थापनलाई न्यायोचित, उत्पादनमूलक र स्रोत संरक्षणशील बनाउन भूमिहीन अव्यवस्थित बसोबासी, मुक्त कर्मैया तथा मोहीहरूको भूमि माथिको अधिकार सुनिश्चित गर्नु, भूमिको उत्पादकत्व बृद्धि गर्न दीर्घकालीन भूमि नीति र भू-उपयोग नीतिको निर्माण गर्नु, सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा र प्राचीन सम्पदा एवं गुठीको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु र भूमिप्रशासन सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनु तथा भूमिसम्बन्धी विवाद निरुपण गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको थियो ।

यि उद्देश्यहरू पुरा गर्न सुकुम्बासी, भूमिहीन अव्यवस्थित बसोवासी लगायत भूमिसम्बन्धी विभिन्न समस्याहरू समाधान गर्न उच्चस्तरीय भूमि आयोगको गठन गर्ने, कृषि मजदूर, दलित, आदिवासी, जनजाती, मधेशी, महिला लगायतका भूमिहीन, अव्यवस्थित बसोवासी तथा सुकुम्बासीहरूको भूमिमा पहुँच पुऱ्याउन प्राथमिकताकासाथ जग्गा वितरण तथा व्यवस्थापन गर्ने, महिलाहरूको भूमिमाथिको अधिकार सुनिश्चित गर्न मुक्त कर्मैया एवं भूमिहीन/सुकुम्बासी/अव्यवस्थित बसोवासीहरूलाई जग्गामा भोगाधिकार उपलब्ध गराइदा पति/पत्नीको नाममा संयुक्त रूपमा जग्गाधनी प्रमाणपूजा उपलब्ध गराइनेछ र महिलाको नाममा जग्गा खरिद गर्दा लाग्ने रजिस्ट्रेशन दस्तुरमा ५०% छुट दिने, वैज्ञानिक भूमिसुधारको आधारहरू तयार गर्ने, भूमिसम्बन्धी सम्पूर्ण क्रियाकलापलाई निर्देशित गर्ने गरी राष्ट्रिय भूमि नीतिको तर्जुमा गरी लागू गर्ने आदि जस्ता कार्यक्रमहरू अघि सारिएको थियो ।

१.२.६ बाह्रौं योजनामा भू - उपयोग

११ औं योजनाकै दीर्घकालीन सोच राखी तयार गरिएको यो योजनाले राष्ट्रिय भूमिनीतिको माध्यमबाट सामाजिक द्वन्द्व न्यूनीकरण गरी शासकीय व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाई भूमिको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गर्ने, भूमिको अधिकतम सदुपयोग तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नका लागि जनसख्या, वातावरण र दिगो विकासको दृष्टिकोणबाट सन्तुलित रूपमा भूमिको उपयोग गर्ने, भूमि प्रशासन कार्यलाई सरल, स्वच्छ, पारदर्शी एवं वैज्ञानिक बनाई सेवा प्रवाह कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउने उद्देश्य अघि सारेको थियो । ती उद्देश्य पुरा गर्न भू-सूचना तथा अभिलेख कार्यक्रम अन्तर्गत जग्गा प्रशासनसँग सम्बन्धित मोठ खेस्ता र नक्सा सम्बन्धी तथ्याङ्कहरूलाई कम्प्युटर प्रणालीमा आबद्ध गर्ने, कम्प्युटरमा आधारित भू-सूचना प्रणालीको स्थापना गर्ने, सर्वसाधारण जनतालाई एकद्वार प्रणालीबाट छिटो, छरितो, सरल र प्रभावकारी जग्गा प्रशासन सम्बन्धी सेवा/सूचना उपलब्ध गराउन कित्ता नापी फिल्डबुक स्क्यानड गरी सुरक्षित राख्ने, कार्यलाई निरन्तर दिने, नापी कार्यालयहरूमा रहेको नक्साको विवरणहरूको Geo-database तयार गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू अघि सारिएको थियो ।

त्यस्तै, राष्ट्रिय भू-उपयोग कार्यक्रम अन्तर्गत भौगोलिक विशेषता, जमीनको गुण, उर्वराशक्ति, क्षमता अनुरूप भूमिलाई वर्गीकरण गरी कृषि उत्पादन वृद्धि, विशिष्टीकरण र विविधीकरण गर्ने, जैविक विविधता संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने, वातावरण र बसोबास, भौतिक पूर्वाधारबीच दिगो सन्तुलन कायम गर्ने चितवन लगायत तराईका तीन जिल्लाको विस्तृत भू-उपयोग नक्सा/डाटा (१:१०,००० मान नाप) मा तयार गर्ने, भूमिसुधार कार्यक्रम, मुक्त कर्मैया तथा मुक्त हलिया पुनर्स्थापन कार्यक्रम अन्तर्गत कर्मैयाहरूलाई पुनःस्थापना गर्न र सीपमूलक एवं व्यावसायिक तालिम प्रदान गरी स्वरोजगार र आत्मनिर्भर बनाउने मुक्त घोषणा गरिएका हलिया परिवारहरूको पुनःस्थापना गर्न, प्राप्त तथ्यांकको प्रमाणीकरण, परिचय पत्र वितरण र पुनःस्थापना गर्ने पुनःस्थापना गर्ने बाँकी रहेका मुक्त कर्मैयाको पुनःस्थापना सम्पन्न गर्ने र हलियासम्बन्धी कानून निर्माण, वर्गीकरण, परिचयपत्र वितरण र पुनःस्थापन कार्य शुरु गर्ने कार्यक्रमहरू अघि सारिएको थियो । त्यस्तै, सगरमाथाको उचाई मापन/अध्ययन सम्बन्धी विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, उपयोगको आधारमा भूमिको वर्गीकरण गरी स्वामित्व प्रमाणपत्र जारी गर्ने कार्यक्रम भूमि वर्गीकरण पद्धतिलाई परिमार्जन, भू-उपयोग नीति तर्जुमा, भूमि सम्बन्धी नियममा परिमार्जन, भू-उपयोग कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गर्ने लगायतका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम अघि सारिएको थियो ।

१.२.७ तेह्रौं योजनामा भू-उपयोग

दीर्घकालीन सोच भूमिको न्यायपूर्ण, महत्तम उपयोग र आधुनिक व्यवस्थापनबाट उत्पादकत्व र सामाजिक न्यायका लागि योगदान पुऱ्याउने दीर्घकालीन सोच सहित अधि सारिएको यो योजनाको मुख्य उद्देश्यहरूमा भूमि तथा भूमि स्रोतको अधिकतम उपयोगको वातावरण सृजना गर्ने, सामाजिक तथा आर्थिक रूपले पछाडि परेका वर्गको भूमिमा पहुँच बढाउने, भूमि प्रशासनसम्बन्धी सेवालाई सरल, सहज, पारदर्शी तथा प्रभावकारी तुल्याउने र विकास तथा पूर्वाधार निर्माणका लागि आवश्यक नापनक्सा, सेवा तथा भौगोलिक सूचना सर्वसुलभ बनाउने रहेका थिए ।

राष्ट्रिय भूमि नीति तर्जुमा गर्ने तथा राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९ कार्यान्वयन गर्ने, सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्ने, वैज्ञानिक भूमिसुधार सम्बन्धी कार्यक्रमलाई व्यवस्थित, प्रभावकारी र समन्वयात्मक तवरबाट सञ्चालन गरी आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका गरिब भूमिहीनलगायत वर्गको भूमिमा पहुँच बढाउने, भूमि प्रशासनको विद्यमान प्रविधिलाई कम्प्युटरमा आधारित भू-सूचना प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने, गाउँ-ब्लक क्षेत्र तथा इन्ट्रबाट क्षति भएका नापनक्सा एवं श्रेस्ता पुनःनिर्माण गर्ने, भौगोलिक सूचनाको सहज उपलब्धताका लागि पूर्वाधार एवं जनशक्तिको विकास गर्ने यसका रणनीतिहरू रहेका थिए । त्यस्तै भू-सूचना तथा अभिलेख कार्यक्रम, मालपोत अभिलेख सुरक्षा तथा सुदृढीकरण कार्यक्रम, राष्ट्रिय भू-उपयोग आयोजना, भूमिसुधार कार्यक्रम, मुक्त कर्मैया तथा मुक्त हलिया पुनःस्थापन कार्यक्रम, कित्तानापी कार्यक्रम, स्थलरूप नापी कार्यक्रम, खगोल तथा भू-मापन कार्यक्रम, भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण कार्यक्रम र गुठी जग्गालाई रैकरमा परिणत गर्ने र भू-उपयोगलाई व्यवस्थित गर्न आवश्यक नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गर्ने यो योजनाका मुख्य कार्यक्रमहरू थिए ।

१.२.८ चौधौं योजनामा भू-उपयोग

भूमिको वैज्ञानिक व्यवस्थापन र सामाजिक न्यायमा आधारित भूस्वामित्वको सोच राखि शुरु गरिएको योजनाले भूमि र भू-उपयोग प्रणालीलाई मुलुकको दीर्घकालीन हित अनुरूप समृद्धिको आधारका रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य निर्धारित गरेको थियो । त्यस्तै, भूमि तथा भूमिस्रोतको न्यायोचित वितरण र विवेकशील प्रयोगको वातावरण सृजना गर्नु, विकास निर्माणका लागि आवश्यक नापनक्सा तथा भौगोलिक सूचना सर्वसुलभ बनाउनु, भूमि व्यवस्थापन सेवालाई सरल, सहज, पारदर्शी र प्रभावकारी बनाउनु उद्देश्यहरू थिए । रणनीतिको रूपमा वैज्ञानिक भूमिसुधार कार्यक्रमलाई व्यवस्थित, प्रभावकारी र समन्वयात्मक तवरबाट सञ्चालन गरी आर्थिक-सामाजिक रूपले पछाडि परेका गरिब भूमिहीन वर्गको भूमिमा पहुँच बढाउने, राष्ट्रिय भूमि नीति, भू-उपयोग नीति तथा योजनाको आधारमा उपलब्ध भूमिको समुचित उपयोग गरी खाद्य सुरक्षा, सुरक्षित आवास तथा सहरीकरण, दिगो पूर्वाधार विकास र वातावरण संरक्षण तथा विपद् जोखिम संवेदनशीलता निश्चित गर्ने, आधुनिक प्रविधिमा आधारित भू-अभिलेखको आधारमा पारदर्शी भूमि व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरी सरल र सहज सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्ने रहेको थियो । त्यस्तै, भू-सूचना तथा मालपोत अभिलेख सुदृढीकरण कार्यक्रम, राष्ट्रिय भू-उपयोग नीतिको कार्यान्वयन, भूमिसुधार कार्यक्रम, मुक्त कर्मैया, मुक्त हलिया तथा हर्वा, चरुवा पुनःस्थापना कार्यक्रम, स्थलरूप नापी कार्यक्रम, खगोल तथा भू-मापन कार्यक्रम, भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि आदि यसका प्रमुख कार्यक्रमहरू थिए ।

१.२.९ पन्ध्रौं योजनामा भु-उपयोग

पन्ध्रौं पञ्च वर्षिय योजनाले भूमि व्यवस्था तथा भु-उपयोगको सम्बन्धमा समन्वयायिक, उत्पादनमुखी र दिगो भूमि व्यवस्थाको सोच अघि सारेको छ । दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप भूमि व्यवस्थालाई राष्ट्रको समृद्धिको आधार बनाउने लक्ष्य सहित भूमिको समुचित उपयोग माफत उत्पादन वृद्धि र यसबाट प्राप्त लाभको समन्वयायिक वितरण सुनिश्चित गर्ने, योजना तर्जुमा र विकास निर्माणको लागि आवश्यक शुद्ध एवम् विश्वसनीय नापनक्सा र भौगोलिक सूचना सर्वसुलभ बनाउने र भूमि व्यवस्थालाई आधुनिक प्रविधियुक्त, सरल र पारदर्शी बनाउने उद्देश्य तय गरेको छ । त्यस्तै यो योजनाले भु-उपयोग नीति बमोजिम क्षमता, उपयुक्तता र आवश्यकताको आधारमा भूमिको वर्गीकरण तथा उपयोग सुनिश्चित गरी उत्पादन वृद्धि गर्ने, भूमिहीन दलित, कृषक, सुकुम्बासी, मोही तथा गुठी किसान, अव्यवस्थित बसोबासी लगायत सीमान्तकृत वर्गको भूमि माधिको अधिकार र पहुँच सुनिश्चित गर्ने, आधुनिक प्रविधिमा आधारित नापनक्साका आधारभूत पूर्वाधार तयार गर्ने र शुद्ध तथा विश्वसनीय भू-सूचना सङ्कलन गर्ने, भौगोलिक सूचना पूर्वाधारको अवधारणा बमोजिम आधारभूत भौगोलिक सूचना तथा विभिन्न क्षेत्रका विषयगत सूचना तयार गरी उपलब्ध गराउने, कित्तानापी हुन बाँकी रहेका भू-भागमा नापनक्सा गरी सम्पूर्ण जमिनलाई जग्गा प्रशासन प्रणालीमा आबद्ध गर्ने र सरकारी, सावन्जनिक, सामुदायिक तथा गुठी जग्गाको विस्तृत अभिलेख तयार गरी संरक्षण गर्ने, वैज्ञानिक सूचकका आधारमा अचल सम्पत्तिको वस्तुपरक मूल्याङ्कन गर्ने प्रणाली स्थापना गर्ने र सबै सरकारवालाहरूले सोही मूल्याङ्कन प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्ने र आधुनिक प्रविधिमा आधारित भूमि सम्बन्धी अभिलेखहरूको व्यवस्थित भण्डारण गर्ने र जग्गा प्रशासन सेवा सहज, सरल, विश्वसनीय र पारदर्शी बनाउने जस्ता रणनीतिहरू तय गरेको छ ।

यी रणनीति पुरा गर्ने भू-उपयोग नीति अनुसार भूमिको वर्गीकरण गरी आवश्यकता अनुसार नक्सा डाटा तयार गर्ने, भू-उपयोग नक्सा तथा डाटा समेतको आधारमा भू-उपयोग योजना तर्जुमा गरी आवश्यकता अनुसार कार्यान्वयनमा ल्याउने, कृषियोग्य जग्गाको खण्डीकरण नियन्त्रण गर्ने, जग्गा बाँफो नराख्न उत्प्रेरित गर्ने, भू-उपयोग परिवर्तन गर्न नपाइने, कृषि प्रयोजनको लागि कम उपयोगी र जोखिमरहित जग्गालाई मात्र आवासीय र व्यावसायिक क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न पाइने व्यवस्था गर्ने, भू-उपयोग ऐन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यान्वयनमा ल्याउने जस्ता कार्यनीतिहरू अघि सारेको छ । त्यस्तै योजना अवधिमा १३१ वटै नापी र मालपोत तथा भूमिसुधार कार्यालयमा रहेका नक्सा तथा खेस्ता डिजिटलाइज भई केन्द्रीय डाटाबेस तयार हुने र अनलाइन प्रणालीबाट सरल तथा प्रभावकारी जग्गा प्रशासन सम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराइएको हुनेछ । त्यस्तै, भू-उपयोग ऐन तर्जुमा भई ७५३ वटै स्थानीय तहहरूको भू-उपयोग नापनक्सा तयार भएको हुने तथा भू-उपयोग योजना तर्जुमा भई कार्यान्वयनको सुरुआत भएको हुनेछ । यहि अपेक्षा बमोजिम नै भु उपयोग नियमावली २०७९ लाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ र सोहि अनुरूप स्थानिय तहमा भु-उपयोग योजना बनाउनु पर्ने वा जमिनको वर्गिकरण अनिवार्य गर्नुपर्ने निर्देशन समेत जारी गरिएको छ ।

१.२.१० भूमि राजस्व ऐन २०३४

भूमि राजस्व ऐनले जग्गाजमिनको राजस्व सङ्कलनको प्रक्रिया तोक्छ । यस ऐनमा भूमि राजस्व सङ्कलन तथा छुट सम्बन्धी पुराना व्यवस्थाहरूमा संशोधन तथा परिमार्जन र कृषियोग्य जमिनको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित थप व्यवस्थाहरू सलग्न गरिएको छ । उदाहरणका लागि नदी कटान वा पहिरोको मामिलामा साथै खडेरी वा

अन्य प्राकृतिक आपत्को बेला कृषि उपजमा ह्रास आएको अवस्थामा भू-राजस्वमा छुटको व्यवस्था समेत गरेको छ ।

१.२.११ शहरी विकास ऐन २०४५

शहरी विकास ऐनले शहरी विकास योजना कार्यान्वयनको लागि विस्तृत कानुनी रूपरेखा प्रदान गर्दछ । यस ऐनमा शहरका बासिन्दाहरूलाई पुननिर्माण, विस्तार र विद्यमान शहरहरूको विकास गरी तथा नयाँ शहरहरूको निर्माण गरेर र सर्वसाधारणका स्वास्थ्य, सुविधा र आर्थिक सम्बन्धी चासोहरू सम्बन्धन गर्नका लागि चाहिने सेवा र सुविधा उपलब्ध गराउन आवश्यक प्रावधानहरू छन् ।

१.२.१२ जग्गा अधिग्रहण ऐन - २०५३

जग्गा अधिग्रहण ऐन (२०३४) (सशोधित २०५०) सालमा भएको सशोधनले जग्गा अधिग्रहण र क्षतिपूर्तिको लागि अनुसरण गर्नुपर्ने प्रक्रियाहरू निर्दिष्ट गर्दछ । यस ऐनले नेपाल सरकारलाई सार्वजनिक उद्देश्यका लागि वा सरकारी संस्थाले आरम्भ गरेका कुनै पनि विकास परियोजनाको सञ्चालनका लागि कुनै पनि जग्गा प्राप्त गर्न र क्षतिपूर्तिको भुक्तानी गर्ने अधिकार प्रदान गर्दछ । यस ऐनले छलफल र सहमतीको माध्यमबाट जग्गा अधिग्रहणको प्रावधान पनि समावेश गर्दछ र यसैले स्वैच्छिक चन्दाको लागि समेत मार्ग प्रशस्त गर्दछ । तथापी, यो ऐन विविध पूर्वाधार क्षेत्रका धेरै पुनर्वास र त्यससँग सम्बन्धित प्राविधिक विषयहरूको समाधान गर्नका लागि पर्याप्त छैन । तसर्थ, यस ऐनपछि निर्माण भएका विभिन्न ऐन, नियम, नीति तथा दिशा निर्देशहरूले समेत यसलाई परिपूरण गर्ने काम गरेका छन् ।

१.२.१३ वन ऐन २०४९

वन ऐन २०४९ ले वनलाई व्यवस्थापनका हिसाबले सात प्रकारमा वर्गीकृत गरेको छ राष्ट्रिय, सरकार-प्रबन्धित, संरक्षित, समुदायिक, कबुलियती, धार्मिक र निजी । विशेष गरी तराई क्षेत्रमा कबुलियती वन र सहकारी लगायतका सामुदायिक वन कार्यक्रमलाई सुदृढ गर्न वन क्षेत्र नीति २०५६ मा ल्याइएको थियो । त्यसैगरी राष्ट्रिय कृषि नीति २०६१ को मुख्य उद्देश्य कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने, व्यवसायिक र अधिक प्रतिस्पर्धी कृषिको विकास गर्नुका साथै जैविक विविधता र प्राकृतिक स्रोतहरूको प्रवर्द्धन, उपयोग र संरक्षण गर्ने रहेको थियो ।

१.२.१४ राष्ट्रिय शहरी नीति २०६४

राष्ट्रिय शहरी नीति २०६४ले प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षण गर्न, पूर्वाधार र आधारभूत सेवाहरू उपलब्ध गराउन तथा लगानी लागत घटाउने उद्देश्यले छरिएर रहेका बस्तीहरूलाई निरुत्साहित गरी घना बस्तीहरूको विकासलाई प्रोत्साहित गर्ने रणनीति लिएको छ । यसले छरिएर रहेकाका बस्तीका कारण हुने वातावरणीय असरलाई निरुत्साहित गर्न आवश्यक योजना मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्न पनि जोड दिएको छ ।

१.२.१५ नेपालको सविधान २०७२

नेपालको सविधानले प्रचलित कानून बमोजिम सम्पतिको अधिकार अनुरूप प्रत्येक नागरिकलाई सम्पति हासिल गर्न, कमाउन, प्रयोग गर्न, बेच्न पाउने अधिकार स्थापित गर्दछ । यद्यपि सामाजिक कामको लागि आवश्यक भएमा राज्यलाई क्षतिपूर्ति सहित निजी सम्पति प्राप्त गर्ने अधिकार दिइएको छ (अनुच्छेद २५ - १, २ र ३ हेर्नुहोस्) ।

१.२.१६ राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०६८

भूमि र यसका स्रोतहरूको अधिकतम उपयोगको माध्यमबाट दिगो सामाजिक-आर्थिक र वातावरणीय विकासको उद्देश्यले सरकारले शुरुमा वि.सं. २०६८ मा राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति तर्जुमा गरेको थियो । यस नीतिले जग्गालाई विभिन्न ७ क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गर्ने व्यवस्था गरेको छ, कृषि, आवासीय, व्यापारिक, औद्योगिक, वन, सार्वजनिक उपयोगिता, र अन्य जहाँ आवश्यक छ । यस नीति अन्तर्गत भूमि र भूमि संसाधन (Lands and Land Resources, LLRs) को लागि कानुनी र संस्थागत व्यवस्थापन, र त्यसको सुरक्षा, प्रयोग र व्यवस्थापनको प्रबन्ध गरिएको छ । राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०६८ ले खाद्य सुरक्षा सुनिश्चितताको लागि कृषि योग्य जमिनको संरक्षणलाई प्राथमिकतामा राखेको छ ।

१.२.१७ राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०७२

२०७२ साल बैशाख १२ गतेको विनाशकारी भूकम्प र त्यसपछिको पराकम्पनले हामीलाई देशमा सुरक्षित मानव बस्ती विकासमा ध्यान दिन बाध्य पार्यो । यी सबै समसामयिक सबालहरूको दीर्घकालीन सम्बोधन गर्नका लागि भू-उपयोग नीति, २०६८ को समीक्षा गरेर राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति २०७२ लागु गरिएको छ । उपलब्ध भूमि र भूमिश्रोतको समुचित (Optimum) उपयोग गरी दिगो रूपमा सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय विकास र समृद्धि हासिल गर्ने दीर्घकालीन दृष्टिकोण सहित अघि सरिएको यो नीतिले भू-उपयोग योजनाबाट निर्देशित भू-उपयोग पद्धतिको विकास गर्दै भूमिको दिगो व्यवस्थापन गर्ने लक्ष्य राखेको थियो । त्यस्तै यो नीतिले निम्न उद्देश्यहरू राखेको थियो:

१. राष्ट्रको समग्र भूमिलाई विभिन्न भू-उपयोगका क्षेत्रहरू (Land Use Zone) मा वर्गीकरण गर्ने,
२. तहगत (सघीय, प्रादेशिक र स्थानीय) भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) तर्जुमा गर्ने,
३. कृषि भूमिको संरक्षण, स्वच्छ, सुन्दर, सुविधा सम्पन्न, बस्ती विकास र दिगो योजनाबद्ध शहरीकरण, वन क्षेत्र, प्राकृतिक सम्पदा, जैविक विविधता एवम् ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, पुरातात्विक तथा सामरिक महत्वका क्षेत्रको संरक्षणका लागि भू-उपयोग योजनाको आधारमा भूमि तथा भूमिश्रोतको उपयोग सुनिश्चित गर्ने,
४. प्राकृतिक र मानव सिर्जित प्रकोपजन्य जोखिमहरूको न्यूनीकरण गर्ने,
५. कित्तामा आधारित भूमी लगत तयार गरी निर्दिष्ट उपयोगको आधारमा भूमिको न्यूनतम मूल्यांकन एवम् प्रगतिशील कर प्रणाली निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

१.२.१८ भू-उपयोग ऐन, २०७६

भू-उपयोग ऐन, २०७६ ले सघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारलाई विभिन्न अधिकार, जिम्मेवारी र कर्तव्यहरू प्रदान गरेको छ । यस ऐनले यसको कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सघीय सरकारको मात्र नभई प्रादेशिक र स्थानीय सरकारलाई पनि सुम्पिएको छ । यस ऐन बमोजिमका प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्न सरकारका तीनै तहले परिषद्हरूको गठन गर्नुपर्ने, सघीय सरकारले सबै स्थानीय तहको नक्सा मस्यौदा तयार पार्नु पर्ने र स्थानीय सरकारले उक्त ऐनको प्रावधानको पालना गरिरहेको सुनिश्चिता गर्नु पर्ने, स्थानीय सरकारहरूले जनताले उक्त ऐनका प्रावधानहरूको पालना गरिरहेका छन् भन्ने कुरा सुनिश्चिता गर्नुपर्ने उल्लेख गरिएको थियो । यस ऐन अन्तर्गत स्थानीय सरकारहरूको लागि केही प्रमुख व्यवस्थाहरू निम्नानुसार छन्: पालिकाको

भू-उपयोग निकायको गठन, सघीय सरकारबाट भू-उपयोग नक्साको अधिग्रहण, भू-उपयोग योजनाहरूको विकास, र भू-उपयोग क्षेत्र नक्साङ्कनको काम, भू-उपयोग परिवर्तन, भूमि शीर्षकको अद्यावधिक, जग्गा मूल्याङ्कन र कर सङ्कलन रहेका छन् । स्थानीय भू-उपयोग परिषद् र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समिति ऐनमा व्यवस्था भएका दुई निकायहरू हुन् । यस ऐनमा स्थानीय सरकारहरूलाई आवश्यक पर्दा भू-उपयोग योजनाको समीक्षा र परिमार्जन गर्ने अधिकार दिइएको छ । यस्तो समीक्षा जनसाङ्ख्यिक स्वरूपमा आएको परिवर्तन, शहरीकरण, आर्थिक र पूर्वाधार विकासका लागि भू-उपयोगको विशिष्ट आवश्यकताहरू लगायतका आधारमा परिमार्जन गर्न सकिन्छ ।

१.२.१९ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-३ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकारको उल्लेख गरिएको छ । गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको एकल अधिकार सविधानको अनुसूची-८ मा उल्लेख भए बमोजिम हुने भए पनि भूमि सम्बन्धि केहि अधिकारहरूलाई यस्मा पनि उल्लेख गरिएको छ जस्मा जग्गा धनी दता प्रमाणपुजा वितरण, स्थानीय जग्गाको नाप नक्सा, कित्ताकाट, हालसाविक, रजिष्ट्रेशन नामसारी तथा दाखिल खारेज, भूमिको वर्गीकरण अनुसारको लगत, सार्वजनिक प्रयोजनका लागि जग्गा प्राप्ति, मुआब्जा निर्धारण तथा वितरणमा समन्वय र सहजीकरण, नापी नक्सा तथा जग्गाको स्वामित्व निर्धारण कार्यमा समन्वय र सहजीकरण, र जग्गा धनी दता प्रमाणपुजा वितरण सम्बन्धी अन्य कार्य गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिएको छ । भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धि निम्न तिन कार्य गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिएको छ।

- (१) सङ्घीय तथा प्रदेश कानूनको अधीनमा रही स्थानीयस्तरको भू-उपयोग नीति, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने,
- (२) सङ्घीय तथा प्रदेशको मापदण्डको अधीनमा रही व्यवस्थित बस्ती विकासका कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन, एकीकृत बस्ती विकासका लागि जग्गाको एकीकरण तथा जग्गा विकास र व्यवस्थापन गर्ने
- (३) स्थानीयस्तरमा अव्यवस्थित बसोबास व्यवस्थापन गर्ने ।

१.२.२० राष्ट्रिय भूमी नीति, २०७५

दिगो भूमि व्यवस्थापन : विकास र समृद्ध जीवनको दूरदृष्टि सहित भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले वि. सं. २०७५मा राष्ट्रिय भूमी नीति अनुमादन गरि कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । भूमिको न्यायिक वितरण, महत्तम उपयोग र सुशासन माफत मूलुकको आर्थिक समृद्धि र जनताको जीवनस्तरमा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउने दीर्घकालीन लक्ष्य सहित अधि सारिएको यो नीतिले भू-सम्बन्ध (Land Tenure) र भू-स्वामित्व (Land Ownership) को सुरक्षा तथा भू-अधिकार (Land Right) को सरक्षणको सुनिश्चितता प्रत्याभूत गर्ने, भूमिमा नागरिकको पहुँचको हक प्रत्याभूत गर्ने, वातावरणीय सन्तुलन, खाद्य सुरक्षा, व्यवस्थित पूर्वाधार विकास तथा सुरक्षित बसोबासका लागि भूमिको महत्तम उपयोग र व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने, घर जग्गा मूल्याङ्कन र भूमिकर निर्धारण प्रणालीमा सुधार गर्ने तथा भूमि बजारलाई व्यवस्थित तुल्याउने, विकास निर्माणका लागि भूमि प्राप्तिलाई सहज वातावरण सिर्जना गर्ने र विकास आयोजनाको लागत जग्गा प्राप्तिका कारण बढ्दो नदिने व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने र आधुनिक भूसूचना प्रणाली

कार्यान्वयनमा ल्याई भूमिप्रशासन तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्ने जस्ता उद्देश्यहरू अगाडी सारेको थियो ।

१.२.२१ भूमी सम्बन्धी नियमहरू, २०७७

भूमी सम्बन्धि ऐन, २०२१ को दफा ६१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरि बनाएका नियमहरू जसले केहि नियमहरू थपेको छ । यस्का केहि मुख्य प्रावधानहरूमा जग्गा सहापहा वा स्थानान्तरण गर्ने, भूमिहित दलित र सुकुम्बासीलाइ जग्गा उपलब्ध गराउने, अव्यवस्थीत बसोबासीलाइ जग्गा उपलब्ध गराउने, तिनीहरूको रेकर्ड व्यवस्थीत गर्ने जस्ता कुराहरू उल्लेख गरिएको छ ।

१.२.२२ भू उपयोग नियमावली, २०७९

भू उपयोग ऐन, २०७६ को दफा ३२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरि नेपाल सरकारले यो नियमावलीको निर्माण गरेको छ । यस्मा भू उपयोग क्षेत्र नक्शा तथा विवरण मन्त्रालयले तयार गरि हस्तान्तरण गर्ने, स्थानिय तहमा भू उपयोग क्षेत्र स्थानिय आवश्यकता, मन्त्रालयले तयार पारेको नक्शा आदिको आधारमा वर्गिकरण गर्ने, वर्गिकरणका मापदण्ड, आधार र क्षेत्रफल किटान गर्ने, स्थानिय भू उपयोग परिषद्को निर्माण र यस्को भूमिकाको उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै जग्गा धनी दर्ता सेता र जग्गा धनी दर्ता प्रमाणपुर्जा अद्यावधिक गर्ने, जग्गाको खण्डीकरण तथा चक्काबन्दी सम्बन्धि व्यवस्था र भू उपयोग क्षेत्र वर्गिकरणका आधार, मापदण्ड तथा आधारको बारेमा विस्तृत ढंगले उल्लेख गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य तथा क्षेत्रहरू

यस भू-उपयोग योजनाले शिवराज नगरपालिकाको दिगो विकासका लागि भूमि व्यवस्थापन सम्बन्धी सवालहरूको सम्बोधन गर्नका लागि निम्न विशिष्ट उद्देश्यहरू लिएको छ

१. उपलब्ध हालसालका विस्तृत नक्सा र भू-उपग्रहबाट लिइएका नक्साहरूका आधारमा विद्यमान भू-आवरण तथा भू-उपयोगको अवस्थाको पहिचान गर्ने,
२. भौगोलिक सूचना प्रणाली (GIS) को सहयोगमा उपलब्ध नक्साहरू र भू-उपग्रहबाट लिएका नक्साहरूबाट पहिचान भएका वर्तमान भू-उपयोग तथा भू-आवरणको अवस्था सहितको विस्तृत नक्साहरू तयार पार्ने,
३. पहिचान भएका भूमिका इकाइहरूलाई नगरपालिकाको आवश्यकता अनुसार स्थलगत अध्ययन तथा अन्य सूचना तथा जानकारीका आधारमा वैज्ञानिक विश्लेषण तथा संश्लेषण गर्ने,
४. भूमिको गुणस्तर र क्षमता तथा प्राकृतिक जोखिमका आधारमा नगरपालिकामा भू-उपयोग क्षेत्र नक्साङ्कन गरी वैज्ञानिक प्रयोगको लागि सिफारिस गर्ने । यस अन्तर्गत वर्तमान र भविष्यमा विभिन्न प्रयोजनहरू जस्तै, बस्ती (शहरी वा ग्रामीण) र आय उत्पादन गतिविधिहरू जस्तै कृषि, व्यवसायिक वा औद्योगिक र वातावरणीय वा प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनका लागि उपलब्ध हुनसक्ने जमिनहरू समेत पर्दछन् ।
५. नगरपालिकाको दिगो विकासको लागि भू-उपयोग को सन्दर्भमा दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, रणनीति र भू-उपयोगका कार्यक्रमहरू तय गर्ने,
६. ५, १० र १५ वर्षका लागि विस्तृत र वैज्ञानिक भू-उपयोग योजनाहरू तय गर्ने ।

१.४ अध्ययनको क्षेत्र

यस अध्ययनले शिवराज नगरपालिकाको क्षेत्र भित्र केन्द्रित रही निम्न कुराहरूलाई समेटेदछ

- सबै किसिमको भू-उपयोगका प्रकारहरूको वर्णन
- नगरपालिकाको विद्यमान सान्दर्भिक नक्सा, कागजात र तथ्याङ्कको समीक्षा
- भौगोलिक, भू-उपयोग तथा भू-आवरण, बस्ती, पूर्वाधार र वातावरण, र जोखिम स्तर (hazard parameters) को विस्तृत नक्साङ्कन ।
- भू-बनोट तहहरू तयार गर्ने (भिरालोपन, मोहोडा, relief, पानी निकास, स्थलाकृतिक अवस्था, स्थलाकृतिक आद्रता सूचकांक)
- भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयार गरि अवसरहरू र चुनौतीहरूको पहिचान गर्ने,
- भू-उपग्रह चित्रहरू, स्थलगत अवलोकन, र स्थलाकृतिक तहहरू प्रयोग गरी पहिरो, भूक्षय र बाढी सम्भावित/जाखिमयुक्त क्षेत्रहरू पत्ता लगाउने,
- अध्ययन क्षेत्रको अवलोकन भ्रमण र उपलब्ध तथ्याङ्कबाट जलस्रोत नक्सा, वन र जैविक विविधता, खनिज क्षेत्र आदिको नक्साङ्कन गर्ने,
- समाधानका उपायहरू सिफारिस गर्ने
- सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति, र अपेक्षित परिणामहरू तयार पार्ने,
- भू-उपयोगको वर्तमान र विगतमा आएका परिवर्तनहरूको अध्ययन गर्ने
- भविष्यका परिदृश्यहरू अध्ययन गर्ने,
- कार्य योजना सिफारिस गर्ने
- अल्पकालिन (५ वर्ष), मध्यकालिन (१० वर्ष) र दीर्घकालिन (१५ वर्ष) भू-उपयोग योजना तयार गर्ने

१.५ अध्ययनका सीमाहरू

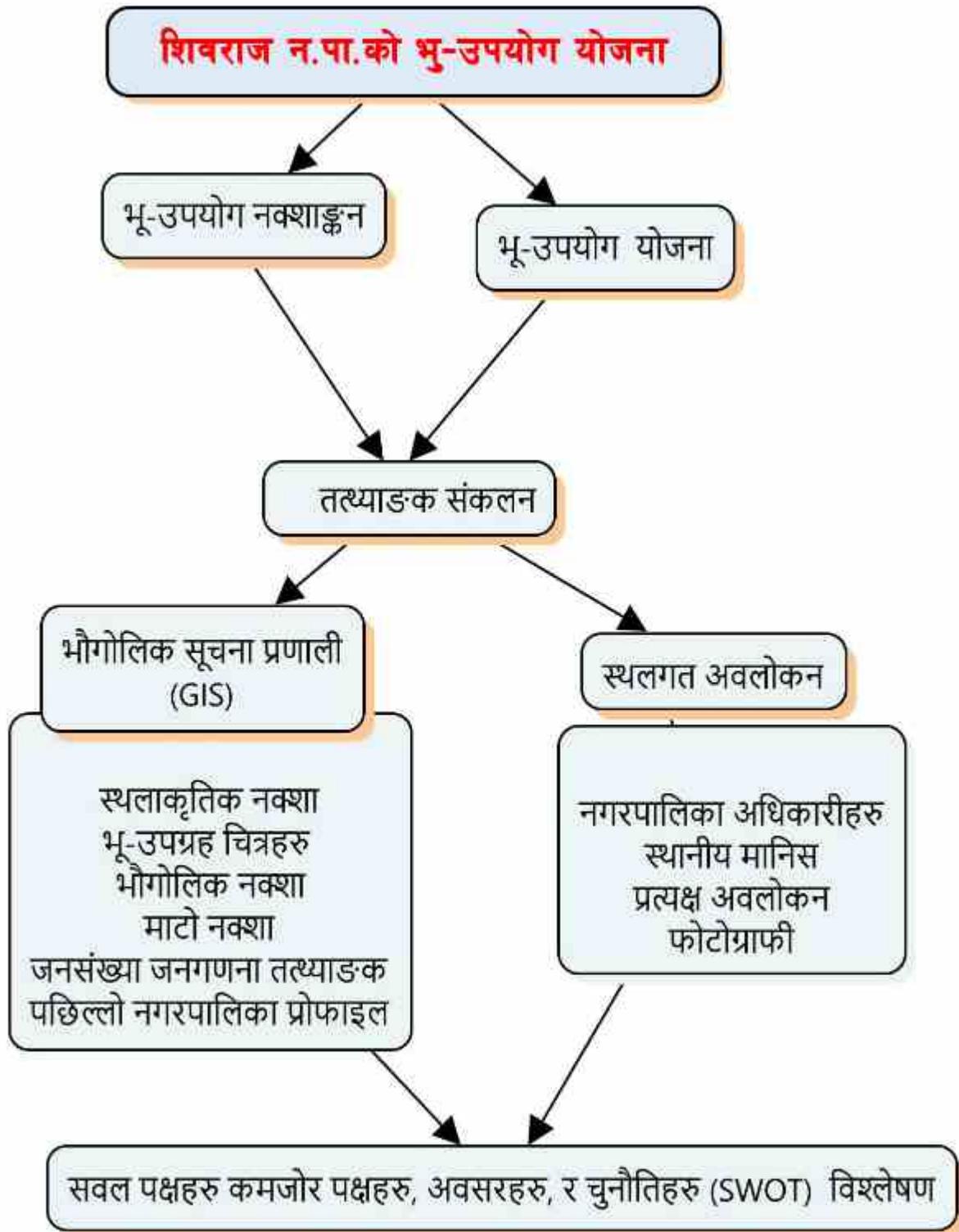
शिवराज नगरपालिकाको यो भू-उपयोग योजना निर्माणका केहि सीमाहरू रहेका छन ति मध्यका केही सीमाहरूलाई निम्न बुदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ

- विस्तृत माटो परीक्षण नगरिएको
- हालसालका उच्च गुणस्तरका तस्वीरहरू उपलब्ध नभएका

१.६ अध्ययन विधि

यस अध्ययन प्रतिवेदनले शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना निर्माण गर्न अपनाउनु पर्ने विधिहरूको बारेमा विस्तृत जानकारी प्रदान गर्दछ । परामर्शदाताद्वारा कार्य शर्तहरू र अन्य सम्बन्धित तथ्याङ्कहरू, नीति, नियम, कानून, प्रतिवेदनहरूको सावधानीपूर्वक समीक्षा गरी भू-उपयोग योजना तयार गर्ने आवश्यक कार्यविधि तथा अध्ययन विधी विकास गरिएको छ । तल उल्लेखित खण्डले तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया, विश्लेषण र

तोकिएका अङ्गहरूको डिजाइन र अन्तमा प्रतिवेदन बनाउँदा सम्मको विस्तृत प्रक्रियाहरू चित्रण गर्दछ ।
 तोकिएको कार्यको समग्र अवधारणागत रूपरेखा चित्र १ मा देखाइएको छ ।

चित्र नं. १: अध्ययनको अवधारणागत रूपरेखा

१.६.१ तथ्याङ्कका प्रकार र स्रोतहरू

नगरपालिकाको भौगोलिक तथ्याङ्क नक्सा र भू-उपग्रह चित्रहरूबाट सङ्कलन गरिएको थियो । ती भौगोलिक तथ्याङ्कहरू निम्नानुसार छन् ।

१. नगरपालिका सीमाना
२. वडा सीमाना
३. भौगोलिक सरचना
४. भौतिक स्वरूपका विशेषताहरू अर्थात् उचाइ, भिरालोपन, मोहडा
५. नदीहरू/खोलानालाहरू
६. माटोका प्रकारहरू
७. वर्तमान भू-उपयोग - खेती गरिएको जमिन, वनजङ्गल, बसोबासका क्षेत्रहरू, भाडी तथा बुट्यान, घाँसे मैदान, ताल तलैया तथा जल निकास, बालुवा, बाँफो जमिन
८. पूर्वाधार - सडक, नहर, पुल, स्वास्थ्य चाँकी, विद्यालय
९. जनसङ्ख्या - बस्ती, भवन, जनघनत्व
१०. पर्यावरणीय हिसाबले सवेदनशील र जोखिमयुक्त क्षेत्र, फोहोर फाल्ने स्थानहरू, पहिरो, बाढी प्रभावित क्षेत्रहरू आदि
११. पार्क र खुला स्थानहरू

यी तथ्याङ्कका स्रोतहरू निम्नानुसार थिए

१. नेपाल सरकार नापी विभाग द्वारा प्रकाशित स्थलाकृतिक नक्सा १:२५,००० स्केल
२. भू-उपग्रहबाट लिएका तस्वीरहरू (खुला स्रोत ESRI base map, Google Earth, ASTER)
३. नेपालको भौगोलिक नक्सा १:२५०,००० स्केल, नेपाल सरकार, भूगर्भ तथा खानी विभाग
४. नेपालको माटो नक्सा १:२५०,००० स्केल नेपाल सरकार
५. केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग २०६८ तथा २०७८
६. भू उपयोग ऐन, नीति, नियमावलीहरू
७. आवधिक योजनाहरू
८. नगर पार्श्वचित्र, २०७६

१.६.२ स्थलगत अवलोकन, जाँचसूची, बैठक तथा छलफल

भू-उपयोग योजना निर्माणको दौरान शिवराज नगरपालिकामा तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि विस्तृत स्थलगत अवलोकन तथा अध्ययन गरिएको थियो । स्थलगत अवलोकन तथा अध्ययनमा निम्नलिखित कार्यहरू गरिएको थियो

- नगरपालिकाका जन प्रतिनिधिहरू, स्थानीय बुद्धिजीवीहरू तथा नगरपालिकाका कर्मचारीहरूसँग अन्तरक्रिया

- स्थानीय मानिसहरूसँग अन्तरक्रिया
- भूमि सिर्जित प्रकोपबाट पिडीत व्यक्तिहरूसँग अन्तरक्रिया
- स्थलगत अवलोकन / भू-स्वरूप तथा प्रकारको अवलोकन
- स्थलक्षेत्रका विभिन्न तस्वीरहरू

उपलब्ध प्राविधिक प्रतिवेदन, पुस्तिका र नीतिसँग सम्बन्धित कागजातहरूबाट तथ्याङ्क र जानकारी संकलन गरिसकेपछि परामर्शदाता टोलीद्वारा स्थलगत अध्ययन भ्रमणका लागि जाँचसूची, प्रश्नावली र ढाँचाहरू तयार गरियो । स्थलगत अवलोकन भ्रमणमा मूल रूपमा स्थानीय जनप्रतिनिधिहरू अधिकारीहरू र स्थानीय बुद्धिजीवीहरूसँग वडास्तरको भेला आयोजना गरि आधारभूत जानकारी सङ्कलन गरीएको थियो ।

खण्ड - २: शिवराज नगरपालिकाको सक्षिप्त वस्तुगत विवरण

२.१ सक्षिप्त परिचय

शिवराज नगरपालिका नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत कपिलवस्तु जिल्लाका १० स्थानीय तहहरू मध्ये एक पर्दछ । कपिलवस्तु जिल्लाको सदरमुकाम तौलिहवाबाट करीव ५० कि.मी. सडक दुरीमा अवस्थित यो नगरपालिका नेपाल सरकारको मिति २०७३/११/२७ को निर्णय अनुसार साविकका शिवगढी, धुनिया र लालपुर गा.वि.स. समावेश गरी शिवराज नगरपालिका घोषणा भएको हो । ११ वटा वडाहरूमा विभाजन गरिएको यस नगरपालिकाको केन्द्र अथवा कार्यालय हाल चन्द्रौटा बजारमा रहेको छ । शिवराज नगरपालिकाको पूर्वमा यसै जिल्लाको बुद्धभूमि नगरपालिका, पश्चिममा विजयनगर गाउँपालिका रहेको छ भने उत्तरमा अर्घाखाँची र दाङ जिल्ला र दक्षिणमा यसै जिल्लाको कृष्णनगर र महाराजगञ्ज नगरपालिका रहेका छन् ।

यो नगरपालिका कूल २८४.३७ वर्ग कि.मी.को क्षेत्रफलमा फैलिएको छ भने विकास, प्रशासन र सेवा प्रवाहमा सहजता ल्याउने दृष्टिकोणले नगरपालिकालाई ११ वटा वडाहरूमा विभाजन गरिएको छ । नगरपालिकाको अवस्थिति भौगोलिक हिसावले २७ डिग्री ३४ मिनेट ६ सेकेण्डदेखि २७ डिग्री ४७ मिनेट ४४ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८२ डिग्री ४३ मिनेट ५२ सेकेण्ड देखि ८२ डिग्री ५६ मिनेट ७ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ ।

२.२ नगरपालिकाको प्रशासनिक विभाजन

मिति २०७३/११/२७ गते देहाय बमोजिमका साविकका गा.वि.स.हरू समेटेर ११ वडाहरू सहितको शिवराज नगरपालिका घोषणा भएको थियो । वि.सं. २०६८ को जनगणना अनुसार नगरपालिका घोषणा हुदाको अवस्थामा यस नगरपालिकाको कूल जनसंख्या ६६७८१ रहेको थियो ।

तालिका नं. १: शिवराज नगरपालिकाको पुरानो वडा संरचना

क्र.सं.	नयाँ वडा	समावेश गाविस/ नगरपालिका	जनसंख्या	क्षेत्रफल
१	१	शिवराज(१,९)	९२७९	७९.४६
२	२	शिवराज(११)	८२८९	१०
३	३	शिवराज(२,३)	६१६१	४७.६७
४	४	शिवराज(४,५)	५४९७	१०.७४
५	५	शिवराज(६,१०)	७१७६	८.४५
६	६	शिवराज(७,८)	५१३७	१६.५९
७	७	शिवराज(१३)	३३९२	८.४८
८	८	शिवराज(१२)	५०५७	११.२८
९	९	शिवगढी(१-९)	६३५०	७२.४६
१०	१०	लालपुर(१-९)	३९३०	७.२७
११	११	धुनिया(१-९)	६५१३	११.६७
जम्मा			६६७८१	२८४.३७

चित्र नं. २: शिवराज नगरपालिकाको प्रशासनिक नक्सा

२.३ हावापानी

जलवायुको हिसाबले यस नगरपालिकामा उष्ण तथा उपोष्ण प्रकारको हावापानी रहेको छ। प्रदेशीय हावापानी पाइयता पनि बाढे महिना एकैनासको हावापानी छैन। यस नगरपालिकाको अधिकतम तापक्रम ३९.३ डिग्री सेल्सियस देखि न्यूनतम १५ डिग्री सेल्सियस सम्म रहेको छ। यहाँ गर्मीयामका महिनाहरू विशेषगरि चैत्र, बैसाख र जेष्ठमा (March, April and May) अत्याधिक गर्मी हुने गर्दछ जुन समयमा यहाकोऔसत अधिकतम तापक्रम ३० डिग्री सेल्सियस भन्दाभन्दाथि हुने गर्दछ भने हिउदका महिनाहरू मंसिर, पौष तथा माघमा (December, January and February) न्यूनतम औसत तापक्रम १० डिग्री सेल्सियसभन्दा कम हुने देखिन्छ। अत्याधिक गर्मी तथा जाडोका कारण यहाँका बासिन्दाहरू मलेरिया, डेगु, ज्वरो, डाइरिया लगायतका समस्याबाट पिडित छन्। कहिलेकाहीँ चैत वैशाख महिनामा लु समेत चल्ने गर्दछ। त्यसैगरी हिउँदको समयमा राम्रोसँग घाम नलाग्ने र हुस्सुको अत्याधिक प्रभावले शीतलहर समेत लाग्दछ।

यस नगरपालिकाको औषत वार्षिक वर्षा ६४० मि.लि. रहेको छ। वर्षाको मासिक वितरण हेर्दा सबै भन्दा बढी वर्षा वर्षायामको ४ महिना विशेषगरि असार, श्रावण, भाद्र, आश्विन (जुन, जुलाई, अगस्त तथा सेप्टेम्बर) महिनाहरूमा हुने गर्दछ भने अन्य यामहरूमा कम मात्रामा वर्षा हुनेगर्दछ।

शिवराज क्षेत्रको औसत तापक्रम (अधिकतम, न्यूनतम र औसत) र वर्षाको अवस्था तथा वार्षिक (Trend) तलका चित्रहरूमा देखाइएको।

तालिका नं. २: मौसम सम्बन्धी विवरण

औषत अधिकतम तापक्रम	४० सेल्सियस
औषत न्यूनतम तापक्रम	१० सेल्सियस
औषत वार्षिक वर्षा	६४० मि.लि.
हावापानी	उष्ण तथा उपोष्ण

चित्र नं. ३: नगरपालिकाको औसत मासिक तापक्रम तथा वर्षाको वितरण

स्रोत : <https://tcktckck.org/nepal/lumbini/taulihawa>

२.४ जनसाङ्ख्यिक विवरण

२.४.१ जनसङ्ख्याको वितरण तथा घनत्व

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार नगरपालिकाको कुल जनसंख्या ८४,८१० रहेको छ, जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ संग तुलना गर्दा जम्मा जनसंख्या बढेको पाइन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या ६६७८१ रहेकोमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार १८०२९ सख्याले बढेर ८४,८१० रहेको छ।

यहाँ नगरपालिकाको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ र राष्ट्रिय जनगणना २०६८ बाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ३: जनसंख्या विवरण

विवरण	वि.सं. २०६८	वि.सं. २०७८
जम्मा जनसंख्या	६६७८१	८४८१०
पुरुष	३३१६१	४१३२८
महिला	३३६२०	४३४८२
लैङ्गिक दर	९९.४०	९५.०५

विवरण	वि.सं. २०६८	वि.सं. २०७८
जम्मा घरघुरी संख्या	११२५०	१६२४१
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	२३५.०८	२९९
औषत परिवारको आकार	६.१६	५.२२

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०६८ र राष्ट्रिय जनगणना २०७८

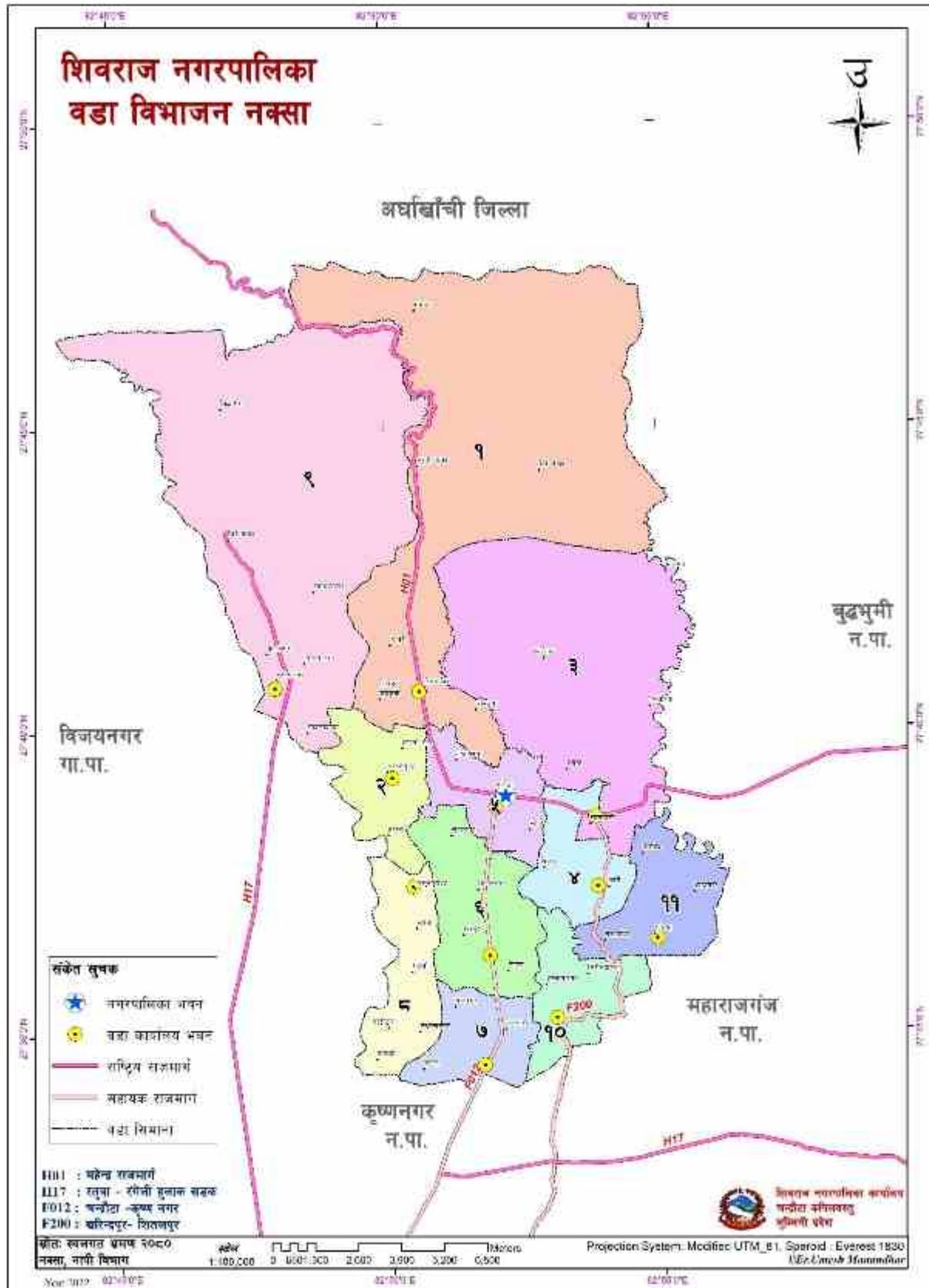
२.४.२ वडागत जनसङ्ख्याको विवरण

शिवराज नगरपालिकाको वडागत जनसङ्ख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसङ्ख्या भएको वडा नं ५ रहेको छ जसमा जम्मा जनसङ्ख्या १५५६६ (पुरुष ७५१४ जना र महिला ८०५२ जना) रहेका छन् । यस वडाको औषत परिवार आकार ४.६२ र घरघुरी संख्या ३३६७ रहेको छ । त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसङ्ख्या भएको वडा नं. ७ रहेको छ जसको जनसङ्ख्या ४०८० (पुरुष २०५७ जना र महिला २०२३ जना) रहेका छन् भने घरघुरी संख्या ५९६ र औषत परिवार संख्या ६.८५ रहेको छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४: वडागत क्षेत्रफल, जनसङ्ख्या तथा घरघुरी विवरण

वडा	घरघुरी	जनसङ्ख्या			क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	औषत परिवारको आकार	नैतिक अनुपात
		पुरुष	महिला	जम्मा			
१	२१८३	४६४५	५०६७	९७१२	७९.४८	४.४५	९९.६७
२	११२४	२६४३	२९२७	५५७०	१०.०१	४.९६	९०.३०
३	१९१४	४४८८	४८३२	९३२०	४७.६७	४.८७	९२.८८
४	१३४७	४०७४	४०६७	८१४१	१०.७४	६.०४	१००.१७
५	३३६७	७५१४	८०५२	१५५६६	८.५५	४.६२	९३.३२
६	१२१६	३७४५	३६५५	७४००	१६.५९	६.०९	१०२.४६
७	५९६	२०५७	२०२३	४०८०	८.४८	६.८५	१०१.६८
८	९०५	२८६१	२८८२	५७४३	११.३७	६.३५	९९.२७
९	१५१७	३२४९	३७६३	७०१२	७२.४६	४.६२	८६.३४
१०	७३१	२२८६	२२८७	४५७३	७.३१	६.२६	९९.९६
११	१३४१	३७६६	३९२७	७६९३	११.६७	५.७४	९५.९०
जम्मा	१६२४१	४१३२८	४३४८२	८४८१०	२८४.३७	५.२२	९५.०५

स्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०७८

चित्र नं. ४: शिवराज नगरपालिकाको वडा विभाजन नक्सा

२.५ शैक्षिक संस्था सम्बन्धी विवरण

सभ्य र सुसस्कृत समाजको निर्माणमा शिक्षाको सर्वोपरी भूमिका रहेको हुन्छ । विज्ञान तथा प्रविधिमैत्री शिक्षा प्रदान गर्न सकेमात्र सक्षम मानव संसाधन तयार हुन्छ । आधुनिक समाज निर्माण गर्न शिक्षामा बृहतर लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । विश्वभर विकसित मुलुकहरूको समग्र विकासको कारण भनेकै ती मुलुकहरूको शिक्षामा गरेको विशाल लगानीको प्रतिफल हो । नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ । विशेषगरी आधारभूत तह सम्मको शिक्षा निशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निशुल्क गरेको छ । उक्त परिप्रेक्ष्यमा राज्य विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी महत्वपूर्ण हुन गएको छ ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा शिवराज नगरपालिका कमजोर रहेको देखिन्छ । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको साक्षरता दर ७२.७ प्रतिशत (नेपालको ७६.२ प्रतिशत) रहेको छ । लैंगिक हिसाबले यो नगरपालिकामा पनि अन्यत्र भन्दा विभेद रहेको पाइन्छ । जस्तै यस नगरपालिकाको पुरुषको साक्षरता दर ८०.१ प्रतिशतको तुलनामा महिलाको साक्षरता दर ६५.७ प्रतिशत मात्र रहेको छ । पुरुष र महिलाको साक्षरता दरमा १४.४ प्रतिशतको फरक देखिन्छ ।

शैक्षिक सुधारका कार्यक्रम अन्तर्गत नगरपालिकाले शिक्षाको गुणस्तर विकास र पहुँच विस्तारका कार्यक्रमहरू जस्तै शिक्षक व्यवस्थापन तथा पुरस्कार, विद्यालयहरूमा सुचना र प्रविधि माफत कक्षा सञ्चालनका लागि सामग्रीहरूको जडान, शिक्षकहरूको लागि तालिम तथा अभिमुखीकरण, सुस्त मनस्थिति, कमजोर श्रवणशक्ति, दृष्टिविहिन बालबालिका र अल्पसंख्यक समुदायका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय अध्ययनका लागि विशेष व्यवस्था, दिवा खाजा कार्यक्रम लगायतका कार्यलाई प्राथमिकतामा राखेको छ ।

शिवराज नगरपालिकामा २ वटा सामुदायिक क्याम्पस, ११ वटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय, आधारभूत (१-८) तह १२ वटा, आधारभूत (१-५) तह ४१ वटा, बाल विकास केन्द्र ६२ वटा, प्राविधिक धारका विद्यालय २ वटा, सिटिभिटी अन्तर्गतको TSLC तथा डिप्लोमा कक्षा सञ्चालन १ वटा तथा सामुदायिक सिकाई केन्द्र २ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी, नगर क्षेत्रमा अनुमती प्राप्त धार्मिक विद्यालय, प्राथमिक तहमा सञ्चालित मदरसा १२ वटा तथा आधारभूत तहमा सञ्चालित गुरुकुल तथा सस्कृत विद्याश्रम १ वटा रहेका छन् ।

तालिका नं. ५: सामुदायिक विद्यालय, धार्मिक विद्यालय तथा गुठीको विवरण

सि.नं.	विद्यालयको किसिम	विद्यालय संख्या			जम्मा संख्या
		आधारभूत तह(१-८)	माध्यमिक तह(१-१२)	बाल विकास केन्द्र	
१	सामुदायिक	३९	११	४९	९९
२	संस्थागत	२०	४	१	२५
३	मदरसा	१२	०	०	१२
४	सामुदायिक बाल विकास केन्द्र	०	०	९	९
५	क्याम्पस	-	-	-	२

सि.नं.	विचालयको किसिम	विचालय संख्या			जम्मा संख्या
		आधारभूत तह(१-८)	माध्यमिक तह(१-१२)	बाल विकास केन्द्र	
६	TSLC तथा डिप्लोमा कक्षा	-	-	-	१
७	सामुदायिक सिकाई केन्द्र	-	-	-	२
जम्मा		७१	१५	५९	१५०

स्रोत : नगर पार्श्वचित्र, २०७६

२.६ स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी विवरण

नेपालको संविधानको धारा ३५ मा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरिएको छ । उपधारा १ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन भनि उल्लेख गरिएको छ । यसै हकको कार्यान्वयन गराउने स्थानीय सरकारहरू भएकोले स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ ।

हाल यस नगरपालिकामा सामुदायिक अस्पताल १ वटा, सामुदायिक स्वास्थ्य क्लिनिक १वटा, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र १ वटा र स्वास्थ्य चौकी ८ वटा रहेका छन् । स्वास्थ्य संस्थामा स्वीकृत दरबन्दी ४८ वटा रहेकोमा हाल ५८ जना कार्यरत रहेका छन्। नगरपालिकाको स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धी विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. ६: नगरपालिकाको स्वास्थ्य संस्थाको विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्य संस्थाको नाम र ठेगाना	वडा नम्बर	शैया संख्या	उपलब्ध सेवा तथा सुविधा
१	शिवपुर स्वास्थ्य चौकी, शिवपुर	१	०	प्रसूती सेवा, ल्याव, क्लिनिक, परिवार नियोजन, खोप सेवा, एक्सिर्ट
२	चनइ स्वास्थ्य चौकी, खरेन्द्रपुर	३	०	प्रसूती सेवा, क्लिनिक, परिवार नियोजन, खोप सेवा
३	संजीवनी सामुदायिक अस्पताल	५	१५	ल्याव, क्लिनिक, एक्सरे, परिवार नियोजन
४	विरपुर स्वास्थ्य चौकी, गौराभारी	६	०	परिवार नियोजन, खोप सेवा
५	जवाभारी स्वा. चौकी, बालानगर	७	०	परिवार नियोजन, खोप सेवा
६	विसुनपुर स्वास्थ्य चौकी, विसुनपुर	८	०	परिवार नियोजन, खोप सेवा
७	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, लक्ष्मणपुर	८	०	क्लिनिक, परिवार नियोजन, खोप सेवा
८	शिवगढी स्वास्थ्य चौकी, भगवानपुर	९	०	प्रसूती सेवा, क्लिनिक, परिवार नियोजन, खोप सेवा
९	सामुदायिक स्वास्थ्य क्लिनिक, धानखोला	९	०	क्लिनिक, परिवार नियोजन, खोप सेवा
१०	लालपुर स्वास्थ्य चौकी, लालपुर	१०	०	परिवार नियोजन, खोप सेवा
११	धुन्हिया स्वास्थ्य चौकी, धुन्हिया	११	०	प्रसूती सेवा, क्लिनिक, परिवार नियोजन, खोप सेवा
जम्मा			१५	

स्रोत : नगर पार्श्वचित्र, २०७६

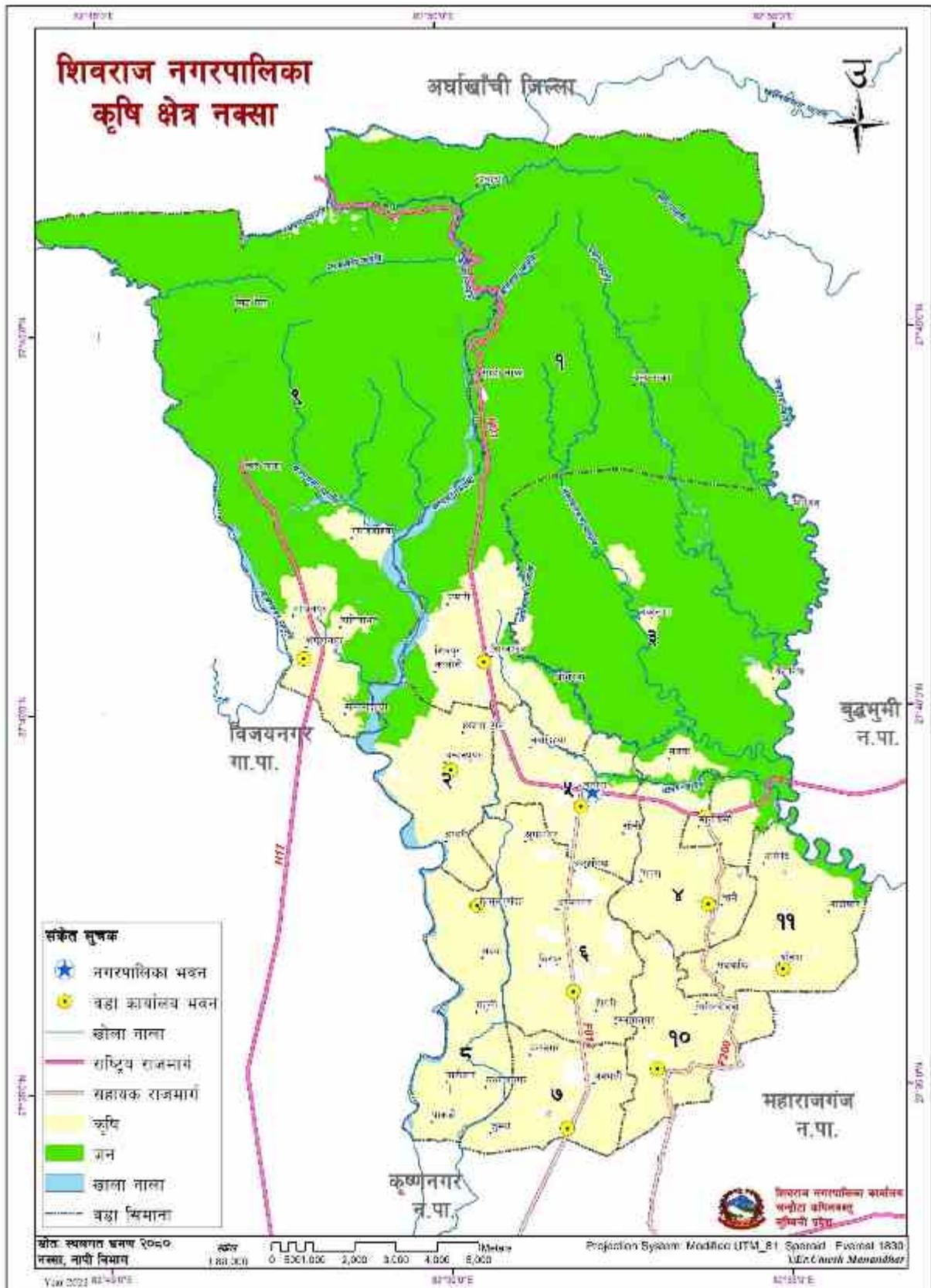
तस्विर १: शिवराज नगरपालिकामा रहेको स्वास्थ्य चौकी

२.७ कृषि क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

आधार नक्शाको विश्लेषणको आधारमा यस नगरपालिकामा कृषि क्षेत्र भन्नाले प्रत्येक वडामा छरिएर रहेका खेतीयोग्य भू-भागलाई जनाउँछ । नगरपालिकाको कुल गाहंसंख्य उत्पादनमा कृषि तथा पशु सेवा क्षेत्रको योगदान करिब ३३ प्रतिशत रहेको छ। यस नगरपालिकामा १८ वर्ष उमेर पुगेका जनसंख्या मध्ये करिब ३१.४९ प्रतिशत कृषि पेशामा संलग्न छन्। नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफलको ३३.९१ प्रतिशत जग्गामा खेती गरिन्छ भने बाँझै महिना सिँचाई हुने जमिनको प्रतिशत ४३.७२ रहेको छ। यहाँको दोमट माटो खेतीका लागि उपयुक्त रहेको छ। यहाँको कुल खेतीयोग्य जमिन मध्ये करिब ९५ प्रतिशत जमिन खाद्यान्न, दलहन र तेलहन लगायतका बालीका लागि उपयुक्त रहेका छन्। खाद्यान्नमा धान, गहुँ र नगदे बाली अन्तर्गत ऊखुको उत्पादन अत्याधिक हुने गरेको देखिन्छ। त्यस्तै नगरपालिकाको वडा नं ६ मा एउटा कोल्ड स्टोर समेत रहेको छ। नगरपालिकामा मुख्यतः आइतबारे बेलौती, शुक्रबारे हल्लानगर, चन्द्रौटा हाटबजार, बाखा बजार (खसी बजार), सोमबारे नारायणडिहा, शनिबारे बनियाभार गरी ६ वटा हाटबजार केन्द्रहरू रहेका छन्।

तस्विर २: शिवराज नगरपालिकाको कृषियोग्य भूमि

चित्र नं. ५: शिवराज नगरपालिकाको कृषि क्षेत्र नक्सा

२.८ आवासीय क्षेत्र तथा मुख्य बजार केन्द्र सम्बन्धी विवरण

शिवराज नगरपालिकामा वस्तीको वितरण सामान्यतया बजारक्षेत्रलाई छाड्ने हो भने ग्रामिण परिवेशको छ । परम्परागत हिसाबले प्राचिनकालदेखि नै वस्ती बसाल्ने सन्दर्भमा पानीको सुविधा, खेती योग्य क्षेत्र र पशुपालनलाई पायक स्थानमा यत्रतत्र छरिएर बस्ने प्रचलन भएकोले आ-आफ्नो पायकअनुसार सबै वडाहरूमा कतै बाक्लो तथा कतै पातलो हिसाबले यस प्रकारका वस्ती क्षेत्रहरू रहेका छन्। पूर्व पश्चिम राजमार्ग यस नगरपालिका भई गएकोले यहाँ बजार बस्ने सम्भावना छ। हाल शिवराज नगरपालिका पनि अव्यवस्थित बसोबास र अनियन्त्रित शहरीकरणको चपेटामा छ। कुल भू-भागको भण्डै ८.५६ प्रतिशत भू-भाग आवास क्षेत्रले ओगटेको छ ।

तालिका नं. ७: मुख्य वस्तीहरूको विवरण

वडा नं.	मुख्य वस्तीहरूको विवरण	वस्ती संख्या
१	शिवपुर, भलुही, करहिया, उमरी, बेलौती, बुढि पोखरा, काफलखुट्टा, सोनपुर, चैनपुर, कलौती, बनकटवा, नयाँ वस्ती, कञ्चनपुर टोल, तकदिरनगर, बनकसवासा, चोरखोला, दोवाटो, धान खोला	१८
२	बालापुर, हल्लानगर, बद्रहवा, हरहवा, चन्दनपुर, ओभवा, फत्तेपुर, वसन्तपुर, असी विगहा, गौरिया, हरहटी, मिलन चौक	१२
३	खरेन्द्रपुर, मजगाव, बलुहवा, मैनार, बुलकिया, भितरिया, मद्रवा, सोनबर्षि, कटुवा, वसन्तपुर, नयाँ वस्ती, देउराली टोल, धनगढवा, होचवा, काफलखुट्टा	१५
४	चनई, गुलरी, डकहीया, बनकट्टी, बगदवा, पिपरा, सानो पिपरा, आश्रम टोल	८
५	चन्द्रौटा, खेरी, भुइँडिहवा, नौडिहवा, सौनी, दक्षिण रहटकोल, उत्तर रहटकोल, पूर्व रहटकोल, परसिया, हेलोडिहवा, प्रगती टोल, सुन्दरपुर टोल, खसी बजार, डिहवा, सनराईज टोल	१५
६	धर्मनगर, गौराभारी, मोतीनगर, विरपुर, पिपरी, कुदरबेटवा, मजगावाँ, सन्डी, गडगौडा, बसहवा, सुगानगर, पैकी, बन्डा	१२
७	जवाभारी, जुमिली, रुद्रपुर, नौगजवा, निबिहवा, बेउँवा, बालानगर	७
८	विसुनपुर, लक्ष्मणपुर, महुली, सडवा, कोटवा, बिलरहवा, पटपर, देविपुर, पकडी	९
९	सुन्दरीडाँडा, बानियाँभिर, भगवानपुर, धानखोला, रमुवादह, बिजगौरी, भोक्कर, गहिरा, चमरबोभिया, नारायणडिहा, सिमरडिहा, तुरन्तपुर, अञ्चलपुर, दश नम्बर, कल्याणकोट, शिवगढी, धानखोला, डुमई, बौरहा, सिट्टपैरा, नयाँ वस्ती	२१
१०	सितलापुर, श्रीन्डीहवा, इस्लामनगर, गब्बापुर, लालपुर, सिरोहवा, बकौली	७
११	सडवा, पूर्व सेमरी, पश्चिम सेमरी, नयाँ वस्ती, मर्जातपुर, भदोखर, बड्की धुन्धिया, छोटकी धुन्धिया, मैटहवा, जमुनबगिया, जोगिडीहवा, प्रगतीटोल, कुशहवा टोल	१२

तस्विर ३: आवास क्षेत्र

२.९ व्यवसायीक क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

यस शिवराज नगरपालिकामा कुल १३३६ वटा व्यवसाय सञ्चालनमा रहेका छन्। यस नगरपालिकामा वार्षिक रूपमा रु २ अर्ब भन्दा बढिको कारोबार हुने गरेको छ। कुल ४० भन्दा बढी प्रकारका व्यवसाय वा पसलहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। जसमध्ये किराना पसलको संख्या सबैभन्दा उच्च रहेका छन्। वडागत रूपमा हेर्दा वडा नं ५ मा सबैभन्दा उच्च संख्यामा व्यवसाय वा पसलहरू रहेका छन् भने वडा नं ११ मा सबैभन्दा न्युन संख्यामा व्यवसायहरू रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी, यस क्षेत्रमा साना, घरेलु, मझौला र ठुला गरी कुल ८० वटा उद्योग स्थापना भएको पाइन्छ। नगरपालिका भित्र बाबियो तथा कोईला औद्योगिक कच्चा पदार्थका रूपमा उपलब्ध हुने गरेको देखिन्छ। बाबियोको उपयोग कागज तथा डोरी तयार गर्न प्रयोग गर्ने गरेको छ।

तालिका नं. ८: व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

क्र.सं.	वडा नं.	व्यापारिक केन्द्रहरू	व्यापारिक वस्तु
१	१	आइतबारे हाट बजार, बेलौती	कृषिजन्य, किराना, कपडा, खाद्य सामग्री
२	२	शुक्रबारे हाट बजार, हल्लानगर	कृषिजन्य तथा दैनिक उपभोग्य सामग्री
३	३	खरेन्द्रपुर खुद्रा बजार	किराना तथा खाद्यान्न सामग्री
४	३	खरेन्द्रपुर थोक बजार	कृषिजन्य सामग्री, किराना र कपडा
५	५	चन्द्रौटा थोक बजार	हार्डवेयर, कपडा, खाद्यान्न, औषधी
६	५	चन्द्रौटा हाट बजार	कृषिजन्य, खाद्यान्न, कपडा
७	५	बाखा बजार (खसी बजार)	बाखा खरिद बिक्री
८	६	धर्मनगर खुद्रा बजार	किराना तथा खाद्यान्न सामग्री
९	६	गडगौडा खुद्रा बजार	किराना तथा खाद्यान्न सामग्री
१०	७	रुद्रपुर खुद्रा बजार	किराना र चिया नास्ता
११	७	जवाभारी खुद्रा बजार	किराना, कपडा र चिया नास्ता
१२	९	सोमबारे हाट बजार, नारायणडिहा	कृषि उपज, खाद्यान्न र कपडा
१३	९	शनिबारे हाट बजार, बनियाभार	किराना तथा खाद्यान्न सामग्री

क्र.सं.	वडा नं.	व्यापारिक केन्द्रहरू	व्यापारिक वस्तु
१४	११	थुन्डिया खुद्रा बजार	किराना तथा खाद्यान्न सामग्री
१५	११	सेमरी खुद्रा बजार	किराना तथा खाद्यान्न सामग्री

स्रोत : नगर पार्श्वचित्र, २०७६

२.१० वित्तीय संस्थाहरू सम्बन्धी विवरण

शिवराज नगरपालिकामा बैङ्क तथा सहकारीहरूको राम्रो उपस्थिति रहेको छ। हाल यस नगरपालिकामा करीब ४८ वटा सहकारी, ९ बाणिज्य बैक, ६ विकास बैक र ९ वटा लघु वित्त संस्थाहरूले बैङ्किङ सेवा प्रदान गरिरहेका छन्। यहा सहकारीले कृषि, पशुपालन, व्यापार तथा व्यवसाय र बैदेशिक रोजगार जस्ता क्षेत्रलाई केन्द्रित गरी लगानी गरेको देखिन्छ। यसका अतिरिक्त विप्रेषण सम्बन्धी कारोवार गर्ने रेमिट्यान्स कम्पनीहरू पनि रहेका छन्। एनआईसी एसिया, सिद्धार्थ, एनएमवि, जनता, एभरेष्ट, नेपाल बंगलादेश, नेपाल एसविआई, प्रभु आदि बैकहरूले नगरपालिकामा रेमिट्यान्स लगायतका सेवा उपलब्ध गराएका छन्। यस क्षेत्रमा बचत र ऋण परिचालनको राम्रो सम्भावना रहेको छ।

तालिका नं. ९: नगरपालिकामा रहेका वित्तीय संस्थाहरू

क्र.सं.	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम र ठेगाना	वडा नं.	किसिम	लगानीको मुख्य क्षेत्र
१	एनआईसी एसिया बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	व्यापार, उद्योग, कृषि
२	सिद्धार्थ बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	नयाँ संचालन
३	नेपाल बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
४	एनएमवि बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
५	जनता बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
६	एभरेष्ट बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	नयाँ संचालन
७	नेपाल बङ्गलादेश बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
८	नेपाल एसविआई बैंक लि., चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
९	प्रभु बैंक लिमिटेड, चन्द्रौटा	५	बाणिज्य बैंक	नयाँ संचालन
१०	गरिमा विकास बैंक लि., चन्द्रौटा	५	विकास बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
११	कामना सेवा विकास बैंक लि., चन्द्रौटा	५	विकास बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
१२	वेष्टर्न विकास बैंक लि., चन्द्रौटा	५	विकास बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
१३	साइन रेसुझा विकास बैंक लि., चन्द्रौटा	५	विकास बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
१४	महालक्ष्मी विकास बैंक लि., चन्द्रौटा	५	विकास बैंक	उद्योग, व्यापार, कृषि
१५	कृषि विकास बैंक लि., चन्द्रौटा	५	विकास बैंक	नयाँ संचालन
१६	उन्नति माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि., चन्द्रौटा	५	लघु वित्त संस्था	कृषि तथा पशुपालन, व्यापार
१७	नाडेप लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., शिवपुर	५	लघु वित्त संस्था	कृषि तथा पशुपालन, व्यापार
१८	सिभिल लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., शिवपुर	५	लघु वित्त संस्था	कृषि तथा पशुपालन, व्यापार

क्र.स.	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम र ठेगाना	वडा नं.	किसिम	लगानीको मुख्य क्षेत्र
१९	चौतारी लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., शिवपुर	५	लघु वित्त संस्था	कृषि तथा पशुपालन, व्यापार
२०	ग्रामिण विकास लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., चन्द्रौटा	५	लघु वित्त संस्था	कृषि तथा पशुपालन, व्यापार
२१	त्रिलोक लघुवित्त वित्तीय संस्था लि., खरेन्द्रपुर	५	लघु वित्त संस्था	कृषि तथा पशुपालन, व्यापार
२२	मेरो माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि.	३	लघु वित्त संस्था	नयाँ संचालन
२३	गणपति माइक्रोफाइनान्स वित्तीय संस्था लि.	३	लघु वित्त संस्था	नयाँ संचालन
२४	मनकामना लघु वित्तीय संस्था लि.	३	लघु वित्त संस्था	नयाँ संचालन

स्रोत : नगर पार्श्वचित्र, २०७६

२.११ पर्यटकीय, सांस्कृतिक तथा सम्पदा क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

शिवराज नगरपालिका प्राकृतिक सौन्दर्य, जैविक विविधता एवं सांस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण रहेको छ । भगवान गौतम बुद्धको गृह जिल्ला कपिलवस्तुमा अवस्थित शिवराज नगरपालिका अन्तर्गत विभिन्न स्थलहरूमा गौतम बुद्धसग सम्बन्धित विभिन्न पर्यटकीय क्षेत्रहरू रहेका छन्। प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेको यस पालिकाको प्रत्येक वडामा कुनै न कुनै प्रकारका पर्यटकीय क्षेत्रहरू पर्दछन् । नगरपालिकाको मठ मन्दिर, उद्यान, तालपोखरी, किल्ला तथा सुन्दर प्राकृतिक क्षेत्रहरूलाई पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ । अर्कोतर्फ नगरपालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका मानिसहरू र तिनको मौलिक संस्कृति, चाडपर्व, रहनसहन, खानपान र भेषभुषाले बहुजाति, बहुधार्मिक, बहुभाषिक र बहुसांस्कृतिक सामुदायिक एकता झल्किन्छ । यहाँको पर्यटकीय महत्त्वलाई थप बढाएको छ ।

ऐतिहासिक शिवराज क्षेत्र तथा प्रसिद्ध धार्मिक स्थल शिवगढी मन्दिर लगायतका क्षेत्रहरू शिवराज नगरपालिकाको आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकको आकर्षणको केन्द्रको रूपमा रहेको छ। धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाले धनी यस पालिकाको प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यहरूमा धार्मिक र सांस्कृतिक महत्वका स्थलहरू जस्तै, सोनवागढी मन्दिर, उमरी गुफा, शिवराज उद्यान, स्वर्गद्वारी आश्रम, शिवगढी किल्ला, मस्जिद आदि पर्दछन् ।

तस्विर ४: धार्मिक क्षेत्र नगरपालिकामा भएका विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. १०: नगरपालिकामा रहेका पर्यटकीय स्थलहरू

क्र.सं.	पर्यटकीय स्थलको नाम	वडा नं.	स्वामित्व	विशेषता
१	शिव मन्दिर, धानखोला	१	सामुदायिक	धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक
२	उमरी गुफा	१	सामुदायिक	पर्यटकीय
३	सोनवागढ मन्दिर	३	सामुदायिक	धार्मिक, पर्यटकीय
४	स्वर्गद्वारी आश्रम	४	सामुदायिक	धार्मिक
५	दुर्गा मन्दिर, चन्द्रौटा	५	सामुदायिक	धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक
६	कर्णेश्वरी मन्दिर, चन्द्रौटा	५	सामुदायिक	धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक
७	शिवराज उद्यान, चन्द्रौटा	५	सामुदायिक	पर्यटकीय
८	करबला, धर्मनगर	६	सामुदायिक	धार्मिक, सांस्कृतिक
९	समयमाई मन्दिर, धर्मनगर	६	सामुदायिक	धार्मिक
१०	शिव मन्दिर, निबिहवा	७	सामुदायिक	धार्मिक, सांस्कृतिक
११	लक्ष्मणघाट, बिलरहवा	८	सामुदायिक	धार्मिक, सांस्कृतिक
१२	शिवगढी किल्ला, शिवगढी मन्दिर	९	सामुदायिक	ऐतिहासिक
१३	शिव मन्दिर, धान खोला	९	सामुदायिक	धार्मिक
१४	कृष्ण मन्दिर, रमुवादेह	९	सामुदायिक	धार्मिक
१५	दुर्गा मन्दिर	९	सामुदायिक	धार्मिक
१६	रामजानकी मन्दिर, कञ्चनिया	१०	सामुदायिक	धार्मिक
१७	हनुमान मन्दिर, पोखरहवा	११	सामुदायिक	धार्मिक, ऐतिहासिक

स्रोत: नगर पार्षदचित्र, २०७६

२.१२ वन क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

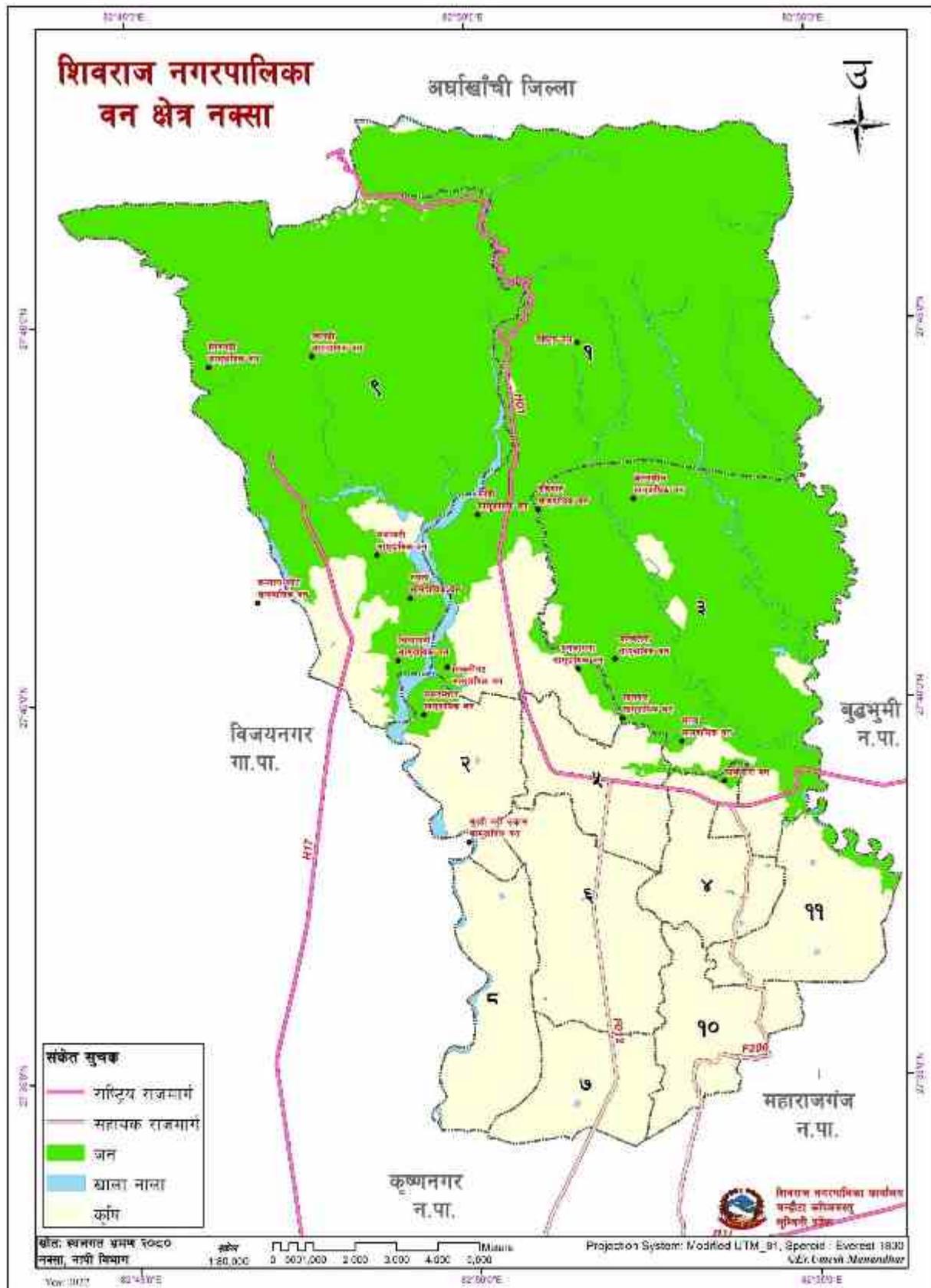
शिवराज नगरपालिका भित्र करिब ६१.९० प्रतिशत भू-भाग वन तथा हरित क्षेत्रको रूपमा रहेको छ । यस नगरपालिकाको कुल १६ वटा सामुदायिक वन, २ वटा सामुदायिक, २ वटा वैज्ञानिक र एउटा संरक्षित गरी कुल २२ वटा वन क्षेत्रहरू रहेका छन् । यी वनहरूले करिब १७६ वर्ग कि.मि क्षेत्रफल ओगटेको छ । यस क्षेत्रमा प्राय उष्ण क्षेत्रमा पाइने जिव तथा वनस्पतिहरू पाइन्छ । नगरपालिकाले वन क्षेत्रबाट जडिबुटी संकलन तथा प्रशोधन गरी प्रचुर आम्दानी गर्न सक्ने देखिन्छ । नगरपालिकामा भएका वनहरूको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ ।

तालिका नं. ११: वन क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	वनको नाम	वडा नं.	वनको किसिम
१	सुहरी सामुदायिक वन	१	सामुदायिक
२	राष्ट्रिय वन	१	राष्ट्रिय
३	टिकुलीगढ सामुदायिक वन	१	सामुदायिक

क्र.सं.	वनको नाम	वडा नं.	वनको किसिम
४	शिवराज साभोदारी वन	१	साभोदारी
५	मनकामना वैज्ञानिक वन	१	वैज्ञानिक
६	कञ्चन वैज्ञानिक वन	१	वैज्ञानिक
७	जनचेतना सामुदायिक वन	१	सामुदायिक
८	सुहरी नदी उकास सामुदायिक वन	२	सामुदायिक
९	समयस्थान सामुदायिक वन	२	सामुदायिक
१०	कपिलवस्तु साभोदारी वन	३	साभोदारी
११	देविस्थान सामुदायिक वन	३	सामुदायिक
१२	चेननशील सामुदायिक वन	३	सामुदायिक
१३	मधुवा सामुदायिक वन	३	सामुदायिक
१४	रहटटोल सामुदायिक वन	५	सामुदायिक
१५	प्रभात सामुदायिक वन	९	सामुदायिक
१६	चिसापानी सामुदायिक वन	९	सामुदायिक
१७	कल्याणकोट सामुदायिक वन	९	सामुदायिक
१८	शिवगढी सामुदायिक वन	९	सामुदायिक
१९	शिवशक्ति सामुदायिक वन	९	सामुदायिक
२०	नमुना सामुदायिक वन	९	सामुदायिक
२१	शिवगढी संरक्षित वन	९	संरक्षित
२२	अजम्बरी सामुदायिक वन	९	सामुदायिक

स्रोत: स्थलगत अध्ययन

चित्र नं. ६: शिवराज नगरपालिकाको वन क्षेत्र नक्सा

२.१३ नदी, खोला, ताल, सीमसार क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

शिवराज नगरपालिकामा भूमिगत जलश्रोतलाई दैनिक उपयोगका रूपमा प्रयोग गर्ने प्रचलन छ। यस क्षेत्रमा, खोला र सिमसार क्षेत्र समेत रहेका छन्। सुरही, सुकवेल, बेल लगायतका १९ नदीनाला, २७ वटा सार्वजनिक ताल तथा पोखरीहरू र ३ वटा सिमसार क्षेत्र रहेको देखिन्छ। वर्षातको समयमा खोलाहरू बहने साथै डुवान र कटानको समस्या श्रृजना गर्ने गर्दछन्। यसका साथै सिमसार क्षेत्रको रूपमा तलाउ, पोखरी, कुवा, धाप तथा दलदले क्षेत्रहरू पनि रहेका छन् जुन विभिन्न किसिमका दुर्लभ चराचुरुङ्गीहरू र सरिसृप (Reptiles) हरूको बास मानिन्छ।

नगरपालिकामा भएका नदी, खोला, ताल, तथा सीमसारहरूको विवरण निम्न बमोजिम रहेको छ।

तालिका नं. १२: नदी, खोला, ताल, सीमसारको नाम

क्र.सं.	वटा नं	नदी, खोला, ताल, सीमसारको नाम
१	१	कँहारा खोला, जवइ खोला, सुरही खोला, चिसापानी सिमसार क्षेत्र सोनपुर पोखरी, करैया पोखरी, भलुही पोखरी
२	२	सुरही खोला, दुन्दुर सिमसार क्षेत्र ओझवा ताल
३	३	जवइ खोला भितरीया ताल, कटुवा पोखरी
४	४	पटाव पोखरी, डकहिया पोखरी, बगदवा पोखरी
५	५	जवइ खोला खैरी पोखरी, रहटकोल पोखरी
६	६	गडगौरा खोला, बिलरहवा खोला मोतीनगर पोखरी, बिरपुर पोखरी, धर्मनगर पोखरी, कुदरबेटुवा पोखरी
७	७	गन्धैली खोला, सत्तैया खोला
८	८	सुरही खोला विसुनपुर पोखरी, तिनपेडवा पोखरी, पकडी पोखर
९	९	भकम खोला, चिरई खोला, सुरही खोला, धान खोला, सुखा खोला भगवानपुर ताल, टिकुईयाँ मरैया ताल, महारा ताल
१०	१०	कञ्चनिया नदी जमरा पोखरी, सितलापुर पोखरी (पश्चिम), सितलापुर गडहा पोखरी, गंगाडिहवा पोखरी
११	११	बेल नदी, जवई खोला सडवा पोखरी, जामुनबगिया पोखरी

स्रोत: नगर पार्श्वचित्र, २०७६

२.१४ सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र सम्बन्धी विवरण

सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र भन्नाले सार्वजनिक रूपमा उपयोग हुने यातायात पूर्वाधार क्षेत्र (जस्तै बसपार्क, सडक पेटी, सडक, बाटो, पुल, विमानस्थल समेत), खुला हरित क्षेत्र, बगैचा, पार्क, चिडियाखाना, पिकनिक स्पट खेल पूर्वाधार तथा मैदान, प्राकृतिक वा मानव निर्मित सम्पदा वा पूर्वाधार रहेको स्थल र सोले चर्चेको जग्गा, मनोरञ्जन स्थल, चौर, चौतारा, टुडिखेल, हाटबजार लाग्ने स्थान, अन्त्येष्टि स्थल, फोहर व्यवस्थापन तथा सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक विद्यालय, विश्व विद्यालय, लगायत शिक्षण संस्थाले चर्चेको जग्गा भन्ने बुझिन्छ।

सार्वजनिक जग्गाको रूपमा नगरपालिका क्षेत्रमा करिब ९४६२८५.६२ वर्ग मिटर जग्गा रहेको छ। यस जग्गा खेलमैदान, मन्दिर निर्माण, शैक्षिक गतिविधि सञ्चालन, कृषि, हाट बजार सञ्चालन, गौचरन, सुरक्षा निकाय वा इकाईका कार्यालय वा केन्द्र स्थापनाका लागि उपयोग भएको देखिन्छ। यसका अतिरिक्त यस सार्वजनिक जग्गाको उपयोग सामाजिक कार्यका लागि पनि हुने गरेको छ। नयाँबस्तीमा सुकुम्वासी बस्ती रहेको क्षेत्र, बिसुनपुर सशस्त्र क्याम्प, बिसुनपुर कबरिस्तान, विरपुर बाल विकास केन्द्र लगायतका क्षेत्र सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्रमा पर्छन्।

मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो। क्रमिकरूपमा विकसित भइरहेका शहरोन्मुख क्षेत्रमा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सार्वजनिक सम्पतिहरू हुन्। सार्वजनिक सम्पदाको रूपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रूपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके नगरपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवश्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन्। यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रूपमा विश्राम स्थल तथा नगरपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन्। काफलखुडा खेलमैदान, सोनपुर खेलमैदान, मदवा खेलमैदान, बलुहवा खेलमैदान आदी यस क्षेत्रका प्रचलित खेलमैदान हुन भने उमरी गुफा, शिवराज उद्यान, चिसापानी, धान खोला पिकनिक स्पट, कोकहवा घाट, रमुवादह, तुरुन्तपुर लगायतका क्षेत्र मनोरञ्जन तथा पिकनिक स्थलको रूपमा प्रयोग गरीन्छन्।

धार्मिक, सांस्कृतिक तथा पर्यटकिय क्षेत्रको रूपमा रहेका विभिन्न पोखरीहरू, सिमसारहरू, मठमन्दिर, मस्जिद गद्दी र आश्रमहरू तथा तिनले चर्चेको जग्गाको विकास, दिगो व्यवस्थापन तथा संरक्षणको कार्यले स्थानिय जनताको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा महत् गर्दछ।

सार्वजनिक र सामुदायिक विद्यालय तथा समुदाय अन्तर्गत भवन र तिनले चर्चेको जग्गालाई पनि सार्वजनिक उपयोग क्षेत्रमा वर्गिकरण गरिएको छ। तिनले ओगटेको भवन तथा खुला चौरहरूको प्रयोग शिक्षण कार्य बाहेक अन्य सार्वजनिक हितका कार्यहरूको पनि गर्न सकिन्छ। मानिसहरूको जमघट, थकान मेटाउन र भलाकुसारीका लागि निर्माण गरिएका सामुदायिक भवन तथा पाटीहरूको महत्व परापूर्व कालदेखि नै बढ्दै आएको हो। नेपाली समाजमा पारिवारिक र सामाजिक क्रियाकलापहरू साथसाथै विभिन्न सामाजिक कार्यक्रम हुने गर्दछन्। त्यसैगरी यस नगरपालिकामा सरकारी भवनहरूमा वडा कार्यालय भवन, सडक विभाग, सेक्टर वन कार्यालय, सुरही सिचाई योजना, स्वास्थ्य चौकी, नेपाल बिन्ध्यवासिनी बाहिनी, कृषि कार्यालय, इलाका प्रहरी कार्यालय, हुलाक कार्यालय, धान खोला बर्थिड सेन्टर, शसस्त्र बेस क्याम्प आदी रहेका छन्।

तस्विर ५: सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र

२.१५ सडक सञ्जाल सम्बन्धी विवरण

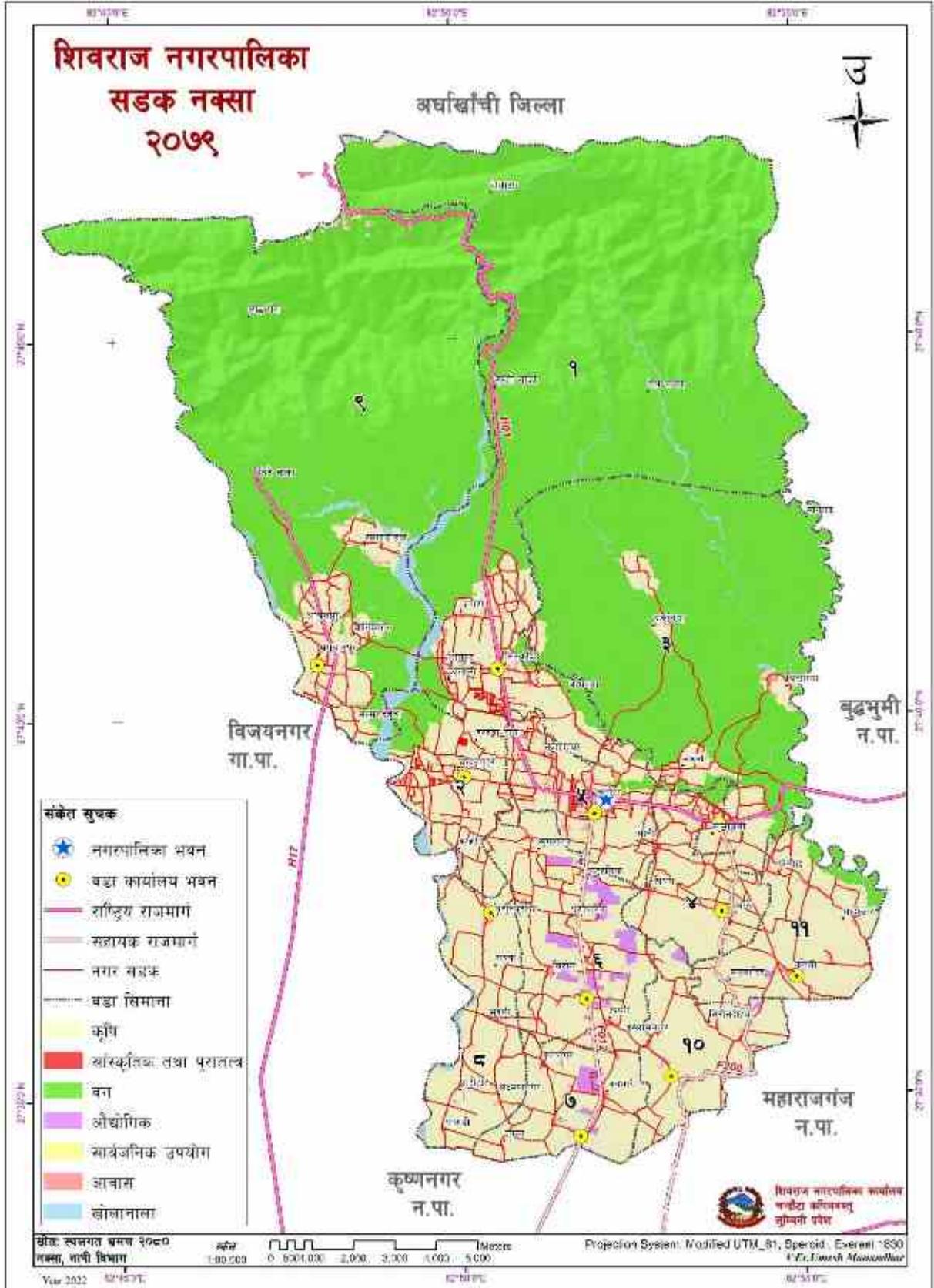
उद्योग, व्यापार, सञ्चार, बिजुली, स्वास्थ्य, शिक्षा, बजार, प्रविधि, खानेपानी आयोजना लगायतका सबै क्षेत्रहरूको विकासका लागि यातायात विकास अत्यावश्यक र पहिलो पूर्वाधार हो। महेन्द्र राजमार्गले जोडिएको शिवराज नगरपालिका भित्र कालो पत्रे, पिसीसी, ग्रामेल र कच्ची गरी कूल ३५६.१ कि.मि. सडक रहेको छ। जस मध्ये ४९.७ कि.मि. कालोपत्रे, १३१.४ कि.मि. ग्रामेल र ७८.९ कि.मि. कच्ची सडक रहेको देखिन्छ। यस नगरपालिका क्षेत्रमा जम्मा ६१ वटा पुल पुलेसाहरू विद्यमान छन् जसमा ५६ वटा पक्की पुल, ३ वटा भोलुङ्गे पुल र एउटा ट्रष्ट पुल छ। यस नगरपालिकाका अधिकांस भूभाग समथर भएको कारण सडक सञ्जाल विस्तार गर्न सहज देखिन्छ। यस क्षेत्रमा २४ वटा रुटमा सवारी साधन चल्ने गर्दछन्। नगर क्षेत्रमा अटोरिक्सा, मोटरसाइकल, ट्याक्टर, बस, जीप, ट्रक र साइकल जस्ता साधनहरू चल्ने गर्दछन्। चन्द्रौटा, तुरुन्तपुर, बिजगौडी र रमुवादहमा बस बिसौनी रहेको छ भने यस नगरपालिका क्षेत्रमा हालसम्म बसपार्क रहेको छैन।

तस्विर ६: सडकको अवस्था

तालिका नं. १३: सडक मार्ग सम्बन्धी विवरण

वडा नं	सडकको नाम
१.	रिङ्ग रोड, सरस्वती स्कुल सडक, गुफा पकडी सडक, सोनपुर चैनपुर सडक, कलौनी चैनपुर सडक, लवनकटवा कलौनी सडक, बनकटवा उमरी सडक, बनकटवा सोनपुर सडक, वडा कार्यालय चैनपुर सडक, मनकामना स्कुल काफलखुडा सडक, क्याम्पस काफलखुडा सडक, उमरी चौक काफलखुडा सडक, चैनपुर भलुही सडक, सचेतना केन्द्रखैरी सडक, मनकामना स्कुल भलुही सडक, रेन्जर टोल सडक
२.	आर.टि.ओ. सडक, ओभवा सडक, बालापुर हरहटी सडक, बालापुर गौरिया सडक, मिलन सडक, असी बिगाहा सडक, एक नम्बर टोल सडक, बाईपास सडक
३.	हुलाकी सडक, शिवराज रिङ्ग रोड, खरेन्द्रपुर भितरिया सडक, अन्तरपालिका समन्वय सडक, शिवपुर बलुहवा सडक
४.	समिति बर्गदवा सडक, गडगौडा चनई सडक, चनई महाराजगंज सडक, बसन्तपुर सडवा सडक, बर्गदवा कटुवा सडक, कटुवा डकहिया सडक, गुलरी शुन्धिया सडक, बनकट्टी मदुवा सडक, सूर्य चौक बाँड टोल सडक, बनकट्टी फटवा सडक
५.	महेन्द्र राजमार्ग, कृष्णनगर लिङ्ग रोड, बालापुर सडक, कुदरबेटवा सडक, खैरीहेलाडिहा सडक, नौडिहवा सडक, सुन्दरपुर सडक, ज्ञानज्योति सडक, बुद्धमार्ग सडक, प्रगती मार्ग सडक, सिद्धार्थ मार्ग सडक, रहटकोल सडक, बाइपास सडक, न्युरोड, परसिया सडक, सवनी सडक, मदुवा सडक
६.	गंगा लाल कृषि सडक, कुदरबेटवा सडक, धर्मनगर मजगवा सडक, पैकीबन्डा सडक, बरपुर मोतीनगर सडक, पिपरी मोतीनगर सडक, गडगौडा धर्मनगर सडक, कुदरबेटवा धर्मनगर सडक, पिपरी मोतीनगर सडक
७.	निबिहवा सडक, निबिहवा जुमिली सडक, निबिहवा बालानगर सडक, निबिहवा जवाभारी सडक, निबिहवा लक्ष्मणपुर सडक, नौगजवा जुमिली सडक, बालानगर जवाभारी सडक, रुद्रपुर सडक, रुद्रपुर बेउवा सडक, जवाभारी इतरोल सडक
८.	बिसुनपुर देवीपुर सडक, बिसुनपुर महिलवार सडक, बिसुनपुर बिरपुर सडक, देवीपुर सडवा सडक, सडवा महली सडक, महली बिलरहवा सडक, महली कोटवा सडक, कोटवा लक्ष्मणपुर सडक, बिलरहवा पटपर सडक, पटपर लक्ष्मणपुर सडक, पटपर पकडी सडक, रिङ्ग रोड
९.	आरटिओ सडक, हुलाकी सडक, चन्द्रौटा सुन्दरीडाँडा सडक, शिवपुर बानियाँभार सडक, उमरी विजगौरी सडक, बानियाँभार विजगौरी सडक, तल्लो भोक्कर सडक, चमरबोभिया हुलाकी सडक, नयाँवस्ती चमरबोभिया सडक, दश नंबर नारायणडिहा सडक, भोक्कर हुलाकी सडक, चिरई घाट सडक, बानियाँभार अञ्चलपुर सडक, बानियाँभार पूर्व चप्पा सडक, अञ्चलपुर बानियाँभार सडक, नारीकोटे टोल सडक, मिलन चौक चिरईघाट सडक, अञ्चलपुर विजगौरी सडक, बानियाँभार नारीकोटे सडक, अञ्चलपुर बालविकास सडक, डाँडाटोल सडक, विजगौरी थारु गाउँ सडक, शिवगढी खानेपानी लाईन सडक, बाह्र विगाहा सडक, रमुवादह रिङ्गरोड, भकम खोला सडक, पतारपुर सडक, विजगौरी रमुवादह सडक
१०.	बकौली इस्लामनगर सडक, इस्लामनगर सिवहरवा सडक, श्रीरिन्डिहवा सितलापुर सडक, सितलापुर लालपुर सडक, लालपुर गब्बापुर सडक, गब्बापुर बकौली सडक
११.	शुन्धिया सडक, सडवा जाने सडक, शुन्धिया प्रगती टोल सडक, भद्रोखर सडक, शुन्धिया मरजातपुर सडक, मरजातपुर सेमरी सडक, सेमरी सडक, सेमरी भद्रोखर सडक, सेमरी जामुनबगिया सडक, जामुनबगिया भद्रोखर सडक, नहर सडक, महादेवघाट सडक, बेल नदी सडक, नहर सडक, भचना सडक, जोगीडिहवा सडक, देउराली सडक, मरजातपुर मैटहवा सडक

चित्र नं. ७: सडक सूचिकृत नक्सा

खण्ड - ३: भू-उपयोगको वर्तमान अवस्था

३.१ भू-आवरण तथा भू-बनोट (Geomorphology)

भौगोलिक हिसाबले शिवराज नगरपालिका ८२°४३' ५२" देखि ८२°५६' ७" पूर्वी देशान्तर र २७°३४' ६" देखि २७°४७' ४४" उत्तरी अक्षांश सम्म फैलिएको छ । समुन्द्री सतहदेखि १०५ मिटर देखि ९९९ मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित यस नगरपालिकाको सबैजसो भूभाग समथर रहेको छ । तथापी, नगरपालिकाको माथिल्लो भागमा चुरे पहाड रहेको छ । खोला नाला तथा खोल्साका कारण कतिपय भूभागमा खण्डित किसिमको भूस्वरूप पनि रहेको देखिन्छ ।

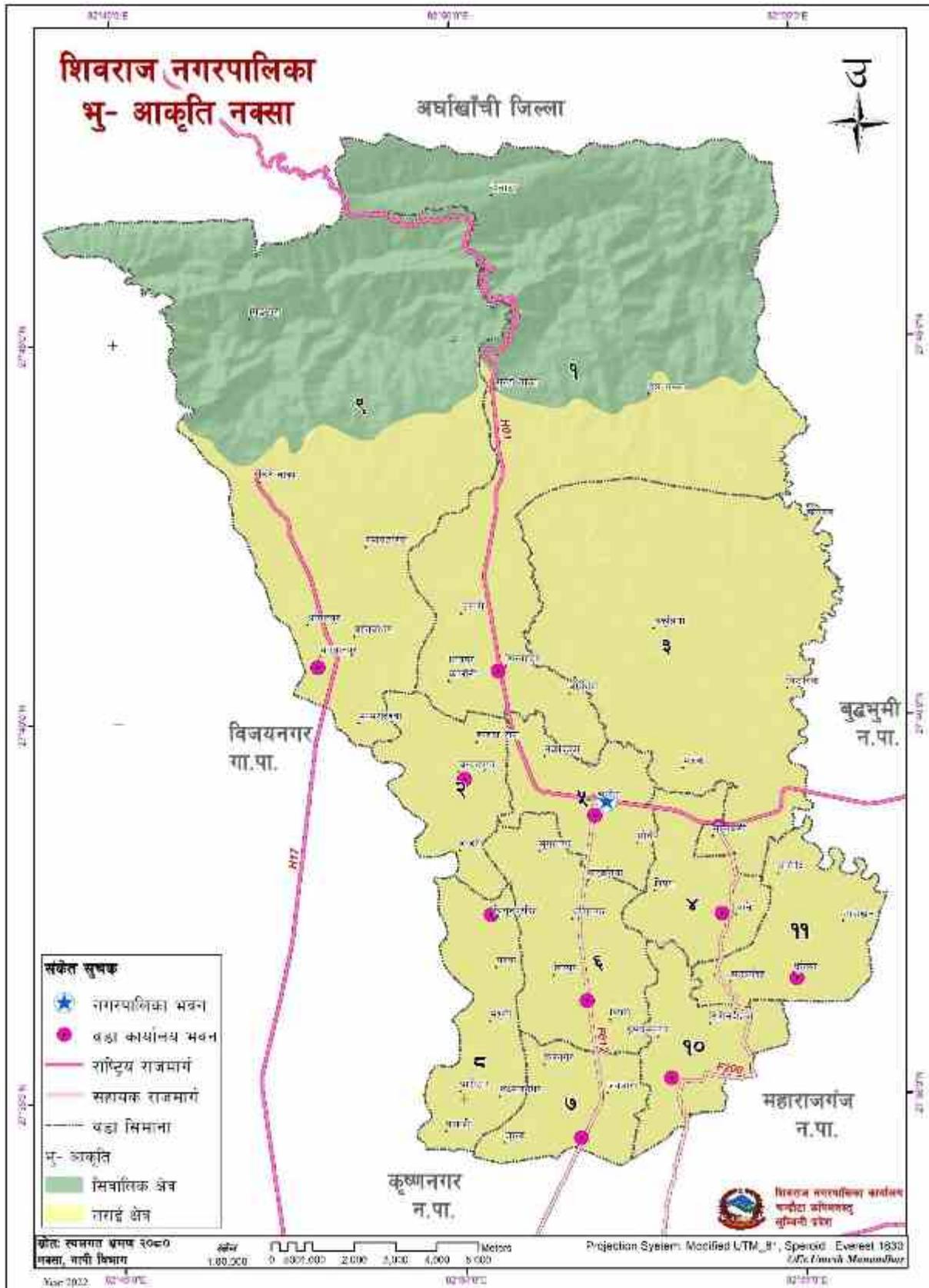
भौगर्भिक रूपमा नगरपालिकाको अधिकांश भूभाग (२५९.३३ वर्ग कि.मि.) लामो समयसम्म विभिन्न पदार्थहरू थुप्रिएर बनेको क्षेत्र (Terai depositional zone) मा अवस्थित छ, जुन उत्तर हिमयुग (२५,८०,००० वर्ष देखि ११,७०० वर्षसम्म) देखि हालसम्मै (recent to Post-Pleistocene quaternary) विभिन्न पदार्थहरू थुप्रिँदा बनेको हो । यहाँको भू-स्वरूप र माटोको विश्लेषण गर्दा सम्पूर्ण क्षेत्र बाढीले बगाएर ल्याई (fluvial deposits) जम्मा गरेको पदार्थहरूले बनेको देखिन्छ ।

त्यस्तै, नगरपालिकाको माथिल्लो भूभाग चुरे क्षेत्रभित्र पर्छ। नगरपालिकाको करीब २५.०४ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा चुरे क्षेत्र को तल्लो शिवालिक र माथिल्लो शिवालिकमा पाइने बालुवाढुङ्गा, माटोको ढुङ्गा, खैरो बलौटे ढुङ्गा आदी पाइन्छन् ।

तालिका नं. १४: नगरपालिकाको भू-आवरण तथा भू-बनोट

क्र.सं.	श्रेणी	बनोट	क्षेत्रफल वर्ग कि.मि.
१	Recent Deposit	Alluvium, boulder, gravel, sand, silt and clay.	२५९.३३
२	Lower Siwalik	Fine grained, hard, grey sandstones interbedded with purple and chocolate coloured shales nodular maroon clays pseudo- conglomerates.	२४.३५
३	Upper Siwalik	Coarse boulder conglomerates with irregular bands and lenses of sandstone and thin intercalations of yellow, brown grey sandy clays.	०.६९
जम्मा			२८४.३७

शिवराज नगरपालिकाको भौगर्भिक नक्सा भू-उपग्रहबाट लिइएका उच्च गुणस्तरका तस्वीरहरू, DEM, द्वितीय साहित्य र स्थलगत भ्रमण तथा अवलोकनबाट सङ्कलित तथ्याङ्कलाई आधार बनाएर तयार पारिएको हो ।

चित्र नं. ८: शिवराज नगरपालिकाको भु-आकृति नक्सा

३.२ भू-प्रणाली, माटो र भू-सामर्थ्यता (Land system, soil and land capability)

भू-प्रणालीले भू-उपयोग सम्बन्धी मानवीय क्रियाकलापहरूको साथसाथै सबै प्राकृतिक, भौगोलिक र पारिस्थितिक प्रक्रियाहरूलाई समेटेदछ । भू-प्रणालीको नक्साङ्कनको लागि भू-बनोट विज्ञान-भूमीको विकास र उनीहरूको अस्थायी परिवर्तनहरू, जलविज्ञान र नदी बग्ने प्रक्रिया (Fluvial process), पर्यावरण (पर्यावरणीय प्रक्रिया र तिनीहरूका चरणहरू) अवस्था, आर्थिक (विकास सम्भावना) र सामाजिक (यसलाई प्रयोग गर्ने मानवीय आयाम) आदि पक्षका अवस्था र तिनमा आएका परिवर्तनहरू महत्वपूर्ण आयामहरू हुन् । भू-प्रणाली सम्बन्धि विस्तृत र सहि जानकारीहरू भू-उपयोग योजना र वातावरणीय व्यवस्थापनको लागि महत्वपूर्ण हुन्छन् । भू-प्रणाली नक्साङ्कनले धेरै पर्यावरणीय अवयवहरूका साथै स्थानीय भू-बनोटका भिन्नताहरूलाई एकीकृतरूपमा विश्लेषण गर्दछ जुन माटोको गहिराइ, भौतिक र रासायनिक गुणहरू, माटोको प्रोफाइल विकास, माटोको ओस र माटोको कटान (Erodability) र माटोको गुणस्तरसँग जोडिएको हुन्छ (Wright, 1993) । तसर्थ, भू-प्रणालीको नक्साङ्कनको लागि भू-स्वरूप तथा यसका एकाईहरूको पहिचान सहित विस्तृत माटो सवेक्षण तथा नक्साङ्कन गर्नु आवश्यक हुन्छ । शिवराज नगरपालिकाको भूमि व्यवस्था नक्सा तयार गर्नका लागि (Land Resource Management Plan –LRMP) द्वारा परिमार्जन सहित तयार गरिएको सामान्य र प्रायोगिक विधिको प्रयोग गरिएको छ । माटोका अवयवहरू र तीसँग सम्बन्धित भूदृश्य बग्ने प्रक्रियाका बीच घनिष्ट सम्बन्ध छ । माटोको विशेषताहरू मुख्यतः विभिन्न कारकहरू जलवायु, माटो बग्ने सामग्री, मौसम र/वा दुइ खिडने प्रक्रिया, स्थलाकृति, र जैविक पदार्थहरूको उपस्थिति र मानवप्रजातिको हस्तक्षेपद्वारा निर्धारित हुन्छ । अहिलेसम्म भएका धेरै अध्ययनहरूले माटोका गुणहरू र भौगोलिक परिदृश्यहरू (Topographic features) का बीचमा घनिष्ट सम्बन्ध रहेको प्रमाणित गर्दछन् (MacMillan et. Al., 2000; Young & Hammer, 2000; MacMillan et. Al., 2003; Hengl & Rossiter, 2003) । स्थलाकृतिलाई भूबनोटको आधारमा परिभाषित गर्न सकिन्छ जस अन्तर्गत भू-बनोटका इकाईहरू र विशिष्ट विशेषताहरू सहितका भूभागहरू पर्दछन् । भू-प्रणालीलाई समान भौगोलिक, भौगर्भिक तथा पारिस्थितिकिय विशेषताहरू भएको क्षेत्रको रूपमा परिभाषित गर्न सकिन्छ । प्रत्येक भूमि प्रणालीमा जमिनको प्रकृति (Terrain features) तथा माटोको गुणहरूको आधारमा एक भन्दा बढी एकाईहरू समावेश गर्दछ । भू-स्वरूपहरूलाई डिजिटल जमिन विश्लेषण (Digital Terrain Analysis –DTA) नमूनाअनुसार चित्रण गरिएको छ । भू-प्रणाली इकाईहरूलाई भू-स्रोत नक्साङ्कन परियोजना (Land Resource Mapping Project-M LRMP) अध्ययनको आधारमा चित्रण तथा व्याख्या गरिएको छ । सूक्ष्म-स्तरमा भू-अवस्थाको राम्रो प्रतिनिधित्व गर्नका लागि माथिको क्षेत्रीय तहमा गरिएको भू-प्रणाली वर्गीकरणलाई थप उप-एकाईहरूमा वर्गीकृत गरिएको छ । यी उप-एकाईहरू माटो, वर्तमान भू-उपयोग, र सम्भावित भू-उपयोग उद्देश्यका हिसाबले एक अर्काभन्दा फरक छन् ।

शिवराज नगरपालिकामा जम्मा १५ प्रकारका भू-स्वरूप एकाईहरू रहेको देखिन्छ । ती मध्ये बाढी प्रभावित क्षेत्र १ख ले बाढी प्रभावित क्षेत्र, १ ग ले खोला/नदीको फाँटको तल्लो बगर (कहिलेकाहीँ बाढीको सम्भावना हुने र वर्षाको समयमा पानी जम्ने ठाउँ) तथा १ घ सापेक्षिक रूपमा अग्लो क्षेत्र (पुरानो खोलाले बगाएर ल्याएको पदार्थहरू हजारौं वर्षसम्म थुप्रिदै जानेक्रममा बनेका तल्ला फाँटहरू)लाई जनाउँछ । त्यसैगरी अन्य बाँकी रहेका भू-स्वरूप एकाईहरू २क, २ख, २घ, ३क, ३ख, ३ग, ३घ, ४क, ५क, ५ख, ७ र ८ सम्बन्धी विवरणहरू तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

तालिका नं. १५: शिवराज नगरपालिकाको भू-प्रणाली र माटोका प्रकारहरू

प्रणाली एकाइ	भूमि स्वरूप (Landforms)	क्षेत्रफल		भूमि स्वरूपका प्रकार	प्रमुख माटोको प्रकार (Dominant soils)	प्रबल भिरालोप, डिग्रीमा	माटोको वनोट (Dominant texture)	पुजल स्तर (Water table)	जल निकास (Drainage)
		वर्ग कि.मि.	%						
1a and 1b	Active Alluvial Plain (Depositional)	4.15	1.46	Present River Channel Sand and gravel bars	Ustorthents Psamments	<1	Sandy/Cobb ly	0 to 2m	Subject to severe River flooding
1c		0.92	0.32	low terrace	Ustorthents Fluvaquents	<1	sandy/Cobb ly	0 to 2m	
1d		2.97	1.04	higher terrace	ustochrepts haplaquepts	<1	loamy	0 to 4m	variable: subject to occasional river flooding
2a	Recent alluvial plain 'lower piedmont' (depositional and erosional)	7.54	2.65	intermediate position, level	Haploquepts	<2	loamy	0 to 10 m	Ponding
2b		46.55	16.38	Intermediate positionlevel	Haploquepts (Aeric)	<0.5	loamy	0 to 6m	Imperfect
2d		37.93	13.35	High Position	Haplustolls ustochrepts	<1	Loamy	1-10m	Moderately well
3a	Alluvial fan(Apron Comple"Upper Piedmont (Erosional)	20.48	7.21	Very gentle slope	Haplustolls,Dystroch repts Ustochrepts	<1	Loamy	1 to 10m	Moderarately Well
3b		9.78	3.44	gentle slopes	Haplustolls	1-5	Loamy/ Bouldery	2-10m	rapid
3c		28.83	10.14	Undulating	Haplustolls	1 to 3	loamy	2 to 10m	well

प्रणाली एकाइ	भूमि स्वरूप (Landforms)	क्षेत्रफल		भूमि स्वरूपका प्रकार	प्रमुख माटोको प्रकार (Dominant soils)	प्रबल भिरालोप, मिमीमा	माटोको बनावट (Dominant texture)	पूजन स्तर (Water table)	जल निकास (Drainage)
		वर्ग कि.मि.	%						
3d		37.20	13.09	Highly dissected	Ustochrepts	0 to 20	loamy	>2m	rapid
4a	Active and recent Alluvial Plains	0.38	0.08	Sand and gravel bars	Ustorthents Psamments	<1	Sandy/ Cobbly	0-2m	Subject to severe river flooding
5a	Fans, Aprons and ancient river terraces (Tars)	0.78	0.27	Very gentle slopes	Haplustolls Dystrochrepts Rhodustaifs	<1	Loamy	1-15m	Moderately well
5b		0.42	0.15	Gentle slopes	Haplustolls Dystrochrepts Rhodustaifs	1-5	Loamy/ Bouldery	2-15m	Rapid
7	Moderately to steeply sloping Hilly and Mountainous terrain	2.32	0.81	Moderately to steeply slopes	Lithic, Typic and anthropic Subgroups of Dystrochrepts Ustochrepts	<20	Loamy Skeletal	No water table <1m to bedrock	Well
8	Steeply to very steeply sloping Hilly and Mountainous Terrain	84.12	29.6	Steeply to very steeply slopes	Lithic Subgroups of 7 and Ustorthents	>20	Loamy Skeletal	No water table <50cm to bedrock	Rapid
		284.37	100						

माटो परिक्षण गरी नतिजाका आधारमा प्राज्ञरीक मल नाइट्रोजन र फस्फोरसको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । यस क्षेत्रको माटोको उर्वराशक्ति धेरै देखि मध्यम खालको रहेको छ । नगरपालिकामा माथिल्लो भूभाग अर्थात चुरे क्षेत्रमा वनजङ्गल फस्टाउनु भने तल्लो भूभाग अर्थात तराई क्षेत्रको माटो खाद्यान्न बालीको लागि उपयुक्त रहेको छ। माटोको अवस्थाको विस्तृत विवरण तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १६: माटोको अवस्थाको विवरण

माटोको अवस्था	वढी	कम	बौषत
पि.एच मान	८.८	५.९	७.२
प्राज्ञरीक पदार्थ	४.४१ प्रतिशत	०.७७ प्रतिशत	२.३२ प्रतिशत
नाइट्रोजन तत्व	०.२१ प्रतिशत	०.०४ प्रतिशत	०.११ प्रतिशत
फस्फोरस तत्व	१४३.३ के.जी. प्रति हेक्टर	७.९२ के.जी. प्रति हेक्टर	५५.०२ के.जी. प्रति हेक्टर
पोटास	४२२.८ के.जी. प्रति हेक्टर	७९.८९ के.जी. प्रति हेक्टर	१९४.४२ के.जी. प्रति हेक्टर
जिन्क	१.५७ पि.पि.एम	०.११ पि.पि.एम	०.६० पि.पि.एम

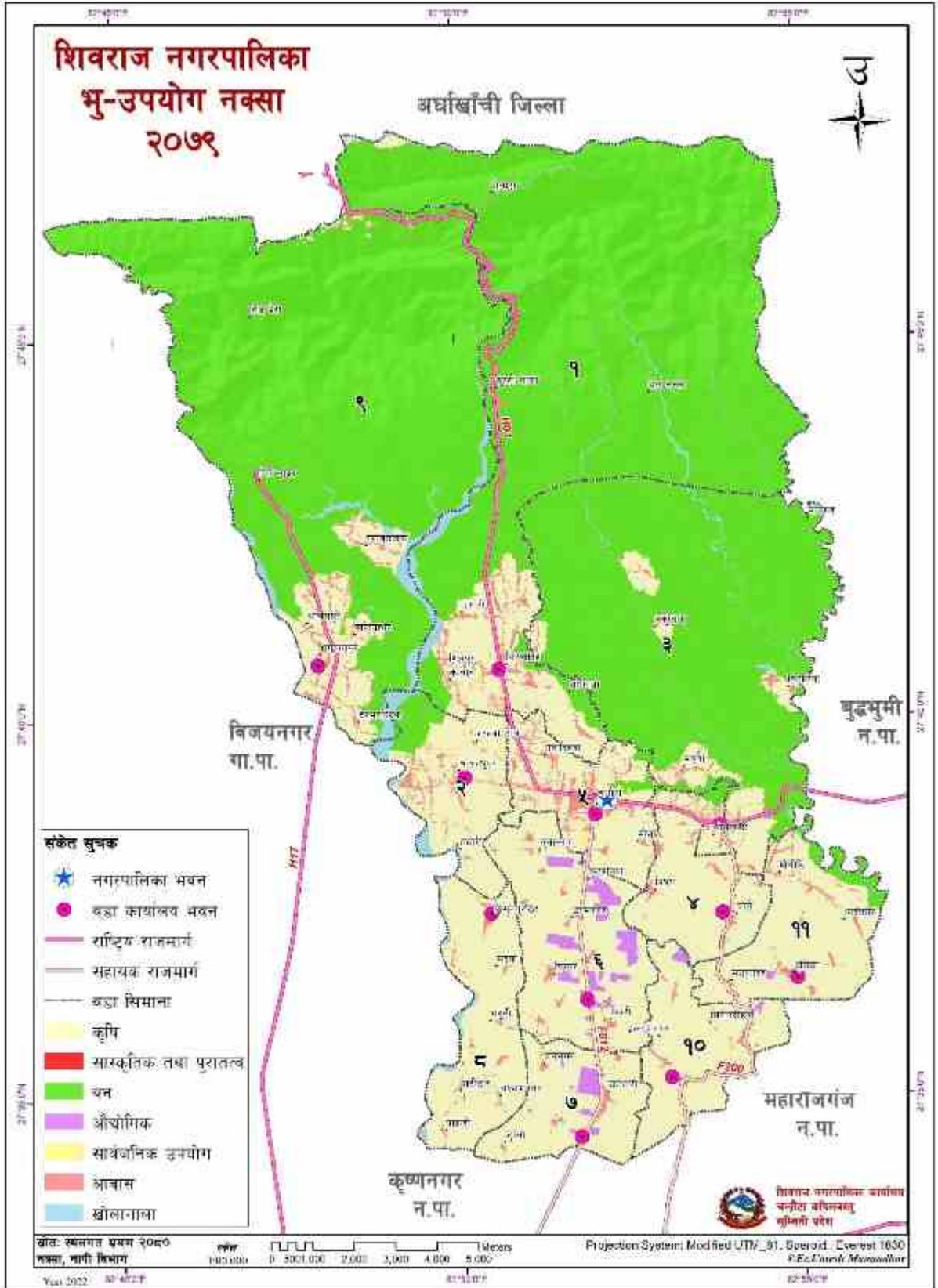
<https://soil.narc.gov.np/soil/soilmap/>

३.३ वर्तमान भू-उपयोग

शिवराज नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगको अवस्था तलको चित्रमा देखाइएको छ । जम्मा २८४.३७ वर्ग किलोमिटर भू-भाग मध्ये ३१.८% क्षेत्र कृषिले र ६१.९% क्षेत्र वनले ओगटेको छ। आवासीय क्षेत्रले नगरपालिकाको ३.०१ % क्षेत्र ओगटेको छ । त्यस्तै नदी क्षेत्रले कूल क्षेत्रफलको २.१९% लाई समेटे छ । औद्योगिक क्षेत्रहरूले जम्मा ०.८९% भू-भागमा फैलिएको छ भने अन्य प्रयोजनको भू-उपयोग तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १७: वर्तमान भू-उपयोग र क्षेत्रफल

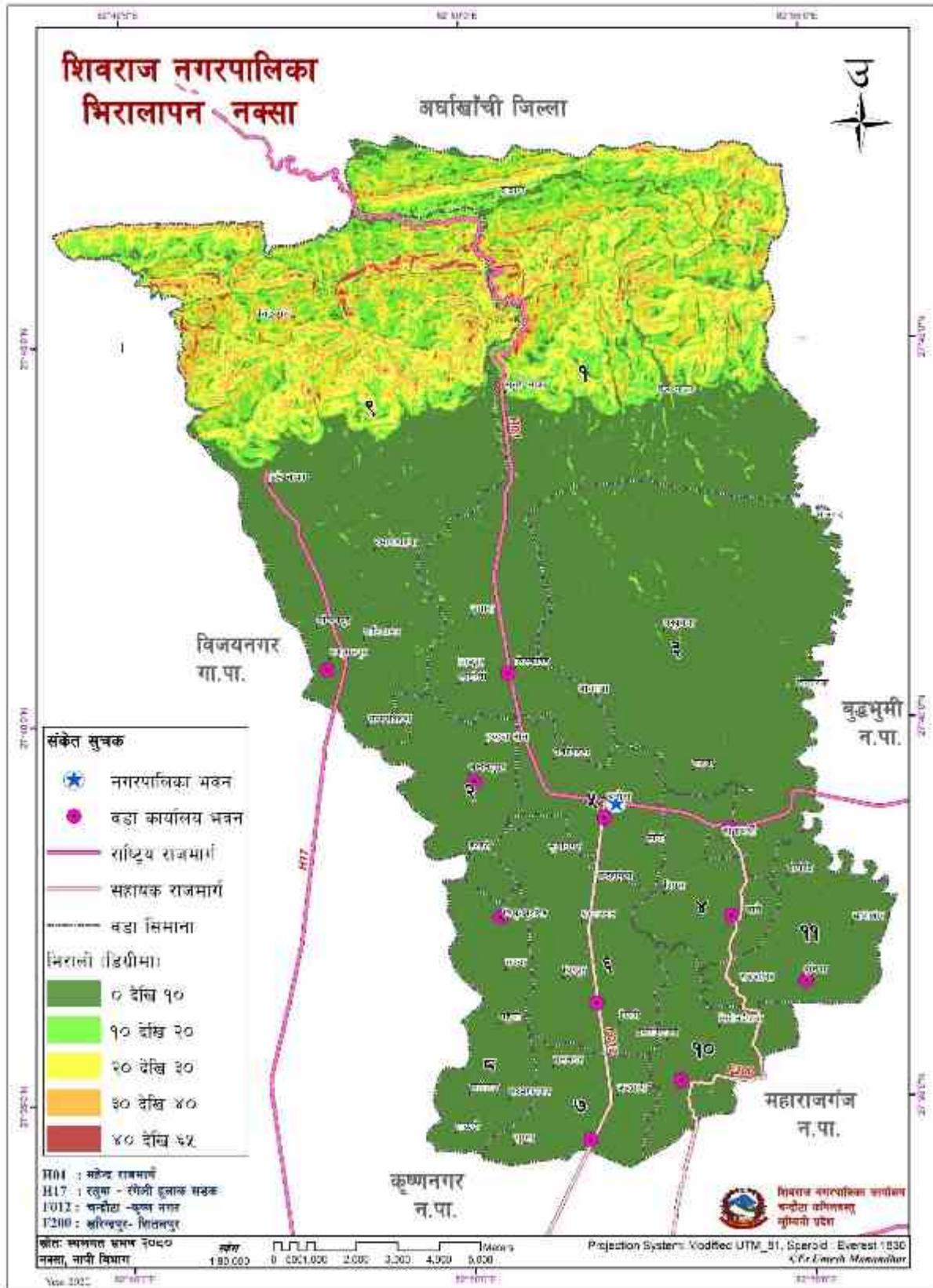
क्र.स.	भू उपयोग	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि)	प्रतिशत
१	कृषि	९०.४३	३१.८०
२	वन	१७६.०३	६१.९०
३	सार्वजनिक प्रयोग	०.५०	०.१८
४	आवासीय	८.५६	३.०१
५	सांस्कृतिक र पुरातात्विक	०.०६	०.०१९
६	औद्योगिक	२.५३	०.८९
७	खोला र नदी	६.२५	२.१९
	कुल	२८४.३७	१००

चित्र नं. १०: शिवराज नगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग नक्सा

३.४ भिरालोपन, मोहडा, उचाइ र स्वरूप

३.४.१ भिरालोपन

चित्र नं. ११: शिवराज नगरपालिकाको भिरालोपन नक्सा

जमिनको भिरालोपनले मानव गतिविधिहरू र भू-उपयोगलाई प्रत्यक्षरूपमा प्रभाव पार्दछ । भिरालोपनलाई प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रूपमा वर्तमान र सम्भावित विकास कार्यलाई प्रभाव पार्ने प्रमुख प्राकृतिक कारकको रूपमा लिइन्छ । यसले प्रत्यक्ष रूपमा भू-क्षमता/सामर्थ्यतालाई प्रभाव पार्दछ भने अप्रत्यक्ष रूपमा भिरालोपनले भू-सतहमा अस्थिरता निम्त्याउँछ । यसले माटो बल्ने प्रक्रियालाई प्रभाव पार्नुका साथै माटोमा भूक्षय र पानीको बहावलाई नियन्त्रण गर्दछ । यसले माटोको विशेषतालाई प्रभाव पार्ने माटो बल्ने अन्य कारकहरूलाई समेत प्रभाव पार्दछ । यसलाई भु-स्वरूप, भूमिका प्रकारहरू, र भूमि एकाइहरूलाई छुट्टाउने प्रमुख आधारको रूपमा पनि प्रयोग गरिन्छ ।

समग्र शिवराज नगरपालिकाको भिरालोपन सामान्यतया निकै कम छ, अर्थात् करिब ६२.५६% भूभाग ५ डिग्री भन्दा कम भिरालो रहेको देखिन्छ । करिब २४.४७ वर्ग किलोमिटर जमिन ५ देखि १० डिग्री र भन्दा ३३.३९ वर्ग किलोमिटर जमिन १०-२० डिग्रीको बीचमा अवस्थित छ । चुरे क्षेत्रमा पर्ने भूभाग भने केही भिरालो रहेको छ । करिब १२.४९% भूभाग २० देखि ३० डिग्री बीचमा रहेको छ भने बाँकी भूभाग ३० डिग्री भन्दा बढी रहेको छ । बाँकी भूभाग ५ देखि १० डिग्री बीचमा रहेको छ । नदी तट क्षेत्र र गहिरो ठाउँ बाहेकका क्षेत्रहरू मानव बस्ती विकास, खेतीपाती र अन्य गतिविधिहरूको लागि उपयुक्त छन्।

तालिका नं. १८: भिरालोपन (Slope) र क्षेत्रफल

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्री)	क्षेत्रफल (वर्ग किमि)	क्षेत्रफल (%)
१	० - ५	१७७.८१	६२.५६
२	५ - १०	२४.४७	८.६१
३	१० - २०	३३.३९	११.६९
४	२० - ३०	३५.५०	१२.४९
५	३० - ४०	११.७५	४.१३
६	४० - ६५	१.४४	०.५१
कुल		२८४.३७	१००

(क) Slope < 1° (गहिराई पर्याप्त भएको, खेतीपाती र वनको लागि उपयुक्त माटो)

लगभग एउटै सतह भएको, कृषिको आवश्यकता अनुरूप माटोको गहिराई पर्याप्त भएको जमिनलाई यस वर्गमा राखिएको छ । नदीको किनारमा परेको जग्गाबाहेक यस समूहको जग्गामा ठूलो भू-क्षय हुने समस्या नदेखिने र भू-बनोटको स्थायित्वमा कुनै प्रकारको असर नपर्ने हुँदा यस प्रकारको जग्गामा परम्परागत वा आधुनिक दुवै प्रविधिबाट खेती गर्न सकिन्छ । तर वर्षाको समयमा वर्षाको सोभ्रो प्रहारबाट हुन सक्ने भू-क्षय रोक्ने उपाय अपनाउनु पर्दछ । सामान्य अवस्थामा वर्षे पानीको सतहगत प्रवाह र माटोको चिस्यानको मात्राले जमिनको उपयुक्तता निर्धारण गरेको हुन्छ । मनसुनको समयमा वर्षाको पानी सजिलैसँग बगेर जाने वा पानी नजम्ने खालको माटो भएमा कृषि चरन वा वनस्पतीको लागि त्यस्तो जग्गा उपयुक्त हुन्छ । भूमिगत जल सतह निकै माथि भएको तथा सतहगत पानी बगेर नजाने वा जमेर बस्ने जमिन पनि “क” वर्गको जमिनमा पर्दछ । धेरैजसो अन्नवालीलाई यस प्रकारको अवस्था उपयुक्त नभएता पनि यस्तो जमिनमा धान

खेती राम्ररी गर्न सकिन्छ । हिउँदमा गहुँ वा अन्य अन्नहरूको खेती माटोमा रहने चिस्यानको भरमा गर्न सकिन्छ । गर्मीयाममा त्यहाँको तापक्रममा मिल्ने बालीनालीको खेती सिचाईको सहयोगमा गर्न सकिन्छ । यस्तो क्षेत्र ढुबानको जोखिममा समेत रहेको हुन्छ ।

(ख) Slope 0°-5° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रो हुने गढा बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ । मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गराहरू बनाउनु पर्दछ । सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ । माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ । मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन क्षेत्र तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ । यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ । सिचाई सुविधा उपलब्ध भएको अवस्थामा माटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ । सिचाई भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ ।

(ग) Slope 5° - 30° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मी. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरूपमा देखा परिरहन्छन् । त्यसैले जमिनलाई सामान्यरूपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा भन्नु वृद्धि हुन्छ । वन, वनस्पतिका लागि यो जमिन त्यति उपयुक्त हुँदैन । पशु चरन र आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन क्षेत्र विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन । तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु धुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउँछ । यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गढाहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ । यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ । यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिकको समिपणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ । सिचाईको प्रयोग नियमित रूपमा भइरहेको खण्डमा सिचाई गर्दा भू-क्षयको समस्या आउँदैन, तर नयाँ सिचाई प्रणाली शुरु गर्दा शुरुमा विशेष सावधानी अपनाउनु पर्दछ । बढी सिचाई भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ ।

घ) Slope ३०°-४०° माटोको गहिराई २० से.मि. मात्र भएको, पानीको निकाससहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त ।

माटोको पत्र २० से.मि. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ । यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गरा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन । यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो

खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पुऱ्याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ । यस प्रकारको जमिनमा बनस्पतीहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ । यहाँ काठ र इन्धनका लागि बन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ । पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन् ।

यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ । जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा या त बोटविरुवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ । यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईबस्तुलाई चराउने चलन कडाइका साथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ । यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनु हुँदैन । यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो बन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ । यस्तो जमिन खेतीको लागि उपयुक्त हुँदैन ।

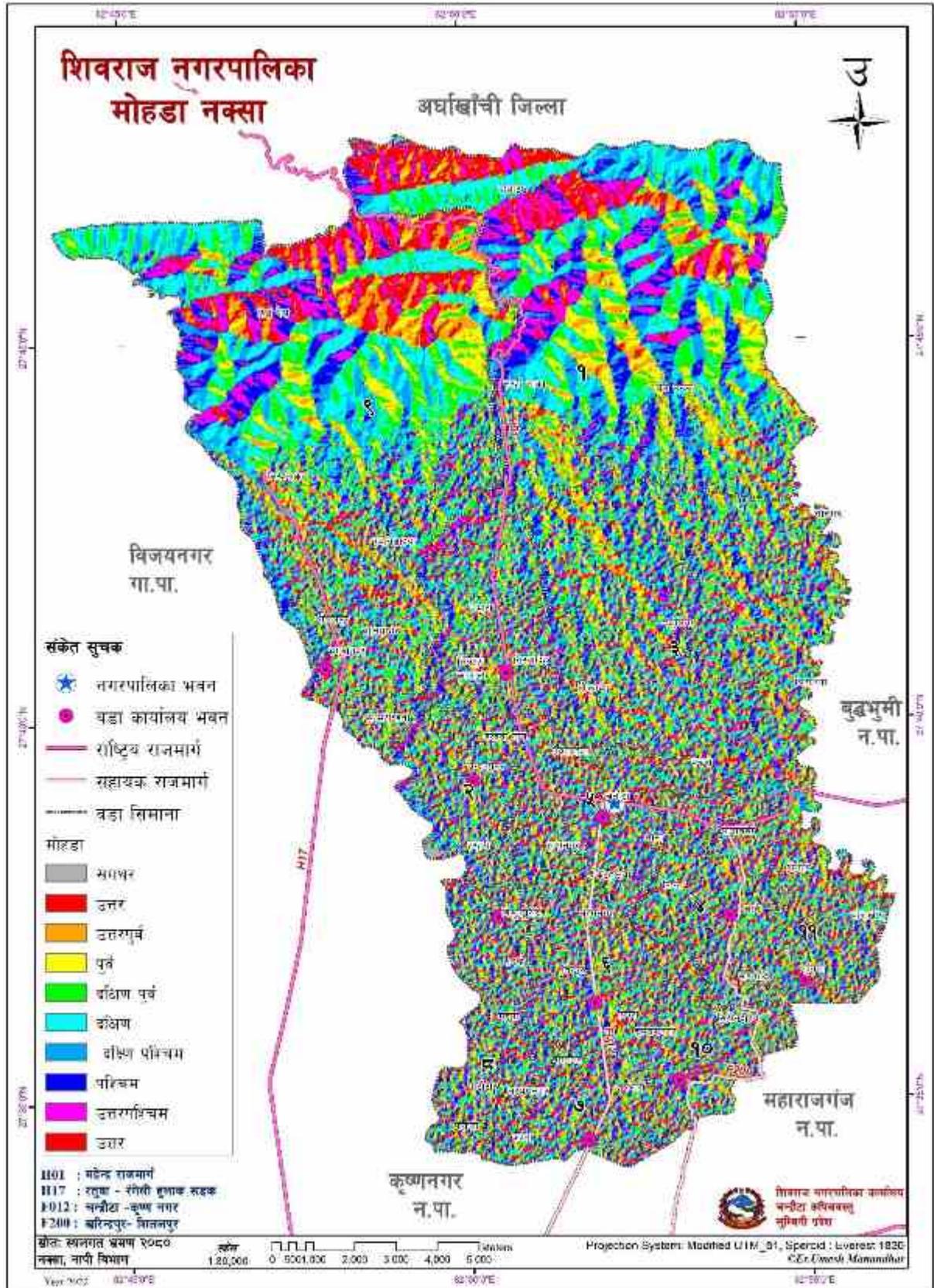
ड) Slope > ४०° माटोको गहिराई २० से.मि. भन्दा कम भएको, भू-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मि. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ । यस नगरपालिकाको भिरालोपन ७३ डिग्री सम्म रहेको छ । यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्त एव वनस्पति खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ ।

यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए भैं एकातिर यस्तो जमिनमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीब्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुनः अधिग्रहण (reclaim) गर्न असम्भव नै हुन्छ । उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ ।

३.४.२ मोहडा

मोहडा (Aspect) ले जमिन कुन दिशातर्फ फर्किएर रहेको छ र जमिनको सूर्यसँगको सम्पर्क कस्तो छ भन्ने जानकारी दिन्छ । यस नगरपालिकाको समथर भू-भागमा भिरालोपन मोहडा (slope Aspect) को प्रभाव वनस्पति, माटो र ओसिलोपनमा धेरै हुँदैन ।

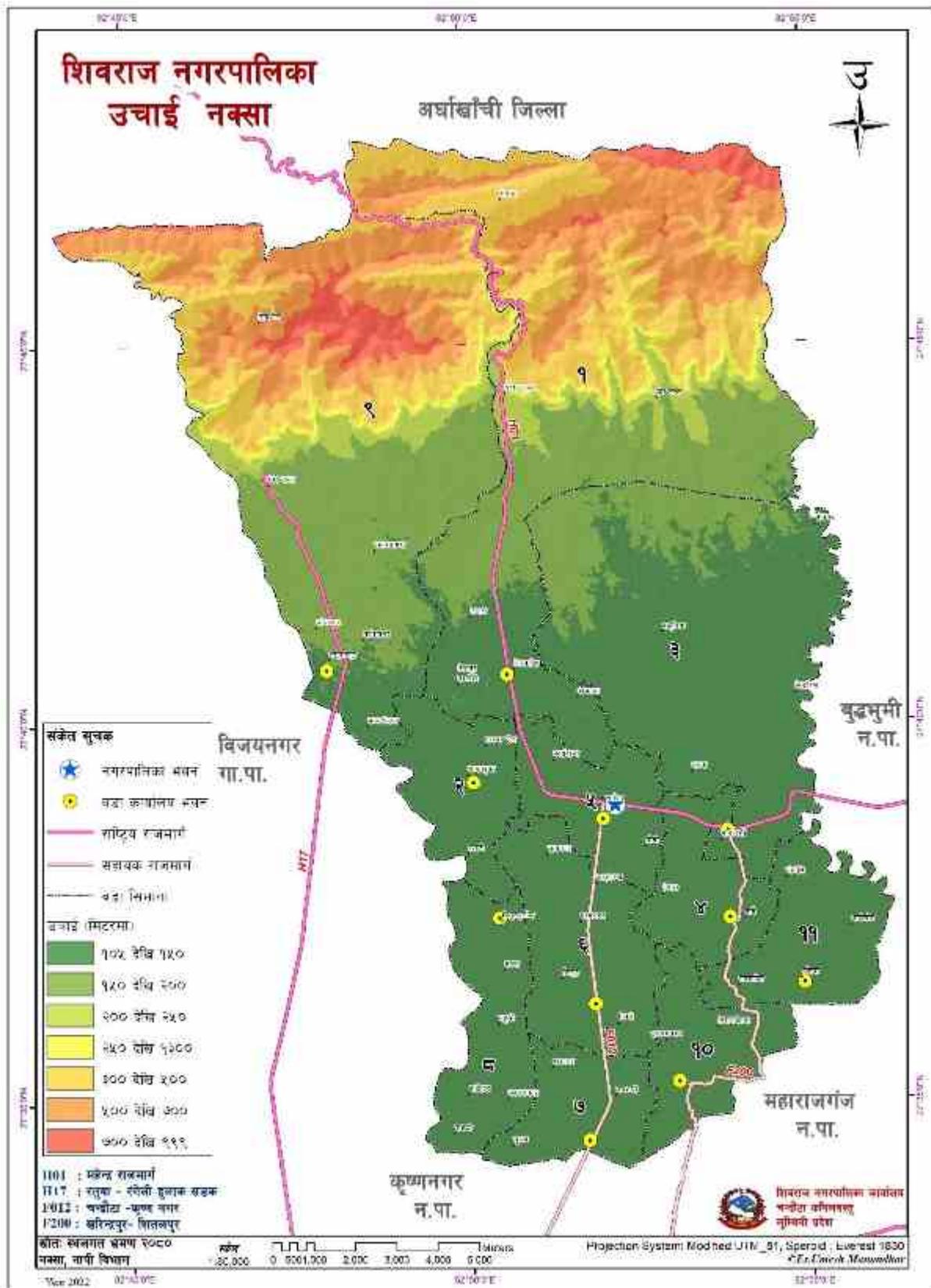
चित्र नं. १२: शिवराज नगरपालिकाको मोहडा नक्शा

तालिका नं. १९: शिवराज नगरपालिकाका मोहडाको विवरण

मोहडा	कुल वर्ग किमी	प्रतिशत
समथर मैदान	१.१७	०.४१
उत्तर	२८.८५	१०.१५
उत्तर पूर्व	२९.८३	१०.४९
पूर्व	३५.८७	१२.६२
दक्षिण पूर्व	४०.३८	१४.२१
दक्षिण	४५.३८	१५.९१
दक्षिण पश्चिम	३९.५०	१३.८९
पश्चिम	३३.९५	११.९५
उत्तर पश्चिम	२९.४४	१०.३६
कुल	२८४.३७	१००

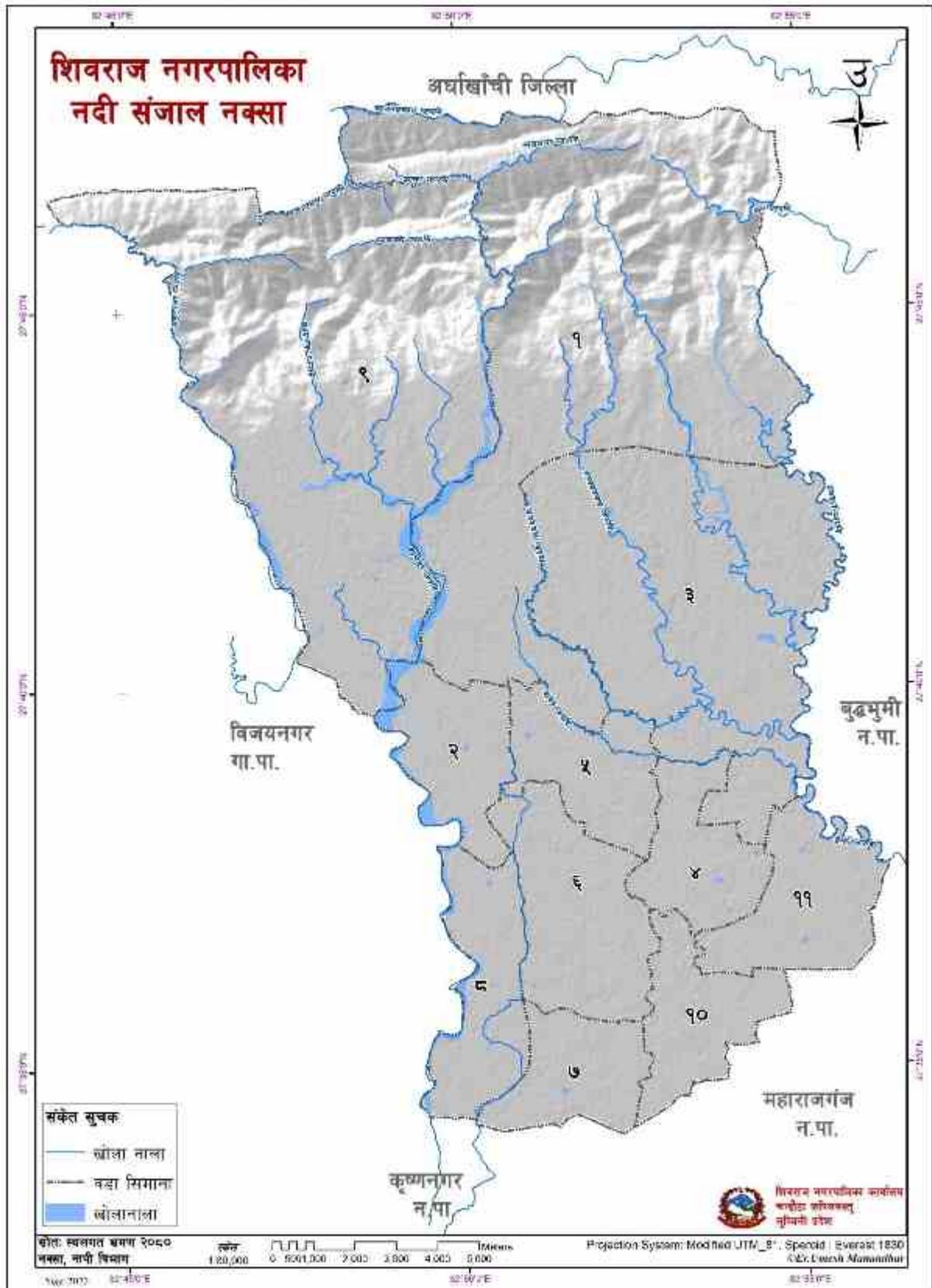
३.४.३ उचाई

उचाइ नक्साले चित्रण गरिएका क्षेत्रको विभिन्न उचाइहरूलाई देखाउँदछ। उचाईहरू प्रायः समुन्द्रको सतहबाट मिटर वा फिटमा नापिन्छ। उचाइले मौसम साथै मानिस कहाँ र कसरी बस्दछन् भन्ने कुरालाई प्रभाव पार्दछ। शिवराज नगरपालिकाको उचाई समुन्द्री सतहबाट १०५ मी. देखि ९९९ मी. सम्म छ। पालिकाका अधिकांश क्षेत्रहरू समुन्द्री सतहबाट १०५ देखि १५० मिटरको उचाईको दायरामा पर्दछन्।

चित्र नं. १३: शिवराज नगरपालिकाको उचाई नक्सा

३.५ प्राकृतिक जलनिकास प्रणाली

चित्र नं. १४: शिवराज नगरपालिकाको नदी सञ्जालको नक्सा

नगरपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका दर्जनौं तालतलैयाहरू र असंख्य पोखरीहरू पर्यावरणका अभिन्न पक्षहरू हुन जसले विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। सुरही खोला, जवइ खोला तथा चिरई खोला शिवराज नगरपालिकाका प्रमुख खोलाहरू हुन्। यी नदी तथा खोलाहरूमा किनारा कटान र बाढी तथा डुबानको जोखिम रहन्छ।

ती खोलाहरू अधिकांस वर्षाको पानीसगैँ क्रियाशील हुन्छन् र सुखा समयमा खाली बगरमा परिणत हुन्छन्। होचो भूभाग र भूमिगत पानीको सतह माथि नै हुने कारणले यहाँ प्रशस्त प्राकृतिक तथा कृत्रिम ताल, तलाउ तथा पोखरीहरूको निर्माण हुन्छ जसका कारण राम्रो जैविक प्रणालीको निर्माण हुनुका साथै माछापालनका लागि उत्तम अवस्था निर्माण हुन्छ।

तालिका नं. २०: नदी, खोलाको विवरण

क्र. सं.	नदी, खोलाको नाम	ठेगाना
१	सुरही खोला	वडा नं. १,२,५,९
२	जवइ खोला	वडा नं. १,२,५,११
३	गडगौरा खोला, बिलरहवा खोला	वडा नं. ६
४	गन्धैली खोला, सतौँया खोला	वडा नं. ७
५	भकम खोला, चिरई खोला, धान खोला, सुखवा खोला	वडा नं. ९
६	कञ्चनिया नदी	वडा नं. १०
७	बेल नदी	वडा नं. ११

३.६ प्राकृतिक प्रकोप

शिवराज नगरपालिकाको अधिकांश जग्गा समथर छ। यो क्षेत्र पुरानो र नयाँ खोलाले बगाएर ल्याएको सामग्रीहरू हजारौं वर्षसम्म थुप्रिने क्रममा बनेको बाढी निर्मित मैदान छ। त्यसैले, यस्ता क्षेत्रहरू प्रायः वर्षाको समयमा बाढीको खतरामा हुन्छन्। प्रत्येक वर्षमा बाढीले कृषिजमिन, बालीनाली र अन्य भौतिक सम्पत्तीहरूलाई कटान गरेर, खोतलेर, (avulsion, crevasses splay, siltation), डुबान गरी खेतीबारीमा माटो थुपारेर बालीनाली क्षति पुऱ्याउनुका साथै भू-स्खलनका कारण स्थानीय जनतामा खाद्य असुरक्षाको अवस्था सृजना हुने गरेको देखिन्छ।

यस नगरपालिका विभिन्न प्रकृति तथा मानव सिर्जित प्रकोपको जोखिममा रहेको छ। यहाँ जलजन्य प्रकोपका साथै खडेरी, महामारी, शितलहर, असिना, हावाहुरी, चट्याङ्ग, जगली जनावर, आगलागी, बाढी र सडक दुर्घटना आदि रहेका छन्।

तालिका नं. २१: नगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क्र. सं.	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्प जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र नगरपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागु नभएको	जुनसुकै समयमा

क्र. सं.	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
२	बाढी र ढुवान	नगरमा विशेषतः साना ठुला नदी/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भूभागहरू वर्षेनी ढुवान र कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। वर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ-असोज
३	आगलागी	नगरको धेरै जसो भू-भागमा घनावस्ती रहेका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, खाना पकाउने कोठाका भित्ताहरू माटोले नपोल्नु, हावाहुरी चलेको बेला खाना पकाउनु र चुल्होमा आगो राख्ने चलन रहनु, चुल्होमा आगो सल्काउँदा महीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाेले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको।	चैत्र-जेष्ठ
४	महामारी	बाढी पश्चात पूर्ण प्रकोपका रूपमा भाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतना कमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि अन्य समयमा
६	शितलहर	चिसोको मात्रा बढ्दै गएको समयमा विपन्न वस्ती बढी प्रभावित	पुस-माघ
७	जंगली जनावर आतंक	नगरको वनजंगल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरू	जुनसुकै समयमा
८	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेमा नहरको सिचाई नपुगेका भागहरू	असार -भदौ
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो वर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

३.६.१ बाढी संवेदनशीलता नक्सा

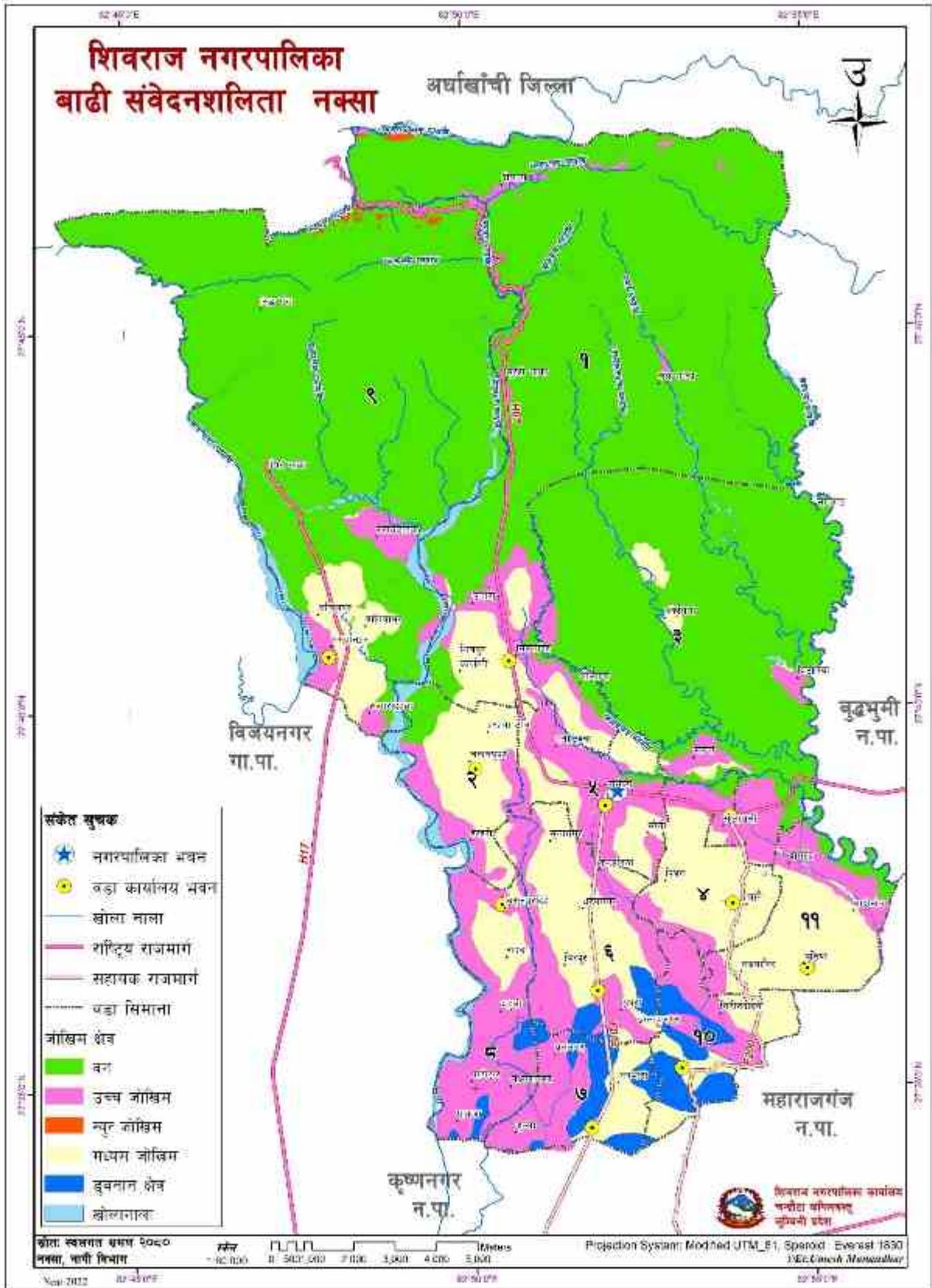
नगरमा विशेषतः साना ठुला नदी/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भूभागहरू वर्षेनी ढुवान र कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। वर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।

विपद् व्यवस्थापन कार्यको लागि स्थलगत भ्रमण तथा भू-उपग्रह बाट प्राप्त नक्सामा आधारित रही नदीको स्वरूप तथा त्यसमा आउने परिवर्तन, बाढीको डोब, नदीको पुरानो बाटो, भू-आवरण र नदीले थुपारेका गिटी तथा बालुवाका विशेषताहरू (River Morphology And Flood Footprints, Old Channels, Topography, Sediment Characteristics) आदिको गहन अध्ययन गरि बाढी संवेदनशीलता नक्सा तयार गरिएको छ ।

नगरपालिकाको कुल क्षेत्रफलमध्ये करिब १३.९९ % भूभाग बाढीबाट अति संवेदनशील, १८.४४ % भू-भाग मध्यम संवेदनशील र अन्य भूभाग न्यून संवेदनशील, जङ्गल क्षेत्र तथा खोला नाला तथा पोखरी रहेको छ ।

तालिका नं. २२: बाढी सवेदनशील क्षेत्र

क्र सं	जोखिमका प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	प्रतिशत
१	उच्च समवेदनशील	४०.२३	१४.१६
२	मध्यम समवेदनशील	५२.९९	१८.६५
३	न्यून समवेदनशील	१.०५	०.३६
४	पोन्डिङ्ग	७.५२	२.६४
५	खोला नाला तथा पोखरी	६.२५	२.०२
६	जङ्गल	१७६.०३	६१.९६
	कुल	२८४.३७	१००

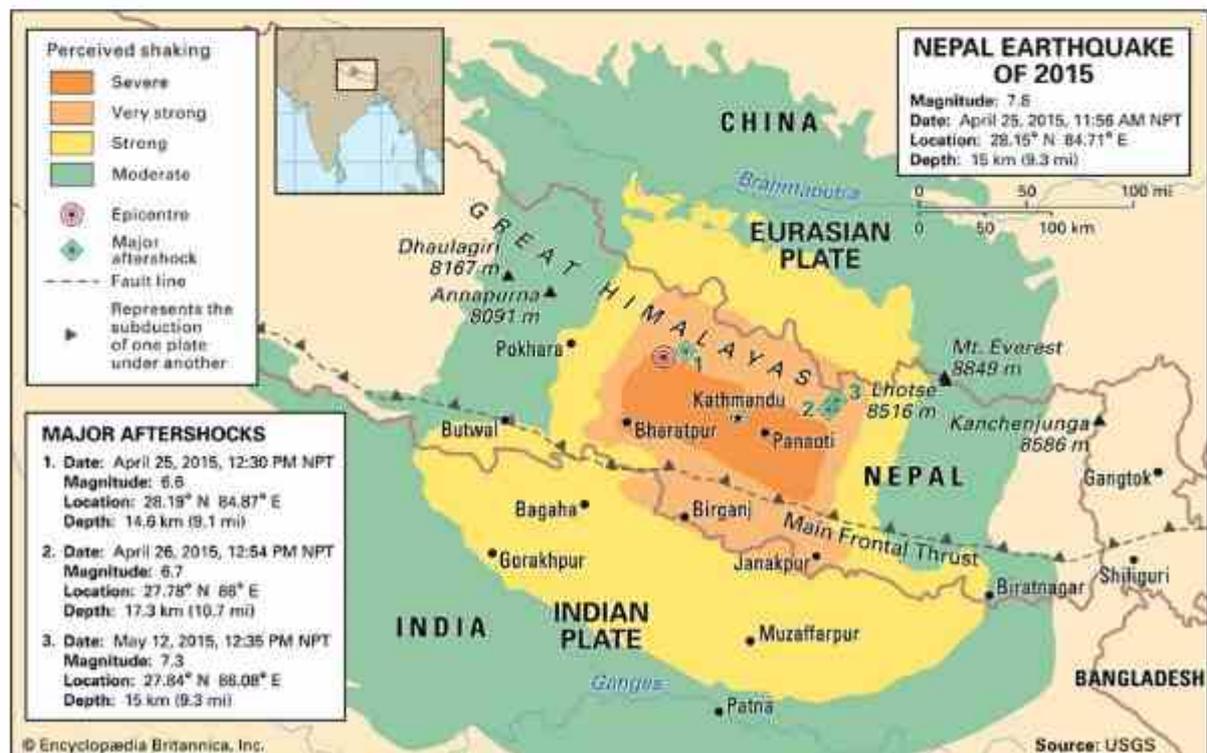
चित्र नं. १५: नगरपालिकाको बाढी संवेदनशीलता नक्सा

३.६.२ भूकम्पीय संवेदनशीलता

नेपाल 'मेन हिमालयन थ्रस्ट' अन्तर्गत पर्छ । यो थ्रस्टकै कारण नेपाल सधैं भूकम्पिय जोखिममा परेको हो । यसले हिमालय क्षेत्रमा ठुलठुला भूकम्प ल्याउने गर्छ । भौगर्भिक अवस्थाको कुरा गर्दा पूर्वमा अफगानिस्तानदेखि पश्चिममा बर्मासम्म फैलिएको हिन्दकुश हिमालय शृंखलाको अति संवेदनशील मानिने तीन हजार पाँच सय किलोमिटर भूकम्पीय क्षेत्रको आठ सय किलोमिटर क्षेत्र, जुन सो शृंखलाको मध्य भागमा रहेको खण्डचाहिँ नेपालमै पर्ने भएकाले नेपाललाई उच्च भूकम्पीय जोखिममा रहेको भूकम्पविद्हरूले मान्ने गरेका छन् । अध्ययनहरूका अनुसार भूकम्प निम्त्याउन सक्ने ९२ वटा फल्ट लाइन नेपालकै भूमिमुनि छन् । इन्डियन प्लेट र तिब्बती प्लेट बिचको जब संघात (कोलिजन) हुन्छ, यो सजित इनर्जीमा सिधै असर गर्छ र तलबाट प्लेट माथितिर ठेलिन्छ । यसरी प्लेट माथितिर ठेलिदा इनर्जी धेग्न नसकेर रिलिज हुन्छ र भूकम्प आउँछ । प्लेट तल नभरी माथि सदा हुने भूकम्पलाई थ्रस्ट टाइपको भूकम्प भनिन्छ । नेपालको भूकम्पीय इतिहास हेर्दा प्रत्येक ७५ देखि सय वर्षमा एक महाभूकम्प र प्रत्येक ५० वर्षमा मध्यम खालको भूकम्प गएको देखिन्छ ।

भूकम्पविद्का अनुसार नेपाल भूकम्पीय जोखिममा पर्नुका मुख्य कारणहरूमध्ये नेपालको भौगर्भिक अवस्था र मानव निर्मित भौतिक संरचना मुख्य जिम्मेवार छन् । आचारसहिता विपरीत बनाइएका भौतिक संरचनाहरू, साँघुरा र अव्यवस्थित सडकहरू, सहरी क्षेत्रमा पर्याप्त खुला ठाउँको अभाव लगायतका कारणले गर्दा पनि नेपालका अधिकांश सहर भूकम्पीय जोखिममा छन् ।

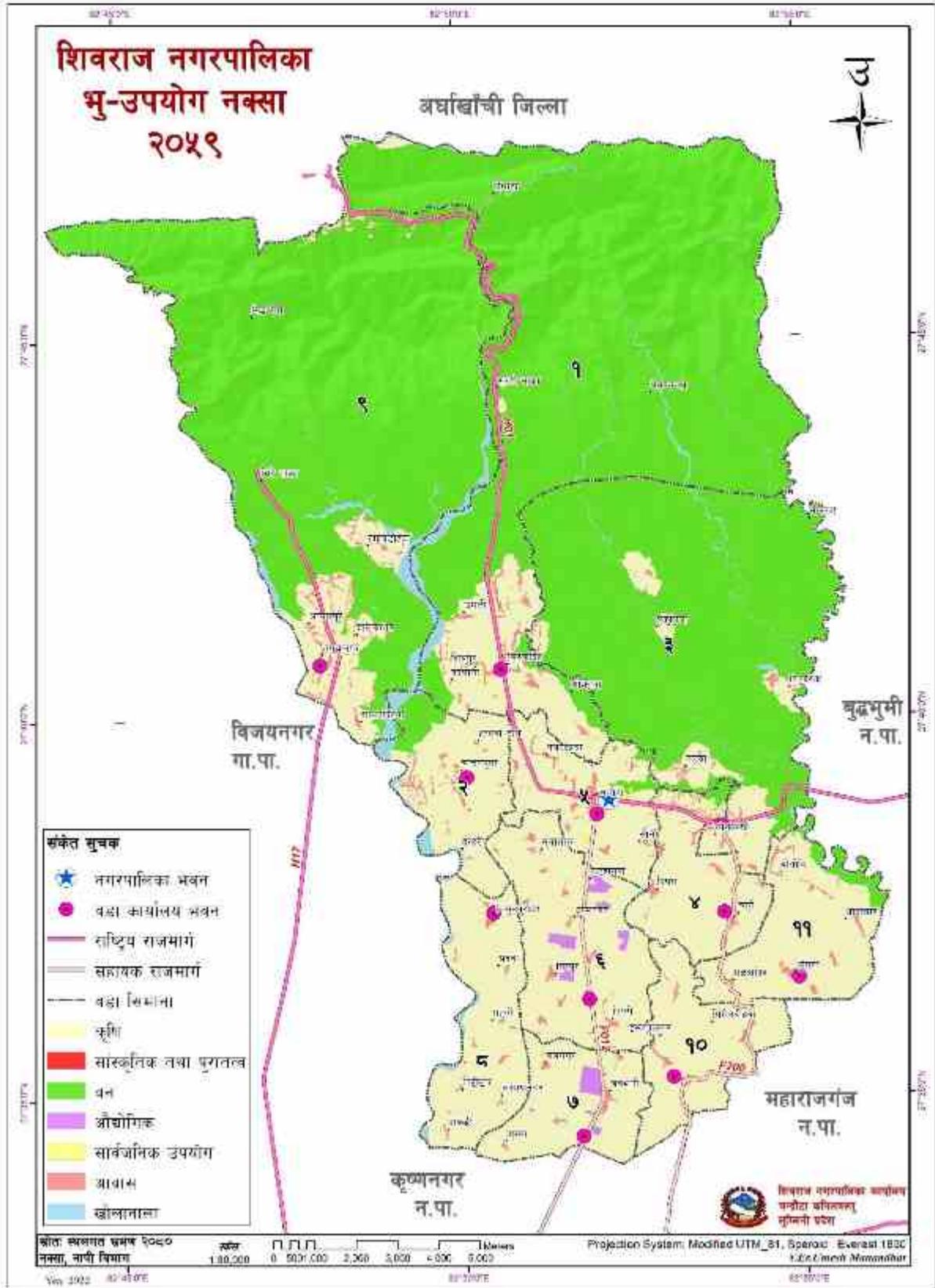
२०१५ अप्रिल २५, को गोरखा भूकम्प मध्य नेपालको काठमाडौँ सहर नजिकै आएको भीषण भूकम्प थियो । करिब ९,००० मानिसको ज्यान गएको थियो, हजारौँभन्दा बढी घाइते भएका थिए, र काठमाडौँ र आसपासका अन्य ६ लाखभन्दा बढी संरचनाहरू ध्वस्त भएका थिए । भूकम्पको धक्का मध्य र पूर्वी नेपाल, उत्तरी भारतको गंगा नदीको मैदान र उत्तरपश्चिम बंगलादेशका साथै तिब्बतको पठारको दक्षिणी भाग र पश्चिमी भुटानमा पनि महसुस गरिएको थियो ।

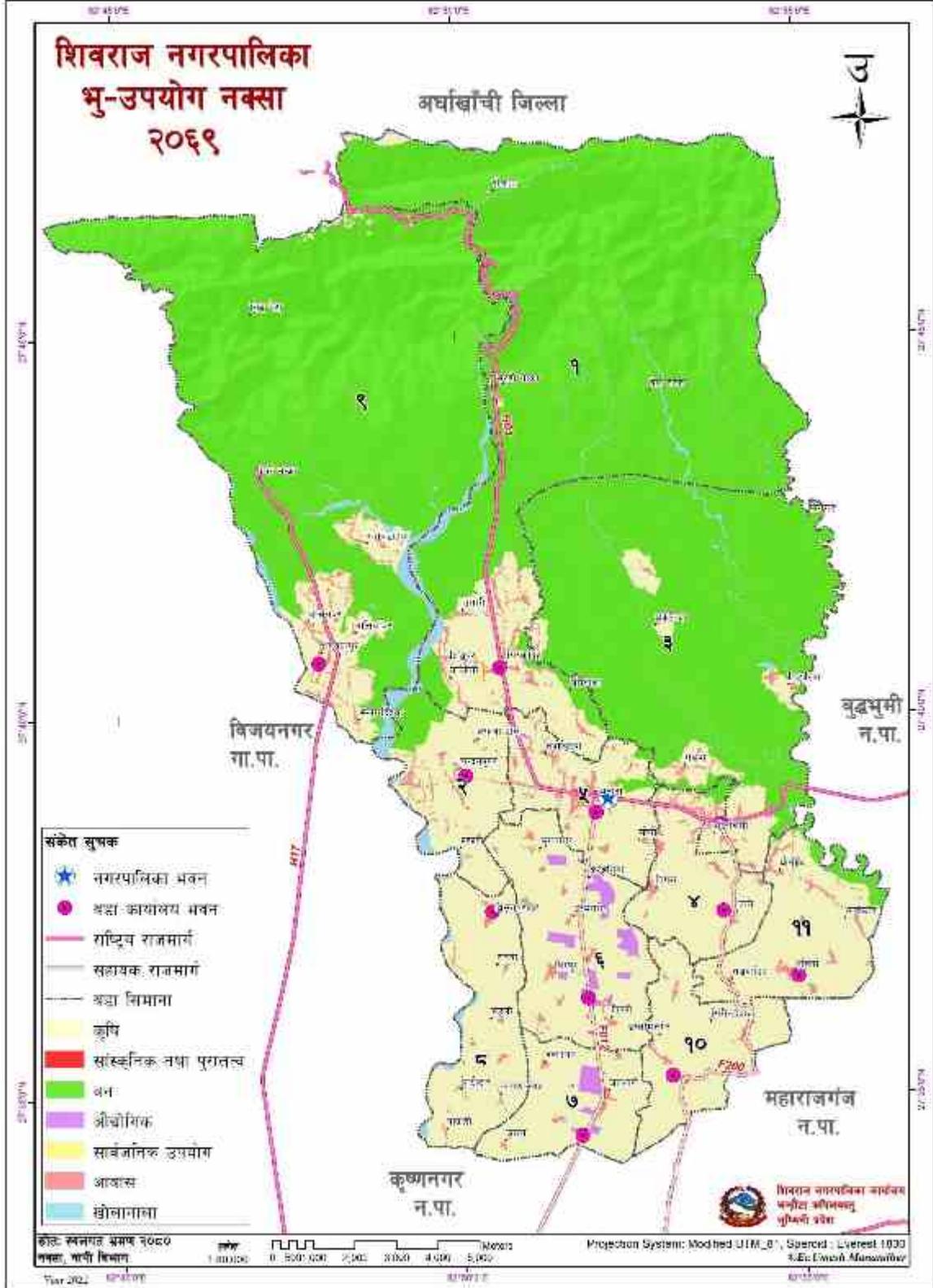
शिवराज नगरपालिकामा मापदण्ड अनुसार बनेका भवनहरूमा बसोवास गर्ने घरपरिवार संख्या २५०४ वा १८.४७ प्रतिशत र भूकम्प प्रतिरोधी घरहरूमा बसोवास गर्ने घरपरिवार संख्या २७६३ वा २०.३८ प्रतिशत रहेको छ । भूकम्प एक प्राकृतिक विपद् भएकाले यो कति बेला आएर कति मात्रामा जनधनको क्षति गढ्छ भन्ने कुरा अग्रिम रूपमा आकलन गर्न सकिँदैन । त्यसरी नै भूकम्प गएलगत्तै त्यसले गरेको क्षतिलाई तत्काल कम गर्न पनि सकिँदैन । यद्यपि पूर्वयोजना बनाएर सोहीअनुरूप कार्यान्वयन गर्न सकिँएमा भूकम्पलगायतका विपत्तिहरूबाट हुनसक्ने क्षतिलाई अवश्यै कम गर्न सकिन्छ । यसका लागि भौतिकरचनाहरू बनाउँदाको समयदेखि नै उचित ध्यान दिनुका साथै आमजनमानसमा भूकम्पीय जोखिमसम्बन्धी चेतना फैलाउनु पनि त्यत्तिकै जरुरी छ ।

खण्ड - ४: भू-उपयोग ढाँचा र परिवर्तन

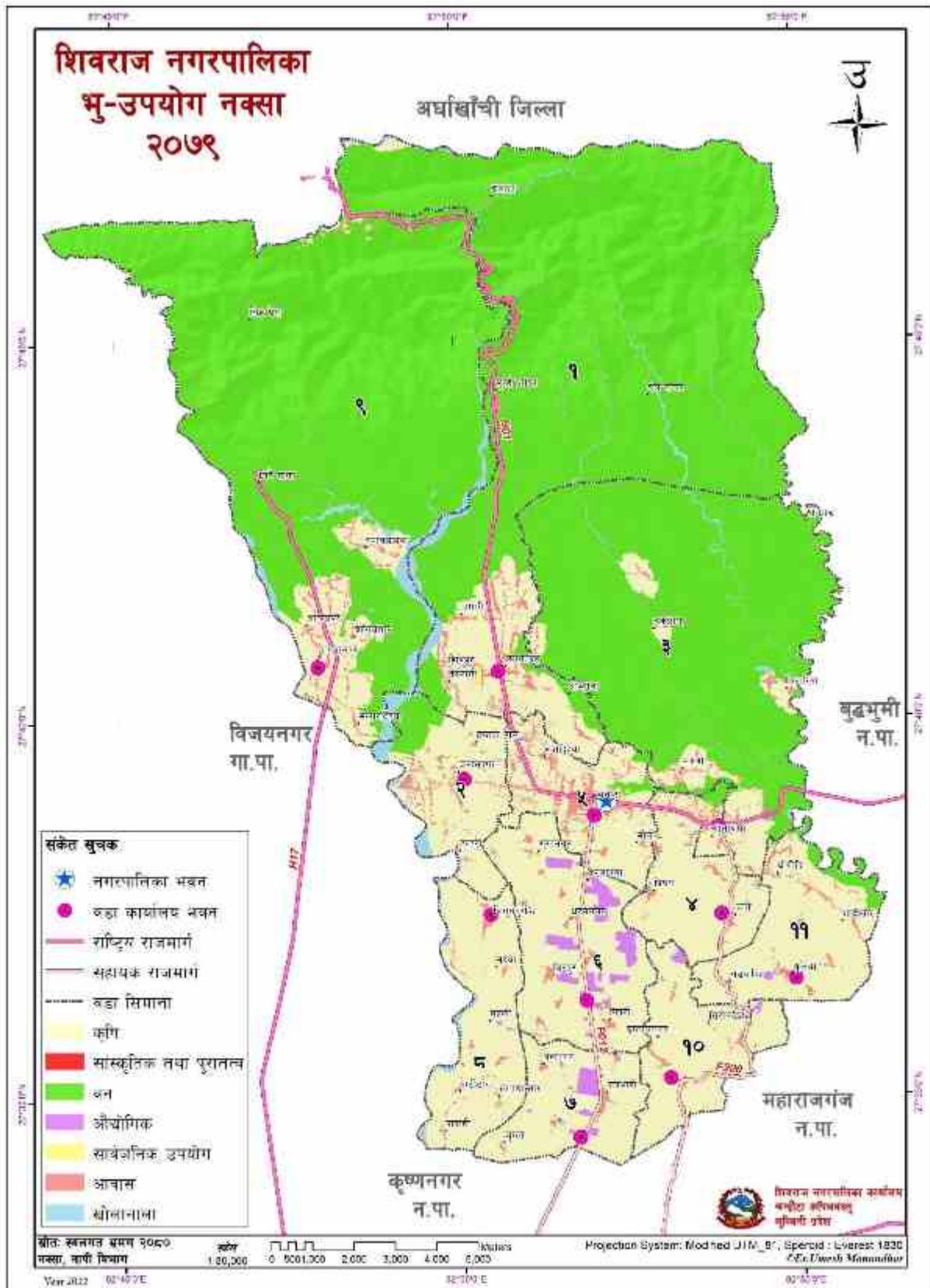
४.१ वि.सं. २०५९, २०६९ र २०७९ मा भू-उपयोगमा आएको परिवर्तन

चित्र नं. १६: शिवराज नगरपालिका भूमि आवरण नक्सा (२०५९)

चित्र नं. १७: शिवराज नगरपालिका भूमि आवरण नक्सा (२०६९)

चित्र नं. १८: शिवराज नगरपालिका भूमि आवरण नक्सा (२०७९)

शिवराज नगरपालिकाको विस्तृत भूभाग तराई प्रदेशमा पर्दछ। समथर र उर्वर जमिन तथा परिवर्तित सामाजिक-आर्थिक संरचनाको कारण यहाँको भूमि प्रयोजनमा परिवर्तन आएको देख्न सकिन्छ। भू-उपयोग

योजना तर्जुमा गर्दा त्यहाँको आवरणमा भइरहेको यथार्थ अवस्था र वर्तमान समयमा भैराखेको उपयोग प्रणालीको यथार्थ जानकारी आवश्यक हुन्छ ।

शिवराज नगरपालिकाको वि.सं. २०५९, २०६९ र २०७९ को विचमा भू-उपयोगमा आएको परिवर्तन लाई विस्तृत अध्ययन गरि भविष्यको योजना तर्जुमाको खाका तयार पार्न सकिन्छ । २०६० सालतिर (सन १९९५ देखि २००३) सम्ममा लिईएको हवाई तस्वीरका आधारमा तयार गरिएको स्थलरूप नक्सा तथा भूउपयोगको चित्रणमा गरिएको छ । (प्रकाशित मितिका आधारमा यस नक्सालाई २०६० साल भनिएको छ) । त्यसैगरि २०६९ र २०७९ सालको भू-उपयोगको अवस्था पहिचानका लागि भू-उपग्रहबाट २०६९ र २०७९ सालमा लिईएको ठूलो माननापको दूर सम्बेदन तस्वीरलाई प्रयोग गरी नक्साको निर्माण गरिएको छ ।

विगत २० वर्षको अवधिमा आवासीय, औद्योगिक र सार्वजनिक प्रयोगका क्षेत्रहरू उल्लेख्य रूपमा बढेको देखिन्छ तर कृषि क्षेत्रले ओगटेको क्षेत्रफलमा भने कमी आएको छ । यसबाट केही कृषि क्षेत्र क्रमशः निर्माण तथा आवास क्षेत्रहरूमा रूपान्तरण भएको सङ्केत देखिन्छ । त्यसैगरी जल तथा पोखरी क्षेत्रमा पनि सानो परिवर्तन आएको छ । देशका अन्य स्थानीय तहहरूको तुलनामा शिवराज नगरपालिकामा भू-उपयोगमा आएको परिवर्तन नगन्य मात्रामा देखिन्छ ।

तालिका नं. २३: वि.सं. २०५९, २०६९ र २०७९ बीचको भू-उपयोग क्षेत्रफलको तुलना

क्र.सं.	भूउपयोग क्षेत्र	वर्ष २०५९		वर्ष २०६९		वर्ष २०७९		परिवर्तन २०५९- २०७९
		वर्ग कि. मि	%	वर्ग कि. मि	%	वर्ग कि. मि	%	
१	कृषि	९५.०६	३३.४३	९२.६६	३२.५८	९०.४३	३१.८०	४.६२
२	वन	१७५.८४	६१.८३	१७६.०७	६१.९१	१७६.०३	६१.९०	-०.२०
३	आवासीय	५.५६	१.९५	६.९४	२.४४	८.५६	३.०१	-३.००
४	औद्योगिक	१.१२	०.३९	१.८०	०.६३	२.४३	०.८९	-१.४१
५	सार्वजनिक प्रयोग	०.३७	०.१३	०.४७	०.१६	०.५०	०.१८	-०.१३
६	सांस्कृतिक र पुरातात्विक	०.०४	०.०१५	०.०४	०.०१५	०.०६	०.०२	-०.०२
७	खोला र नदी	६.३९	२.२५	६.३९	२.२५	६.२५	२.१९	०.१४
	कुल	२८४.३७	१००	२८४.३७	१००	२८४.३७	१००	

खण्ड - ५: भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण

५.१ भू-उपयोगको अवधारणा

भू-उपयोग नक्साङ्कन भूमिको एक विशिष्ट उद्देश्यको लागि दिगो प्रयोगको उपयुक्तताको मूल्याङ्कनमा आधारित रहेर गरिएको हुन्छ । जमिनको उच्चतम सदुपयोग गर्दै दिगो विकासका विविध लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि जमिनको उपयुक्तता वर्गीकरण (Suitability Classification) गर्नु आवश्यक हुन्छ उपयुक्तता वर्गहरू सबैभन्दा उच्च देखि न्यूनसम्म निर्धारण गरिएको हुन्छ । त्यसैले प्रत्येक क्षेत्रहरूको उपयुक्तता स्तर निर्धारण सँगै उपयुक्तता वर्ग निर्दिष्ट गरिएको हुन्छ । विभिन्न भू-उपयोग वर्ग तथा उद्देश्यका लागि उपयुक्तता र कार्यशर्तमा आधारित रही भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई एघारवटा विस्तृत वर्गहरूमा वर्गीकरण गरिएको छ । ती वर्गीकरण गरिएका क्षेत्रहरू यस प्रकार छन् कृषि, वन, उद्योग, बसोबास, वन्यजन्तु संरक्षण, पर्यटन र मनोरञ्जन, सिमसार क्षेत्र, र पार्क तथा प्राकृतिक क्षेत्र ।

भू-स्रोत, जुन एक दुर्लभ प्राकृतिक स्रोत हो, शिवराज नगरपालिकाको सामाजिक-आर्थिक विकासको मेरुदण्ड हो । समग्र नगरपालिकाको अधिकांश भू-भाग समुन्द्र सतहदेखि १०५ मिटर देखि ९९९ मिटरसम्मको उचाइमा फैलिएर रहेकोले भू-क्षय, नदी किनारमा कटान र बाढीको खतरा विद्यमान रहेको देखिन्छ । नगरपालिकाको दिगो विकासका लागि वैज्ञानिक भू-उपयोग वर्गीकरण माफत उपलब्ध सिमित भू-स्रोतहरूको बुद्धिमानीपूर्वक व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ, जसले गर्दा भू-संसाधन हासमा कमी, भू-संसाधनको अभाव र भू-उपयोगका विवादास्पद सवाल तथा मुद्दाहरू समाधान हुन्छन् ।

विशेष गरी हालका दशकहरूमा नगरपालिकामा जनसङ्ख्या वृद्धि र आप्रवासीहरूको प्रवाहले गर्दा भू-उपयोगमा आएको परिवर्तन महसुस गरिएको छ जसले गर्दा पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव र अव्यवस्थित आवासीय क्षेत्रहरूको विस्तार हुँदै गएको छ । सुस्त गतिमा भए पनि बढ्दो शहरीकरण र पहाडी जिल्लाहरूबाट तराइमा भइरहेको बसाइँसराइले अनियोजित बस्तीहरू विस्तार हुँदै जानुका साथै कृषिका लागि उर्वर भूमि घट्दै जानु र उत्पादकत्वमा हास आउन थालेको देखिन्छ । यसका साथै उर्वर कृषि जमिनहरूमा अव्यवस्थित आवासहरू निर्माण भएका छन् । यसका साथै रोजगारको खोजीमा युवा जनशक्तिहरू पलायन हुनाले पर्याप्त श्रमिक अभावका कारण उपलब्ध कृषि भूमि समेत उपयोग गर्न सकिएको छैन । यहाँ भूमिको उपयुक्तता र क्षमता अनुसार वाली उत्पादन हुन सकेको भेटिदैन । यी कारणहरूले गर्दा नगरपालिकाले भविष्यमा खाद्यान्न असुरक्षा, अव्यवस्थित बस्ती, भू-संसाधनको दुरुपयोग र अस्थिर उपयोग, जैविक विविधतामा हास, वन विनास, प्राकृतिक प्रकोप, वातावरणीय क्षय र अन्य दिगो विकासका चुनौतीहरूको सामना गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

माथि उल्लेखित भू-उपयोग र भू-व्यवस्थापनका मुद्दाहरूलाई मध्यनजर गर्दै नेपाल सरकारले भू-उपयोग नीति २०७२ तर्जुमा गरेको छ र भू-उपयोग ऐन २०७६ (सन् २०१९) पारित गरिसकेको छ । यी नीति तथा ऐनमा बढ्दै गैरहेको अनियोजित, अवैध र अव्यवस्थित बस्ती विकास, खाद्य सुरक्षा, प्रकोप तथा जोखिम व्यवस्थापन र अन्य जमिन सम्बन्धि खराब व्यवस्थापन लगायतका मुद्दाहरूलाई दुरगामी-दृष्टिकोण सहितको वैज्ञानिक भू-उपयोग नक्साङ्कन र योजना माफत सम्बोधन गर्न जोड दिइएको छ । त्यसैगरी स्थानीय निकायहरूलाई पनि भूमि व्यवस्थापन, सहकारी र गरिबी निवारण मन्त्रालयसँगको सहकार्यमा भू-उपयोग नीतिलाई अनुसरण गर्दै भू-उपयोग नीति तयार पार्न प्रोत्साहन गरेको छ ।

५.२ भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका सिद्धान्तहरू

भू-उपयोग क्षेत्र सिमाङ्कनको महत्वलाई ध्यानमा राख्दै भूमि सुधार तथा व्यवस्थापन मन्त्रालय, राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाले जारी गरेको प्राविधिक निर्देशिकालाई अनुसरण गर्दै भू-उपयोग क्षेत्र सिमाङ्कनका लागि निम्नानुसारका लक्ष्यहरू निर्दिष्ट गरिएको छ ।

- कृषि क्षेत्र, आवासीय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक सेवा क्षेत्र लगायत अन्य प्रयोजनका लागि जमिनको वर्गीकरण गर्ने ।
- वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै सम्भावित आवासीय, व्यवसायिक, औद्योगिक र सार्वजनिक उपयोगिताका क्षेत्रहरू पहिचान गर्ने ।
- कृषि उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्दै भूमिको गुणस्तर, भू-सामर्थ्यता, सिंचाइ सुविधाको उपलब्धता आदिका आधारमा कृषि जमिनलाई तुलनात्मक लाभदायक उप-क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गर्दै उत्पादकत्व गर्ने ।
- प्राकृतिक संसाधनहरू जस्तै वन, भाडी, नदी, खोला र जमिन आदिको समुचित संरक्षण गर्ने ।
- भू-उपयोग नीति २०७२ द्वारा परिकल्पना गरिएको भू-उपयोग क्षेत्रका अन्तर्निहित सिद्धान्तहरू
- परस्पर सहयोगी भू-उपयोगलाई बढवा दिने (Promoting complementary land use), जसले सन्तुलित वातावरण कायम गर्न र उर्वर कृषिभूमिको संरक्षण गर्दै खाद्य सुरक्षाको अवस्थामा सुधार ल्याउन मद्दत गर्दछ ।
- प्रतिस्पर्धी भू-उपयोगलाई कायम राख्ने (Maintaining competitive land use) जसले अनुकूलता, सामर्थ्यता र उपयुक्तता अनुसार भूमिको अधिकतम उपयोग गर्न योगदान पु-याउँछ ।
- परस्पर विरोधी भू-उपयोग प्रयोगलाई निरुत्साहित (Avoiding conflicting land use) गर्दै मानव गतिविधिको विशेष क्षेत्रलाई बढावा दिने, जसले भूमिबाट अधिकतम लाभ उठाउनका साथै जोखिम / खतरायुक्त क्षेत्र प्रयोग हुन बाट बचाउँछ ।
- अनधिकृत भू-उपयोग नियन्त्रण र हतोत्साहित गर्ने,
- अव्यवस्थित सहरीकरणका साथै जमिन खण्डिकरणलाई नियन्त्रण गर्ने,
- भू-उपयोग क्षेत्र नक्साङ्कन अनुसार विशिष्ट भूमि पासलहरू प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्ने,
- आर्थिक, सामाजिक तथा विकासमा आहुरहेको देशको वर्तमान तथा भविष्यका आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने ।

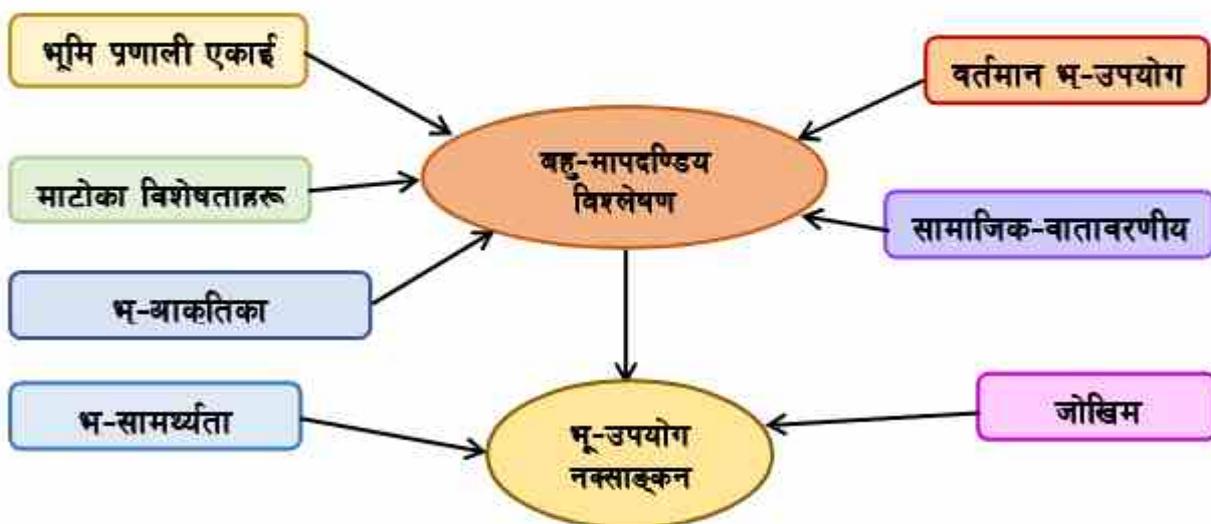
भू-उपयोग क्षेत्र सिमाङ्कन सिद्धान्तले निर्देशित गरे अनुसार “भू-उपयोग नीति २०७२” मा भू-उपयोग क्षेत्र सिमाङ्कनका लागि निम्नलिखित विस्तृत खाकाहरू उल्लेख गरिएको छ ।

- भू-सामर्थ्यता/उपयुक्तताको आधार भू-बनोट (भौगोलिक एवम् भौगर्भिक), सामर्थ्यता र उपयुक्ततालाई भू-उपयोग नक्साङ्कनको प्रमुख आधार मानिन्छ ।

- मौजूदा भू-उपयोगको आधार: स्थान विशेषको हाल मौजूदा भू-उपयोग भू-बनौट, सामर्थ्यता र उपयुक्तता अनुसार रहेको र प्रकोप जोखिम मुक्त भएमा उपयुक्त भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गरिनेछ ।
- आवश्यकताको आधार: राज्यले सार्वजनिक हित तथा भौतिक पूर्वाधार विकास लगायत अन्य प्रयोजनका लागि निर्दिष्ट उपयोगभन्दा फरक उपयोगमा प्रयोग गर्नु पर्ने अवस्था आएमा सो बमोजिम उपयोग गर्न सक्ने गरि भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण गर्न सकिने छ ।

५.३ विधि तथा मापदण्डहरू

भू-उपयोग नक्साङ्कनलाई बहु-मापदण्डिय विश्लेषण (Multi Criteria Analysis) दृष्टिकोणबाट केही मुख्य मापकहरू जस्तै भू-व्यवस्था, माटोका विशेषताहरू, भौगोलिक विशेषताहरू र भू-सामर्थ्यता आदिको आधारमा मूल्याङ्कन गरिएको छ । विश्लेषणको क्रममा अध्ययन क्षेत्रको सामाजिक तथा वातावरणीय पक्षलाई समेत ध्यान दिइएको छ । भू-उपयोग क्षेत्रको निक्योल गर्नका लागि अन्तिम बहु-मापदण्डिय विश्लेषणको परिणाम र अध्ययन क्षेत्रको सम्मिश्रित जोखिम नक्सा प्रयोग गरेर निकालिएको हो । चित्र २२ ले भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारणका लागि आवश्यक सामान्य दृष्टिकोण र विधिगत ढाँचालाई दर्शाउँछ ।

चित्र नं. १९: भू-उपयोग नक्साङ्कन ढाँचा

नियममा आधारित बहु मापदण्डिय मूल्याङ्कन (Rule based Multi Criteria Evaluation- MEC) विधिको प्रयोग गरेर यस नगरपालिकाको भू-भागलाई निम्नानुसारका भू-उपयोग क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गरिएको छ : कृषि क्षेत्र, आवासीय क्षेत्र, वाणिज्य क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, वन क्षेत्र, खोलानाला तथा तालतलैया क्षेत्र, खानी तथा खनिजक्षेत्र, सार्वजनिक सेवा क्षेत्र र अन्य क्षेत्रहरू । स्थानिय स्तरको वस्तुगत अवस्था विश्लेषण र नगरपालिकाका अधिकारीहरू तथा अन्य सरोकारवालाहरू सँगको अन्तरक्रियाबाट प्राप्त सुझावहरूका आधारमा प्रत्येक भू-उपयोग क्षेत्रका प्रकारहरूलाई आवश्यक र सम्भावित उप-वर्गमा विभाजन गरिएको छ । बहु-मापदण्डिय विश्लेषणमा प्रयोग भएका निविष्टि (Inputs) भौगर्भिक सूचना प्रणाली नक्साका तहहरू हुन् जसले भू-व्यवस्था/प्रणाली एकाई, माटोका विशेषताहरू, भू-आकृति विशेषताहरू, भू-सामर्थ्यता र

जोखिमहरूलाई भौतिक मापक (Physical parameters) का रूपमा जनाउँछन् । त्यस्तै भू-उपयोग, पूर्वाधार र सामाजिक-आर्थिक तथा जनसाङ्ख्यिक तथ्याङ्कहरूलाई सांस्कृतिक निविष्टिका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यी मापदण्डहरूलाई कारकहरू (Factors) र अवरोधहरू (Constraints) गरि मोटामोटी रूपमा दुई प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । कारकहरू अन्तर्गत भू-व्यवस्था, भू-सामर्थ्यता/उपयुक्तता, माटो, सडक र बस्तीबाट हाल भू-उपयोग भएको क्षेत्रको दुरी आदि पर्दछन् भने अवरोधहरूमा जोखिम, वर्तमान वनजङ्गल र संरक्षित क्षेत्रहरू, आवासीय, व्यवसायिक क्षेत्र, सांस्कृतिक र पुरातात्विक स्थानहरू आदि समावेश गरिन्छन् ।

भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका लागि, उपयुक्ततामा आधारित भू-उपयोग क्षेत्र प्रकारहरू निर्धारण गर्ने कारकहरू र अवरोधहरूमा सम्बन्धित literatures समीक्षाका आधारमा बुलियन तर्क (Boolean logic) प्रयोग गरेर अवधारणागत मोडेल विकसित गरि GIS मोडेल प्रयोग मार्फत विश्लेषण गरिएको छ (Berube 2014, Eastman and Jiang 1996, & Weber 1929)

५.४ भू-सामर्थ्यता वर्गीकरण तथा पवानुक्रम

भू-सामर्थ्यता वर्गीकरणले प्राकृतिक स्रोत संरक्षण र दिगो भूमि व्यवस्थापन र यसको प्रणाली स्वचालित बनाउन र फसल-विशिष्ट भूमि उपयुक्तता मूल्याङ्कनका लागि आधारको रूपमा काम गर्न मद्दत पुऱ्याउँदछ । सामान्यतया, सुधारिएको भूमि मूल्याङ्कन प्रयासहरूले राम्रो माटो र प्राकृतिक स्रोत संरक्षण, थप दिगो कृषि प्रणाली, र खाद्य सुरक्षा वृद्धि गर्न योगदान गर्न सक्छ । भू-स्रोत तस्साङ्कन परियोजना (Land Resource Mapping Project-M LRMP -1986) योजनाको अनुसरण गर्दै भूमि सामर्थ्यता वर्गलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरि व्यवस्थित गरिएको छ ।

वर्ग १ (Class I): जमिनहरू लगभग सम्म परेको (भिरालोपन १ डिग्री) र गहिरो माटो भएको । कृषि वा वनका लागि केही सीमितताहरू हुने ।

वर्ग २ (Class II): थोरै भिरालोपन भएको (१-५ डिग्री भिरालोपन) र माटो गहिरो र पानीको राम्रो निकास भएको । खेतीयोग्य वा कृषि कार्य गर्दा भू-क्षय रोक्नका लागि गढा बनाउन आवश्यक हुन्छ भने वन सम्बन्धी प्रयोगको लागि भू-आवरण सम्भार गर्ने लगायतका मर्मत कार्यहरू गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

वर्ग ३ (Class III): हल्का देखि धेरै भिरालोपन भएको (भिरालोपन ५-३० डिग्री), ५०-१०० सेन्टीमिटर तलसम्म माटो भएको र पानीको राम्रो निकास भएको जमिन यो वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा परम्परागत वनको रूपमा प्रयोग गर्न केही सीमितताहरू हुने हुँदा पर्याप्त भूमि आवरणको अवस्था कायम राख्नु पर्दछ । कृषि उपयोगका लागि भू-क्षय रोक्न गढा बनाउनु अनिवार्य हुन्छ ।

वर्ग ४ (Class IV): अत्यधिक भिरालोपन (>३० डिग्री भिरालोपन) भएको, खेती गर्न धेरै ठाडो भएको वा कृषि कार्यको लागि उपयुक्त हुने सीमाभन्दा माथि उचाई भएको जमिन यो वर्गमा पर्दछ । यस्तो जमिनमा माटो २० सेन्टीमिटर भन्दा तल रहेको र राम्रो देखि मध्यम रूपमा पानीको निकास भएको हुन्छ । यस्तो जमिन इन्धनको लागि प्रयोग गरिने दाउरा, घर पालुवा जनावरको लागि घाँस तथा काठ उत्पादनका लागि उपयुक्त हुन्छ । यस्तो जमिनमा भू-क्षय कम गर्न स्थायीरूपमा वनस्पतिजन्य भू-आवरण कायम गर्नु पर्दछ ।

वर्ग ५ (Class V): जमिनमा माटो २० सेन्टीमिटर भन्दा गहिरो भएको र भिरालोपन ३० डिग्री भन्दा कम रहेको, पर्वतीय (Alpine) रूखहरू हुर्कने वा बारम्बार बाढी आइरहने नदी आसपासका क्षेत्रहरू यस वर्गमा पर्दछन् ।

वर्ग ६ (Class VI): भिरालोपन ४०-५० डिग्री भएको वा हल्का भिरालो जमिन जहाँ माटोको तह २० सेन्टीमिटर भन्दा कम हुन्छ, यो वर्गमा पर्दछ । कमजोर पुनरुत्थान सम्भावनायुक्त र अत्यधिक भू-क्षयको जोखिम हुने यस्तो भूभाग असाध्यै कमजोर मानिन्छ ।

वर्ग ७ (Class VII): चट्टान तथा बरफ रहेको भू-भाग

त्यस्तै सिँचाइ उपयुक्तता वर्गीकरणका लागि (LRMP -1986) प्रयोग गरिएको छ । यो नगरपालिकाको भू-भागलाई विशेष गरि सामर्थ्यता वर्ग १ र वर्ग २ अन्तर्गतका कृषियोग्य भूभागहरूको सिँचाइ र कृषि सामर्थ्यता पहिचान गर्नका लागि भू-वर्गीकरण विधि प्रयोग गरिएको छ ।

५.४.१ सामर्थ्यता वर्ग

सामर्थ्यता वर्गहरू पदानुक्रम संरचनामा उच्च क्रममा हुन्छन् । भू-सामर्थ्यता वर्गहरू भू-प्रणाली एकाइहरूबाट सिधै ल्याइएका हुन् । तिनीहरूले खासगरि माटोको भौतिक अवस्था र व्यवस्थापकीय विकल्पहरूलाई प्रतिबिम्बित गर्दछन् । शिवराज नगरपालिकामा भू-सामर्थ्यता नक्साङ्कनका लागि निम्नानुसारका भू-सामर्थ्यता वर्गहरू परिभाषित गरिएको छ

वर्ग १ (Class I): जमिनहरू लगभग सम्म परेको (भिरालोपन १ डिग्री) र गहिरो माटो भएको । कृषि वा वनका लागि केही सीमितताहरू हुने ।

वर्ग २ (Class II): धेरै भिरालोपन भएको (१-५ डिग्री भिरालोपन) र माटो गहिरो र पानीको राम्रो निकास भएको । खेतीयोग्य वा कृषि कार्य गर्दा भू-क्षय रोक्नका लागि गढा बनाउन आवश्यक हुन्छ भने वन सम्बन्धी प्रयोगको लागि भू-आवरण सम्भार गर्ने लगायतका मर्मत कार्यहरू गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

वर्ग ३ (Class III): हल्का देखि धेरै भिरालोपन भएको (भिरालोपन ५-३० डिग्री), ५०-१०० सेन्टीमिटर तलसम्म माटो भएको र पानीको राम्रो निकास भएको जमिन यो वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमिनमा परम्परागत वनको रूपमा प्रयोग गर्न केही सीमितताहरू हुने हुँदा पर्याप्त भूमि आवरणको अवस्था कायम राख्नु पर्दछ । कृषि उपयोगका लागि भू-क्षय रोक्न गढा बनाउनु अनिवार्य हुन्छ ।

वर्ग ४ (Class IV): अत्यधिक भिरालोपन (>३० डिग्री भिरालोपन) भएको, खेती गर्न धेरै ठाडो भएको वा कृषि कार्यको लागि उपयुक्त हुने सीमाभन्दा माथि उचाई भएको जमिन यो वर्गमा पर्दछ । यस्तो जमिनमा माटो २० सेन्टीमिटर भन्दा तल रहेको र राम्रो देखि मध्यमरूपमा पानीको निकास भएको हुन्छ । यस्तो जमिन इन्धनको लागि प्रयोग गरिने दाउरा, घर पालुवा जनावरको लागि घाँस तथा काठ उत्पादनका लागि उपयुक्त हुन्छ । यस्तो जमिनमा भू-क्षय कम गर्न स्थायीरूपमा वनस्पतिजन्य भू-आवरण कायम गर्नु पर्दछ ।

वर्ग ५ (Class V): जमिनमा माटो २० सेन्टीमिटर भन्दा गहिरो भएको र भिरालोपन ३० डिग्री भन्दा कम रहेको, पर्वतीय (Alpine) रूखहरू हुर्कने वा बारम्बार बाढी आइरहने नदी आसपासका क्षेत्रहरू यस वर्गमा पर्दछन् ।

माटोको उर्वरताशक्ति, स्थलाकृति (Topography), भू-संवेदनशीलता र जल निकासी मापदण्डमा आधारित रहेर भू-सामर्थ्यता मूल्याङ्कन गरिएको छ । सामर्थ्यता वर्ग १ (Class I) भू-भाग न्यून भिरालोपन (१ डिग्री) वा लगभग सम्म परेको र माटो गहिरो हुन्छ । कृषि वा वनका लागि भने यस्तो भू-भागमा केही सीमितताहरू छन् । यस्ता जमिनमा सिँचाईका लागि उपयुक्त हुने हुँदा विविध अन्न बाली, नगदे बाली र तरकारी बाली लगाउन सकिन्छ । उचित जमिन तथा माटो व्यवस्थापन माफन्त यस्तो भू-भागमा देखिने माटोको कम उर्वरताशक्ति तथा पानी निकासको कमिलाई सुधार गरि उच्चतम फाइदा लिन सकिन्छ ।

५.५ भू-उपयोग क्षेत्र निर्धारण सम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीले तोकेको मापदण्ड

भू-उपयोग ऐन २०७६ तथा नियमावली २०७९ अनुसूची-१ बमोजिम निम्नानुसार भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका आधार, मापदण्ड तथा क्षेत्रफल तय गरिएको छ ।

(क) कृषि क्षेत्र: देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई कृषि क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ :

- (१) अन्नबाली, दलहन, तेलहन वा अन्य नगदे बाली लगायतको खेतीपातीको लागि उपयोग भइरहेको जग्गा,
- (२) फलफूलको बगैँचा वा नर्सरी, तरकारी, सागपात, व्यावसायिक फूलको खेती, सोको नर्सरी लगायतको जग्गा,
- (३) पशुपन्छी पालन वा पशुपन्छीको आहाराको लागि प्रयोग हुने दाना, घाँस वा वनस्पति उत्पादन लगायतको लागि उपयोग भएको जग्गा,
- (४) सरकारी र सार्वजनिक वनक्षेत्र बाहेकका आवादी क्षेत्रभित्र भएका खरवारी, घाँसे मैदान, चरन क्षेत्र तथा रूख वा भाडी भएको जग्गा,
- (५) निजी जग्गामा वन पैदावार वा जडीबुटी उत्पादन गर्ने उद्देश्यले हुकाइएका वनस्पति वा जडिबुटी भएको जग्गा,
- (६) निजी वा सरकारी सार्वजनिक जग्गामा कृत्रिम पोखरी बनाई माछापालन गरिएको जग्गा,
- (७) कृषि उत्पादनको रेखदेख गर्न, भण्डार गर्न, सुकाउन तथा प्रशोधन गर्न वा पशुपालनको लागि प्रयोग भएको कुनै पनि भौतिक संरचना वा घर, टहरा आदि भएको जग्गा,
- (८) खनजोत गरी खेती लगाउन तयार गरिएको जग्गा वा खेती लगाउन उपयुक्त हुन सक्ने आवाद लायक पर्ती वा बाँझो जग्गा,
- (९) बसोबास, व्यावसायिक क्षेत्र वा अन्य उपयोग भएको क्षेत्रसँग जोडिएको भए तापनि कित्ताको क्षेत्रफल पाँच हजार वर्ग मिटरभन्दा बढी भई खेती गरिएको वा खनजोत गरिएको वा पर्ती बाँझो जग्गा,
- (१०) एकै स्थानमा विभिन्न कित्ताहरू जोडिएर एक हेक्टर वा सोभन्दा बढी क्षेत्रफलमा खेती गरिएका वा खनजोत गरिएका वा पर्ती बाँझो खेतीयोग्य जग्गा ।

(ख) आवासीय क्षेत्र: देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई आवासीय क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिने छ

- (१) कृषि उपजको रेखदेख, भण्डारण तथा प्रशोधन, पशुपालन वा उद्योग कलकारखाना सञ्चालनको प्रयोजन बाहेक नागरिक आवासको रूपमा प्रयोग भएको भवन, घर, टहरा वा सो भएको जग्गा,
- (२) व्यक्तिगत घर र सोसँग जोडिएका बगैँचा, ग्यारेज, आँगन र सो प्रयोजनको लागि प्रयोग हुने व्यक्तिगत बाटो आदि रहेको जग्गा,
- (३) एकभन्दा धेरै परिवारहरू बस्ने विकसित अपार्टमेन्ट, बहुतले भवन वा आवासीय फ्ल्याट रहेको जग्गा, सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको बाटो, सामूहिक ग्यारेज, पार्किङ स्थल, बगैँचा, चौर, मनोरञ्जनस्थल लगायत रहेको जग्गा,
- (४) ग्रामीण क्षेत्रमा बनेको घर, आँगन, चोक, घरसँगै रहेको गोठ, ची, करेसावारी, बगैँचा लगायतले चर्चेको जग्गा,
- (५) बसोबासका लागि आवश्यक आधारभूत भौतिक पूर्वाधार, सडक, विद्युत, खानेपानी वा ढल निकास लगायतको व्यवस्था भएको क्षेत्रमा रहेको एक हजार वर्ग मिटरभन्दा साना कित्ताका जग्गा,
- (६) बसोबास क्षेत्रमा उपयोग गर्न आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधारको विकास भएको कित्ता जग्गा रहेको ठाउँबाट एक सय मिटरको अर्धव्यासको क्षेत्रमा एक सय पचास एकात्मक परिवार आवास इकाई वा दशभन्दा बढी संयुक्त परिवार आवास इकाई भएको जग्गा ।

(ग) व्यावसायिक क्षेत्र: देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई व्यावसायिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ

- (१) सामूहिक रूपमा वस्तु वा सेवाको खरिद बिक्री हुने स्थल रहेको घरजग्गा तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
- (२) विभिन्न किसिमका व्यापारिक, व्यावसायिक र मनोरञ्जनस्थल रहेको क्षेत्र तथा सो प्रयोजनको लागि उपयोग भएको घर रहेको जग्गा वा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
- (३) निजी क्षेत्रबाट सञ्चालन गरिएको शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार लगायत सेवा उपलब्ध गराउने स्थल वा सोको लागि प्रयोग भएको घर र घरले चर्चेको जग्गा,
- (४) कुनै वस्तु वा यन्त्र उपकरणको मर्मतसम्भार वा सफा गरिने स्थल वा भण्डारण गरिएको स्थल वा सो प्रयोजनका लागि प्रयोग भएको घर र घरले चर्चेको जग्गा,
- (५) कुनै व्यावसायिक क्रियाकलाप सञ्चालन नभए तापनि सोको पूर्वाधार समेत उपलब्ध भएको र सो घर वा जग्गा रहेको स्थानबाट एकसय मिटरको अर्धव्यासमा करिब पचास व्यावसायिक कारोबार रहेको स्थल, सोको लागि प्रयोग भएको घर र तिनले चर्चेको जग्गा,
- (६) सरकारी, सार्वजनिक वा निजी क्षेत्र समेतले सेवा प्रदान गर्न स्थापना गरेको कार्यालय तथा तिनले चर्चेका जग्गा वा भविष्यमा निर्माणको लागि छुट्याइएको जग्गा,
- (७) पर्यटकीय गतिविधिमा उपयोग भइरहेको क्षेत्रले चर्चेको जग्गा।

(घ) औद्योगिक क्षेत्र: देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई औद्योगिक क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ

- (१) कुनै वस्तु वा कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग वा वर्कशप रहेको स्थल, सो प्रयोजनका लागि निर्माण भएका घर वा टहरा तथा उद्योग सञ्चालनको लागि प्रयोग भएको जग्गा,
- (२) खाद्यान्न प्रशोधन, उपभोग्य वस्तु, पेय पदार्थ उत्पादन तथा प्रशोधन स्थल तथा सो प्रयोजनका लागि छुट्याइएको जग्गा,
- (३) विभिन्न मेसिनरी औजार, यन्त्र उपकरण, सवारी साधन निर्माणस्थल तथा सोको लागि छुट्याइएको जग्गा,
- (४) कपडा तथा पोशाक उत्पादन स्थल तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा, ..

- (५) सजावट सामग्री, निर्माण सामग्री, काठजन्य उद्योग लगायत सञ्चालनमा रहेको स्थल तथा सो प्रयोजनको लागि छुट्याइएको जग्गा,
- (६) कुनै उद्योग सञ्चालन तथा रेखदेख गर्न आवश्यक घर, टहरा तथा बर्कशपले चर्चेको जग्गा तथा कच्चा पदार्थ भण्डारण गर्न उपयोग गरिएको जग्गा,
- (७) उद्योगबाट उत्पादित फोहरजन्य पदार्थको विसर्जन गर्ने प्रयोजनका लागि प्रयोग भएको जग्गा,
- (८) नेपाल सरकारले घोषणा गरेका औद्योगिक क्षेत्र, विशेष आर्थिक क्षेत्र लगायत सो क्षेत्रले चर्चेको जग्गा ।
- (ड) खानी तथा खनिज क्षेत्र:** देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई खानी तथा खनिज क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ
- (१) जमीनको सतहमा (ढुङ्गा, गिटी, बालुवा समेत) वा (जमीन मुनि (फलाम, जस्ता, तामा समेत) विभिन्न किसिमका खानी भएको क्षेत्र,
- (२) जमीन मुनि विभिन्न किसिमका खनिज पदार्थ (पेट्रोलियम पदार्थ, ग्याँस, सुन, चाँदी वा अन्य बहुमूल्य धातु) फेला परेको क्षेत्र,
- (३) खानी वा खनिज पदार्थ उत्खनन भइरहेको वा भइसकेको र हाल खाली रहेको वा फेला परेको क्षेत्र ।
- (च) वन क्षेत्र:** प्रचलित कानून बमोजिम वन क्षेत्र भनी परिभाषा गरिएको र देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई वन क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ
- (१) पूर्ण वा आंशिक रूपले रुख तथा वनस्पतिले ढाकिएको जग्गा,
- (२) सरकारी, सामुदायिक, कबुलियती, धार्मिक लगायत सबै प्रकारका वन जङ्गल भएको जग्गा,
- (३) रुख तथा वनस्पति वृक्षारोपण गरिएका सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा,
- (४) रुख तथा वनस्पति नभएको भए तापनि अन्य प्रयोजनको रूपमा वर्गीकरण नभएका भ्नाडी, बुट्यान आदि भएको जग्गा,
- (५) प्राकृतिक चरन, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष, शिकार आरक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षित क्षेत्र रहेको जग्गा,
- (६) पानीको मुहानलाई संरक्षण गर्न हुकाइएका वा - जोगाइएका रुख तथा वनस्पतिले ढाकेको सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा,
- (७) नदी उकासबाट प्राप्त गरी निजी जग्गा बाहेकका वनक्षेत्रका लागि तोकिएको जग्गा,
- (८) प्रचलित वन सम्बन्धी कानून बमोजिम वन क्षेत्र जनिएको जग्गा ।
- (छ) नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र:** देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ
- (१) नदी, खोला तथा सोको जलप्रवाहको क्षेत्र, किनारा डील र बगर क्षेत्र समेत,
- (२) नहर तथा सोको डिल,
- (३) प्राकृतिक ताल, पोखरी तथा सोको डिल,
- (४) साविकको नदी वा खोला बगेको र हाल नदी, खोला उकास भई बगर वा हुड्यान कायम भएको क्षेत्र,
- (५) बग्ने पानी नभए पनि पानी जमेको वा जम्ने सम्भावना भएको सिमसार वा रामसार क्षेत्र ।

(ज) **सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र:** देहाय बमोजिम प्रयोग भएको जग्गालाई सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ

- (१) विभिन्न किसिमका यातायात पूर्वाधार (जस्तै बन्दरगाह, बसपार्क, कारपार्क, सडक पेटी, सडक, बाटो, रेल्वे, पुल, विमानस्थल समेत) सार्वजनिक रूपमा उपयोग हुने क्षेत्रले ओगटेको जग्गा,
- (२) शहरी क्षेत्रको खुला हरित क्षेत्र, बगैँचा, पार्क, चिडियाखाना, पिकनिक स्पट, खेल पूर्वाधार तथा मैदान लगायत रहेको सार्वजनिक स्थल,
- (३) सार्वजनिक आवागमन हुने प्राकृतिक वा मानव निर्मित सम्पदा वा पूर्वाधार रहेको स्थल र सोले चर्चेको जग्गा,
- (४) सार्वजनिक रूपमा उपयोग हुने मनोरञ्जन स्थल, चौर, फाँट, चौतारा, टुडिखेल, हाटबजार लाग्ने स्थान, अन्त्येष्टि स्थल, फोहर व्यवस्थापन स्थल लगायत सोले चर्चेको जग्गा,
- (५) सरकारी, सार्वजनिक र सामुदायिक विद्यालय, विश्वविद्यालय, लगायत शिक्षण संस्थाले चर्चेको जग्गा ।

(फ) **सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्र** देहाय बमोजिमको क्षेत्रलाई सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्त्वको क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिनेछ

- (१) विभिन्न समुदायले धार्मिक, सांस्कृतिक, वा परम्परागत रूपमा पूजा, अर्चना वा उपासना गर्ने स्थल,
- (२) विश्व सम्पदा सूचीमा रहेका ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक क्षेत्र,
- (३) विभिन्न ऐतिहासिक दरवार, भवन, किल्ला, गढी, स्तम्भ लगायत ढाँचा, निर्माण वा अन्य स्थल,
- (४) नेपाल सरकारले पुरातात्विक महत्त्वको भनी परिभाषित गरेको वा संरक्षण गर्ने भनी तोकेका क्षेत्र ।

(ग) **नेपाल सरकारबाट आवश्यकता अनुसार तोकिएका अन्य क्षेत्र:**

- (१) खण्ड (क) देखि (फ) सम्ममा उल्लिखित क्षेत्रभित्र तपने विशिष्ट किसिमको भूउपयोग क्षेत्र, (२) स्थानीय आवश्यकता अनुसार छुट्याउनु पर्ने अन्य कुनै भूउपयोग क्षेत्र ।

आवश्यकताको आधारमा, नगरपालिकामा अन्य क्षेत्रहरू पनि हुन सक्छन् । तर भू-उपयोग ऐन २०७६, नियमावली २०७९ लाई अनुसरण गरेर तयार गरिएको यस अध्ययनमा समग्र भू-भागलाई तालिका १७ मा देखाइए अनुसारका क्षेत्र र उप-क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

तालिका नं. २४: अध्ययन क्षेत्रको भू-उपयोग

क्षेत्र नं.	क्षेत्रका प्रकार	क्षेत्रका उप-प्रकार	विवरण
क्षेत्र १	कृषि क्षेत्र	क्षेत्र १ क	अन्नबाली उत्पादन क्षेत्र
		क्षेत्र १ ख	नगदेबाली उत्पादन क्षेत्र
		क्षेत्र १ ग	फूल उत्पादन क्षेत्र
		क्षेत्र १ घ	पशुपालन क्षेत्र
		क्षेत्र १ ङ	माछापालन क्षेत्र
		क्षेत्र १ च	कृषि-वन क्षेत्र
		क्षेत्र १ छ	अन्य कृषि क्षेत्र

क्षेत्र नं.	क्षेत्रका प्रकार	क्षेत्रका उप-प्रकार	विवरण
क्षेत्र २	आवासीय क्षेत्र	क्षेत्र २ क	हालको आवासीय क्षेत्र
		क्षेत्र २ ख	सम्भावित आवासीय क्षेत्र
क्षेत्र ३	व्यापारिक/वाणिज्य क्षेत्र		व्यापारिक क्षेत्र, बैंक तथा वित्तीय क्षेत्र
क्षेत्र ४	औद्योगिक क्षेत्र	क्षेत्र ४ क	हालका औद्योगिक क्षेत्रहरू
		क्षेत्र ४ ख	औद्योगिक सम्भावित क्षेत्रहरू
क्षेत्र ५	वन क्षेत्र	क्षेत्र ५ क	हालको वन क्षेत्र
		क्षेत्र ५ ख	सम्भावित वन क्षेत्र
क्षेत्र ६	सार्वजनिक प्रयोग क्षेत्र	क्षेत्र ६ क	सडक, रेलवे, बसपार्क, एयरपोर्ट र फोहर व्यवस्थापन आदि क्षेत्रहरू
		क्षेत्र ६ ख	खुला ठाउँहरू, वनभोज क्षेत्रहरू, खेल मैदान र रङ्गशाला आदि
		क्षेत्र ६ ग	चरन क्षेत्र
		क्षेत्र ६ घ	खुला क्षेत्र
		क्षेत्र क	सरकारी संस्थागत क्षेत्र, स्वास्थ्य, शिक्षा, पुस्तकालय, प्रहरी चौकी, दमकल स्टेशन, टेलिफोन, बिजुली आदि क्षेत्रहरू
क्षेत्र ७	नदीनाला, खोला, तालतलैया तथा पोखरी क्षेत्र	क्षेत्र ७ क	हाल विद्यमान नदीनाला, खोला तथा पोखरी क्षेत्र
		क्षेत्र ७ ख	सम्भावित नदीनाला, खोला, तालतलैया तथा पोखरी क्षेत्र
क्षेत्र ८	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक	क्षेत्र ९ क	हालको सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र
		क्षेत्र ९ ख	सम्भावित सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र
क्षेत्र ९	अन्य	क्षेत्र १०	अन्य क्षेत्र (आवश्यकता अनुसार)

भू-उपयोग वर्गीकरण कार्यक्रमका लागि निम्न लिखित मुख्य उद्देश्यहरूलाई व्यवहारिक मार्गनिर्देशनहरूको रूपमा अनुसरण गर्नुपर्दछ

- जनसङ्ख्या, वातावरण र दिगो विकासको दृष्टिकोणबाट सन्तुलित भू-उपयोग कायम गर्नेका लागि विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्रहरूबिचको अनुपातलाई कायम गर्ने र कृषि, वन, बसोबास, औद्योगिक र व्यवसायिक क्षेत्र, जल क्षेत्र, सार्वजनिक प्रयोग, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक र अन्य आवश्यक प्रयोजनहरूको लागि जमिनको वर्गीकरण गर्ने ।
- भौगोलिक विशेषता, भू-सामर्थ्यता र माटोको गुणस्तरको आधारमा क्षेत्रहरू पहिचान र वर्गीकरण गर्ने । कृषि उत्पादन, फलफूल, नगदे बाली र जडिबुटी उत्पादन जस्ता आय आर्जन गर्न सकिने

क्षेत्रहरूबाट तुलनात्मक रूपमा बढी लाभ लिन सकिने क्षेत्रहरूको पहिचान गरि भू-नक्साङ्कन गर्ने ।

- वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै तथा जलश्रोत, जङ्गल र अन्य जैविक संसाधनहरूको संरक्षण गर्दै विद्यमान आवास क्षेत्र तथा शहर उन्मुख ग्रामीण क्षेत्रहरूमा आवास, शहरीकरण, औद्योगिकीकरण र अन्य गैर कृषि उद्देश्यका लागि उपयुक्त भूमि पहिचान तथा वर्गीकरण गर्ने ।
- परिवर्तन उन्मुख मुख्य क्षेत्रहरू पहिचान गरी त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई वातावरणमैत्री रूपमा योजनाबद्ध ढङ्गले विकास गर्ने ।

५.६ मापदण्ड बमोजिम भू-उपयोग वर्गीकरणको लागि अपनाइएका आधारहरू

भू-उपयोग वर्गीकरणमा आउन सक्ने बाधा र अवसरहरूको कारकहरूलाई विचार गर्दै शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग नक्साङ्कन गर्दा बहु-मापदण्डिय विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनमा भू-उपयोग वर्गीकरण गर्दा दुई-चरणीय दृष्टिकोण (Two step approach) को प्रयोग गरिएको छ ।

पहिलो चरणमा जमिनको स्थलाकृति, माटो, जलवायु, प्राकृतिक जोखिम, र जल निकासको अवस्था जस्ता जैविक भौतिक विशेषताहरूमा आधारित भूमिको अन्तर्निहित क्षमताहरूलाई विचार गरेर भू-उपयोग वर्गीकरण गरिएको थियो । यी जैविक भौतिक विशेषताहरू भू-व्यवस्था एकाई नक्साबाट लिइएका हुन् । कृषि, गाईवस्तु, र वन भू-उपयोगसँग सम्बन्धित आठ भू-क्षमता वर्गहरू प्रस्ताव गरिएको छ ।

दोस्रो चरणमा, प्रकोप जोखिम मूल्याङ्कन, सडक संञ्जाल र पहुँच, हालको अवस्था र भविष्यमा थप विस्तार गर्न सकिने सम्भावना भएका बजार केन्द्र तथा व्यवसायिक क्षेत्रहरूलाई आधार मानेर उपयुक्त आवासीय, वाणिज्य, औद्योगिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्रहरूको पहिचान गरिएको छ । यसरी भू-उपयोग नक्साङ्कन गर्दा स्थानीय सरकारले परिकल्पना गरेका कृषि पकेट क्षेत्रहरूलाई विचार विचार गरिएको छ । तालिकामा देखाइए जस्तै विभिन्न प्रयोजनका लागि भू-नक्साङ्कन गर्दा आइपने चुनौती र अवसरहरूलाई मध्यनजर गर्दै भू-उपयोग नक्साङ्कन मापदण्डको विस्तृत विवरणलाई अपनाइएको छ ।

५.६.१ कृषि क्षेत्र

- हाल मौजुदा रहेको कृषियोग्य क्षेत्रहरू जस्तै तरकारी खेती, धान खेती, गहुँ खेती, र फलफूल खेती क्षेत्रलाई कायम राख्ने ।
- माटोको उर्वराशक्ति उच्च वा मध्यमस्तरको रहेको
- अन्य प्रयोजनबाट बाँकी रहेको जमिन
- राम्रोसँग जल निकास भएको उर्वर जमिन
- गम्भीर बाढी सम्भावित क्षेत्रबाट टाढा रहेको
- सिँचाई सुविधाको सम्भावना भएका क्षेत्रहरू

क) माछा पालन

- हालका विद्यमान माछापालन क्षेत्रलाई यथावत राख्ने,

- पर्याप्त पानी उपलब्धता भएका क्षेत्रहरू,
- अन्य स्थानीय स्तरमा गैँती परेका क्षेत्रहरू जहाँ पोखरीहरू विकास गर्न सकिन्छ,

ब) कुखुरा पालन (हाल नक्सामा राख्न नमिलेको)

- हालको उपयुक्त कुखुरा पालन क्षेत्रहरूलाई यथावत् राख्ने,
- आवासीय क्षेत्रबाट टाढा
- सडक सञ्जालको पहुँच भएको
- जोखिम-मुक्त क्षेत्रहरू

ग) पशुपालन

- हालका उपयुक्त पशुपालन क्षेत्रहरूलाई यथावत् राख्ने
- जोखिम-मुक्त क्षेत्रहरू
- हालको वा प्रस्तावित आवासीय/व्यवसायिक क्षेत्रको परिधि भित्रको लाई प्राथमिकता दिने

५.६.२ आवासीय क्षेत्र

- जोखिममुक्त हाल विद्यमान आवासीय क्षेत्रहरूलाई त्यस्तै राख्ने
- जोखिममुक्त क्षेत्र (सबै प्रकारका जोखिमहरू नभएको)
- भू-व्यवस्था: राम्रोसँग पानी निकास भएको र केही माथि उठेको भूभाग
- विद्यमान बस्तीको नजिक रहेका ख र ग का सर्तहरू पूरा गरेको
- सम्बन्धित सरकारी निकायले जारी गरेको निर्देशिका बमोजिम प्रस्तावित सडकको आसपास आवासीय र वाणिज्य क्षेत्रहरूको विकास गरिनेछ ।
- माटोको प्रकार: माटो सर्वेक्षणमा आधारित उच्च जैविक पदार्थ र उच्च कृषि महत्व भएको क्षेत्रमा आवासीय क्षेत्र बनाउने ।

५.६.३ व्यवसायिक क्षेत्र

- प्रस्तावित व्यवसायिक क्षेत्रको मापदण्ड पूरा गर्ने र भविष्यमा हुनसक्ने व्यापार वाणिज्यको विकासलाई मध्यनजर राख्दै आवश्यकता अनुसार सडकबाट ५० मिटर भन्दा परसम्म पनि विस्तार गर्न सकिने
- हालको व्यवसायिक क्षेत्रलाई यथावत रूपमा राख्ने ।
- हालको बस्ती नजिक नयाँ व्यवसायिक क्षेत्र बनाउने ।
- सरकारी संस्थाद्वारा प्रस्तावित स्थानीय प्रशासनिक मुख्यालय वा सम्भावित बजार वा बजार केन्द्रहरू ।

- पुरातात्विक र सांस्कृतिक सम्पदा वा पर्यटन स्थलहरू (सिमसार, वन्यजन्तु वासस्थान र अन्य) को नजिक तर त्यस्ता क्षेत्रहरूको वातावरणीय अखण्डता कायम राख्ने गरि ।
- उच्च जैविक विविधतायुक्त वनजङ्गलबाट टाढा ।

५.६.४ औद्योगिक क्षेत्र

- हालको औद्योगिक क्षेत्र उपयुक्त छ भने यथावत रूपमा राख्ने ।
- हालको औद्योगिक क्षेत्रको नजिक (उपयुक्त छ भने मात्र) विद्यमान औद्योगिक क्षेत्रको परिधिबाट ५०० मिटर भित्र
- विद्यमान प्रमुख सडकहरूको नजिक (राजमार्ग र जिल्ला सडकको मध्यभागबाट २५० मिटर भित्र) र आवश्यक सर्तहरू पुरा भएको ।
- उच्च जैविक विविधतायुक्त वनजङ्गलबाट टाढा ।
- विद्यमान बस्तीबाट टाढा (ठूलो बसोबासको परिधिबाट ५०० मिटर भन्दा बढी),
- बाढीबाट जोखिममुक्त क्षेत्र
- प्रस्तावित औद्योगिक क्षेत्रहरू उद्योगहरूको प्रकार/ स्तर /उत्पादन /बजारमा निर्भर छन् । यद्यपि, ती औद्योगिक क्षेत्रहरू जोखिममुक्त र कम उत्पादकत्व भएको क्षेत्रमा निर्माण गर्नुपर्दछ ।

५.६.५ खानी तथा खनीज क्षेत्र

- वातावरणीय हिसाबले उपयुक्त र भू-उपयोग ऐन २०७६ र अन्य सम्बन्धित नीतिहरूद्वारा परिभाषित भए अनुसारको हाल मौजुदा रहेको उत्खनन् क्षेत्रहरूलाई यथावत् राख्ने ।
- विज्ञहरूको अध्ययनद्वारा उपयुक्त ठहरिएका क्षेत्रहरू,

५.६.६ वन क्षेत्र

- विद्यमान वनक्षेत्र जोगाउने ।
- सम्भव भएसम्म हालको मौजुदा वनजङ्गलहरूको विस्तार गर्ने,
- नदी किनार वरिपरीका वनजङ्गलहरूको सरक्षण गर्ने तथा खोला किनारबाट २० देखि ३० दाँया बाँया हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने
- त्यस्ता भू-प्रणाली जुन आवास र कृषिको लागि उपयुक्त छैन, त्यसमा वनजङ्गल विकास तथा विस्तार गर्ने ।
- प्रमुख सडकहरूको दुबै छेउमा सडक क्षेत्र (right of way) बाट बाहिर
- सार्वजनिक जमिनहरू (दतां नगरिएको भूमि /त्यसै छाडिएका बाढी सम्भावित मैदान)
- उच्च बाढी जोखिम क्षेत्र

५.६.७ नदी र ताल क्षेत्र

- भू-उपयोग ऐन २०७६ द्वारा परिभाषित हाल मौजूदा रहेको नदीनाला, तालतलैया तथा पोखरी क्षेत्रहरूलाई कायम राख्ने,

५.६.८ सार्वजनिक उपयोग क्षेत्र

- हाल मौजूदा सार्वजनिक क्षेत्रहरूलाई यथावत राखी विस्तार गर्ने,
- उपयुक्त भएसम्म हाल मौजूदा र सम्भावित आवासीय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र तथा औद्योगिक क्षेत्रहरूको नजिक,
- सडक सञ्जालको पहुँच भएको (सडकहरूसँग जोडिएको),
- माटोको उर्वराशक्ति कम वा धेरै कम भएको,
- जोखिम-मुक्त क्षेत्रहरू (सबै प्रकारका जोखिमहरू नभएको)

५.६.९ सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र

- हाल मौजूदा सांस्कृतिक, धार्मिक, र पुरातात्विक क्षेत्रहरूलाई अक्षुण्ण रूपमा राख्ने ।

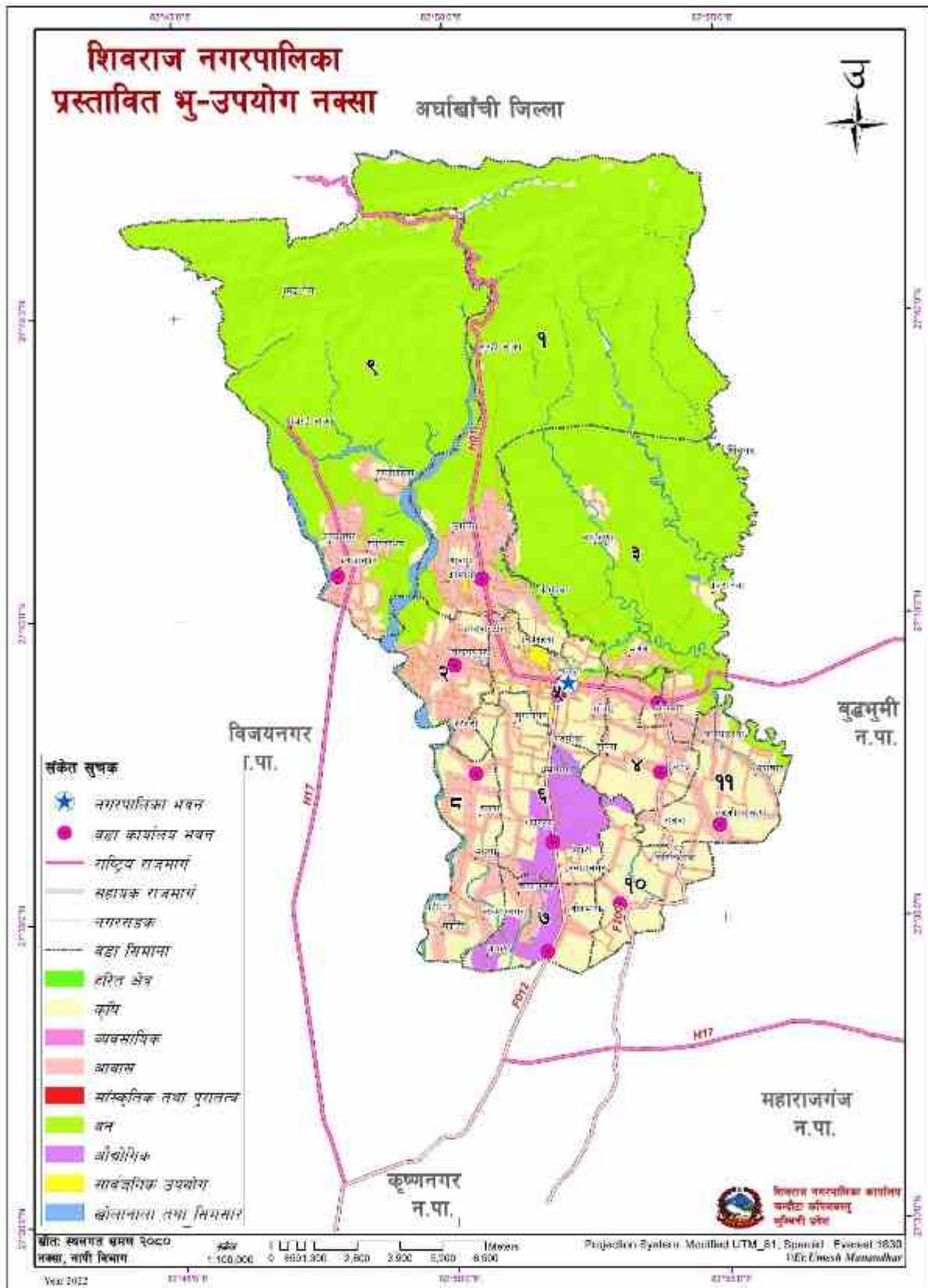
५.६.१० हरित क्षेत्र

- खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख बिरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने

५.७ हालको भू-उपयोगको आधारमा प्रस्तावित भू-उपयोग

उप-खण्ड ८.३ मा उल्लेख गरिएको मापदण्ड अनुसरण गर्दै विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र प्रस्ताव गरिएको छ । तलको तालिकामा प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूको तथ्याङ्कहरू प्रस्तुत गरिएको छ । कुल क्षेत्रमध्ये प्रस्तावित कृषि क्षेत्रले ४९.४२ वर्ग कि मी (९४.५७ %) ओगटेको छ। यस भू-उपयोग योजनामा कृषि जमिनको एक मुख्य हिस्सा आवासीय क्षेत्र, सस्थागत क्षेत्र, व्यवसायिक र औद्योगिक क्षेत्रमा रूपान्तरण गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ ।

भू-उपयोग ऐन २०७६ बमोजिम मौजूदा वनक्षेत्र अन्तर्गतको कुनै पनि भू-भाग अन्य प्रयोगको लागि प्रस्ताव गरिएको छैन । यहाँको अधिकांश भूभाग शताब्दियौँ देखि खेतीपातीको लागि प्रयोग भइरहेको छ । यसैगरी, बह्रदो शहरीकरणलाई ध्यानमा राख्दै आवासीय क्षेत्रका लागि जोखिममुक्त सडक देखि ५० मिटर वरपरको ठूलो क्षेत्र प्रस्तावित गरिएको छ जसको क्षेत्रफल कुल ४८.७४ वर्ग कि. मी. हुन आउँछ । हालको आवासीय क्षेत्रको तुलनामा प्रस्तावित क्षेत्र ४०.९८ वर्ग कि.मि. बढी हो । हालको जनसङ्ख्या वृद्धि दर ०.९२% (CBS, २०७८) र द्रुत शहरीकरण दर ३.९% (MoUD, २०७२) लाई मध्यनजर राख्दै आवासीय क्षेत्र वर्गीकरण गर्दा यो भू-उपयोगमा उल्लेखनीय वृद्धि भएको हो । त्यसैगरी प्रस्तावित व्यवसायिक, औद्योगिक, सस्थागत भू-उपयोग क्षेत्रमा पनि केही वृद्धि हुने देखिन्छ । यसरी अन्य भू-उपयोगमा प्रयोग हुने जग्गाहरू कृषिक्षेत्र बाट खर्च हुने देखिन्छ । यहि आधारमा तयार गरिएको शिवराज नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ ।

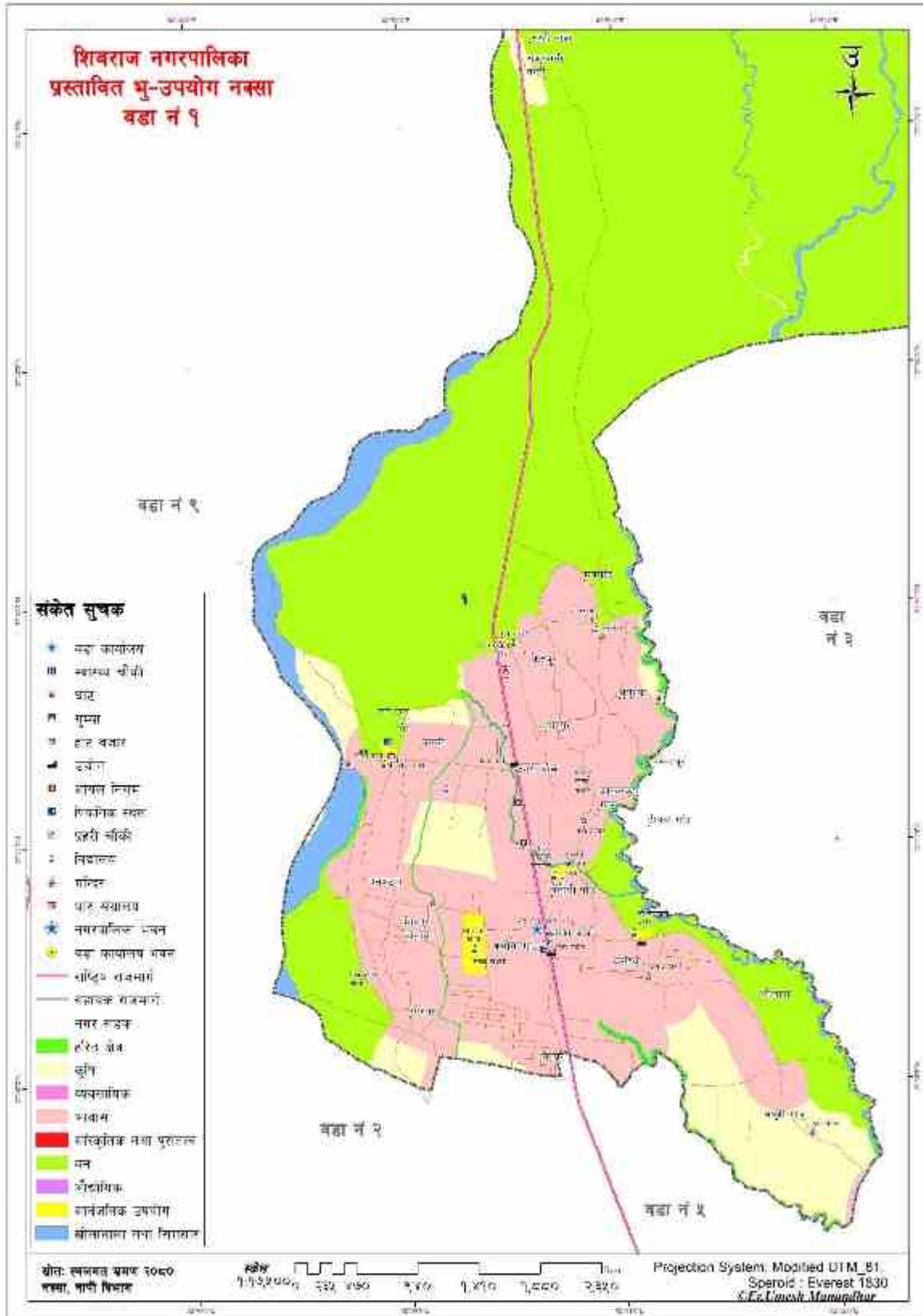
चित्र नं. २०: शिवराज नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा
तालिका नं. २१: प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र

क्रम	भू-उपयोग क्षेत्र	प्रस्तावित	
		वर्ग कि. मि	%
१	कृषि क्षेत्र	४१.४२	१४.५७
२	आवासीय क्षेत्र	४८.७४	१७.१४
३	व्यवसायीक क्षेत्र	०.२६	०.०९
४	औद्योगिक क्षेत्र	८.८३	३.११
५	वन क्षेत्र	१७३.७५	६१.०९
६	नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र	७.६५	२.६९
७	सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र	०.९७	०.३४
८	सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र	०.२६	०.०९
९	हरित क्षेत्र	२.४९	०.८७
	जम्मा	२८४.३७	१००

माथिका तथ्याङ्कको आधारमा भविष्यमा यस नगरपालिकाको भू-उपयोगको १५ वर्षिय परिदृश्यको पूर्वानुमान गर्दै वन, आवास, औद्योगिक, व्यवसायीक र सार्वजनिक तथा हरित क्षेत्रहरूको क्षेत्रफललाई तुलनात्मक रूपमा बृद्धि गरिएको छ । प्रस्तावित सांस्कृतिक र पुरातात्विक महत्वको क्षेत्रलाई यथावत राखिएको छ । कृषि क्षेत्र भने ४९.०४ वर्ग कि.मि.ले कम छ ।

यद्यपि भविष्यमा तीव्र शहरीकरण र अन्य अप्रत्याशित रूपमा विकास भएमा वाणिज्य तथा औद्योगिक क्षेत्रको जमिनको माग प्रस्ताव गरिएको भन्दा बढी हुन पनि सक्छ । त्यो अवस्थामा उपखण्ड ८.४ मा उल्लेख गरिएको मापदण्डले निर्देशन गरेअनुसार औद्योगिक र अन्य प्रयोगको लागि थप क्षेत्रहरू निर्धारण गर्न सकिन्छ । वडागत मौजुदा भू-उपयोग र प्रस्तावित भू-उपयोग तालिका तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. १

चित्र नं. २१: शिवराज नगरपालिका वडा नं. १ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

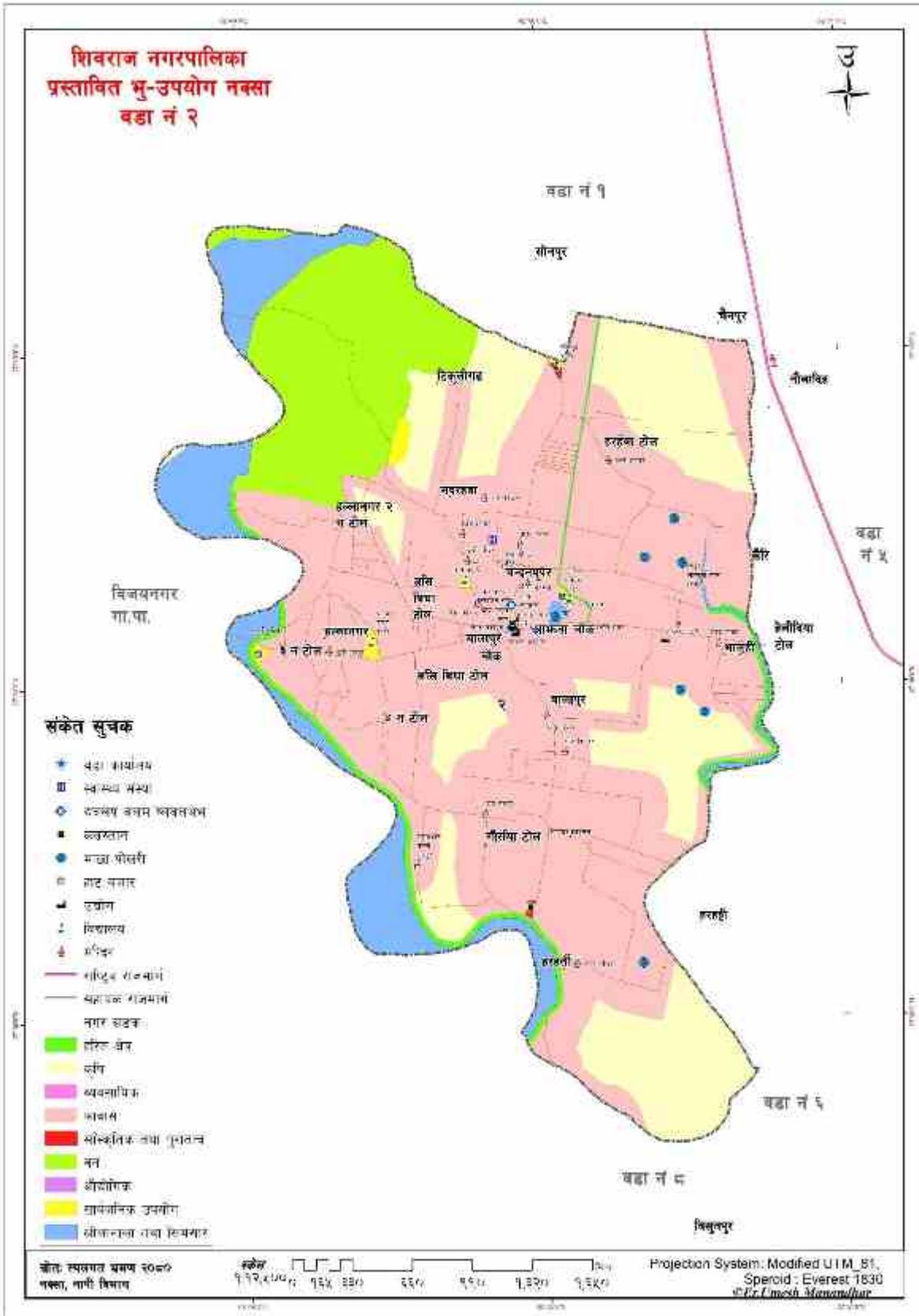
शिवराज नगरपालिका वडा नं. १ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २६: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. १ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		३.०३
आवासीय क्षेत्र			
१.	महेन्द्र राजमार्ग (वडा नं. ५ को सिमाना सम्म सडक) दायाँ बायाँ ३०० मिटर		६.७४
२.	महेन्द्र राजमार्ग बेलौती चोक देखि करहिया भलुही हुदै वडा नं. १ को सिमाना सम्म सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
३.	महेन्द्र राजमार्ग बेलौती चोक देखि कलौनी वनकहा हुदै सुरही खोला जाने सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
४.	महेन्द्र राजमार्ग बेलौती चोक देखि आदर्श वडा कार्यालय स्वास्थ्य चोक हुदै वनकहा, सुरही खोला जाने सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
५.	महेन्द्र राजमार्ग बेलौती चोक देखि क्याम्पस हुदै शिवपुर सरस्वती आधारभुत विद्यालय सम्म सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
६.	वडा कार्यालयको चोक देखि डाँडा डिभिजन सडक कार्यालय पछाडि हुदै नयावस्ती वनकहा सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
७.	कलौनी चोक देखि आदर्श मा. वि. हुदै चैनपुर गाउँ सम्म सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
८.	बहुमुखी क्याम्पस हुदै काफलकूडा तथा वडा नं. ३ को सिमाना सम्म सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
९.	माथी उल्लेखीत सडक बाहेक नक्सामा भएका र चलन चल्तीमा रहेका सडक (कृषि सडक बाहेक) सडकको किनारबाट दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
वन क्षेत्र			
१.	एकिकृत सुहरी सामुदायिक वन		६७.२४
२.	टिकुलीगढ सामुदायिक वन		
३.	शिवराज साभेदारी वन		
४.	मनकामना वैज्ञानिक वन		
५.	कञ्चन वैज्ञानिक वन		
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	कँहारा खोला, जवइ खोला, सुरही खोला		२.०७
२.	चिसापानी सिमसार क्षेत्र		
३.	सोनपुर पोखरी, करैया पोखरी, भलुही पोखरी		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	एकीकृत सुरही सामुदायिक भवन, शिवपुर सामुदायिक भवन, भलुही सचेतना केन्द्र, सुरही सिचाई योजना लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.१५
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	शिव मन्दिर, धानखोला लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०२
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख विरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा बिकास गर्ने		०.२३

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. २

चित्र नं. २२: शिवराज नगरपालिका वडा नं. २ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

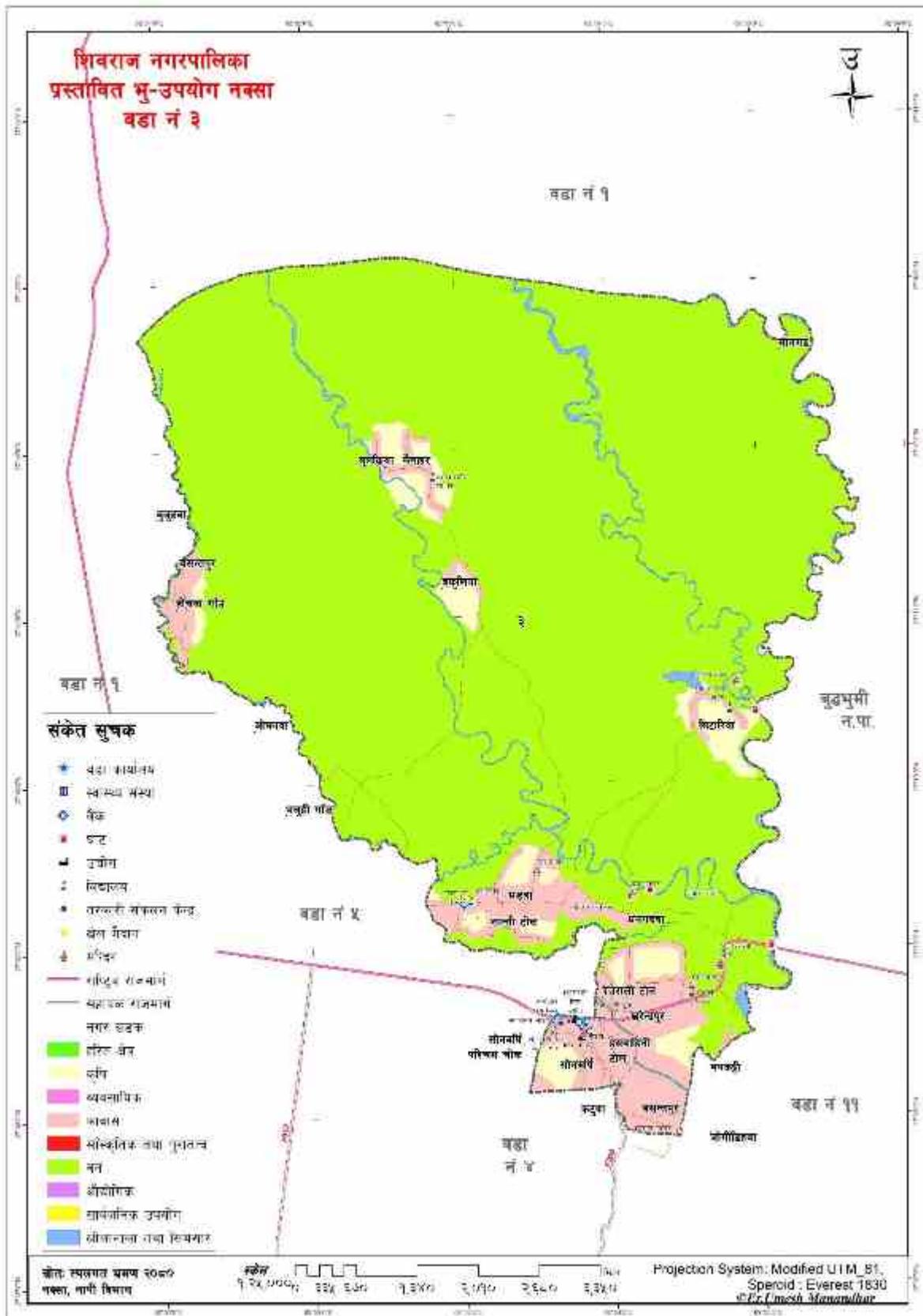
शिवराज नगरपालिका वडा नं. २ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्नतालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २७: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. २ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	हालसम्म पूर्वाधार नभएको क्षेत्र		
२.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानी तथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		२०४
आवास क्षेत्र			
१.	बसन्तपुर क्लभर्ट देखि हल्लानगर सुरही खोला सडक दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
२.	बालापुर चोक देखि विसुनपुर जाने सडक देखि दायाँ बायाँ २०० मिटर		
३.	बालापुर चोक देखि हरहवा जाने सडक देखि दायाँ बायाँ २०० मिटर		
४.	असिविघा पिपल चोक देखि मिलन चोक जाने सडक देखि दायाँ बायाँ १०० मिटर		
५.	असिविघा पिपल चोक देखि गौरिया समय धान मन्दिर जाने बाटो देखि दायाँ बायाँ १०० मिटर		
६.	श्री जनता मा.वि देखि हल्लानगर जाने बाटो देखि दायाँ बायाँ १०० मिटर		
७.	मदरहवा देखि पश्चिम हल्लानगर जाने बाटो देखि दायाँ बायाँ ७० मिटर		
८.	चन्द्रनपुर दखि सिदार्थ लुम्बिनी ग्रिन रिसोर्ट जाने बाटोको दायाँ बायाँ २०० मिटर		५.६७
९.	मदरहवा देखि पूर्व रिसोर्ट जाने बाटो दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१०.	बालापुर विसुनपुर जाने बाटो देखि पूर्व खैरहनिया जाने बाटो दायाँ बायाँ १५० मिटर		
११.	बालापुर विसुनपुर पश्चिम मैनिहवा जाने बाटो दायाँ बायाँ १५० मिटर		
१२.	गौरिया ट्रान्समिटर देखि गौरिया जाने बाटो देखि दायाँ बायाँ १५० मिटर		
१३.	गौरिया ट्रान्समिटर देखि सुगानगर जाने बाटो देखि दायाँ बायाँ १५० मिटर		
१४.	बालापुर ट्रान्समिटर देखि चन्द्रनपुर सम्म दायाँ बायाँ २०० मिटर		
१५.	हल्लानगर क्षेत्रमा बस्ती विकास		
१६.	बसन्तपुर चोक देखि कुदरवेटवा जाने सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
१७.	बालापुर देखि मदरहवा हुँदै खैरी जाने सडक हरहवा देखि पश्चिम प्लानिङ गरेको सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१८.	चन्द्रनपुर देखि फर्हान खाँको पोखरीसम्म सडक दायाँ बायाँ ७० मिटर		
१९.	एलानी देखि हरहटीसम्म जाने सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
२०.	बसन्तपुर सुवेदीको घरदेखि बालापुर जोड्ने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२१.	मिलनचोकमा खुलेका बाटोदेखि दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२२.	उदयटोल हुँदै खैरेनीया जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२३.	मदरहवा देखि टिकुलीगढ जाने सडकको दायाँ बायाँ ७० मिटर		
२४.	छुटफुट भएको नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको कच्ची तथा ग्राबेल सडकदेखि दायाँ बायाँ ५० मिटर		
खानी तथा खनिज क्षेत्र			
१.	टिकुलगढ सा.ब.उ.स देखि हरहटी तिलहवा सम्म		
वन क्षेत्र			
१.	समयस्थान सामुदायिक वन		१.१९
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	सुरही खोला		
२.	दुन्दुर सिमसार क्षेत्र		०.८६
३.	ओझवा ताल		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	नमुना बस्ती सामुदायिक भवन, स्वास्थ्य चौकी लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०५
सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	हाल मौजुदा सांस्कृतिक, धार्मिक, र पुरातात्विक क्षेत्रहरू		०.०१
हरित क्षेत्र			
१.	बडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख बिरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने		०.१९

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ३

चित्र नं. २३: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ३ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

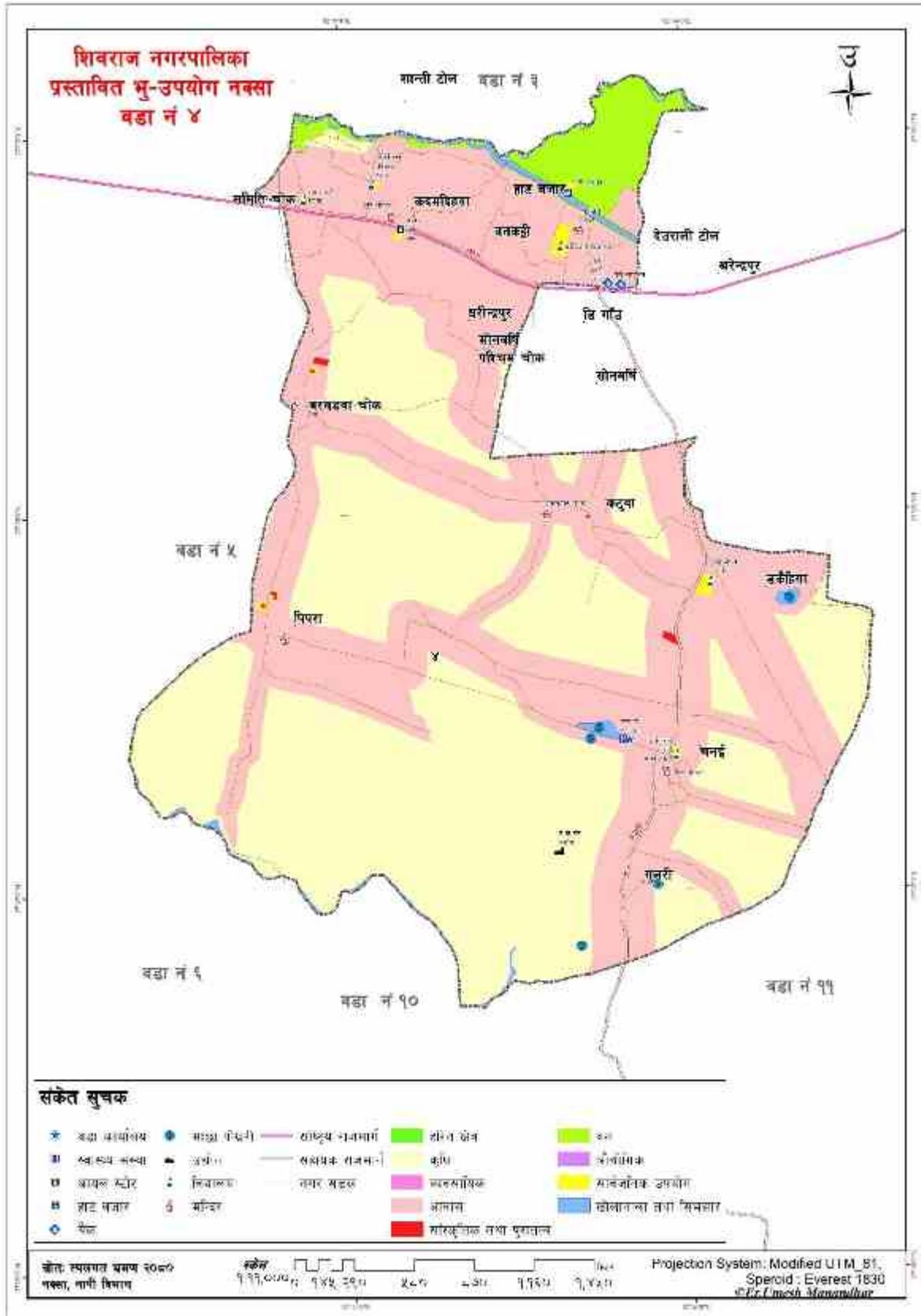
शिवराज नगरपालिका वडा नं. ३ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्नतालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २८: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ३ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा वन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी वन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सास्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		१.८७
वावास क्षेत्र			
१.	वडा नं.३ भित्र पर्ने महेन्द्र राजमार्गको दायाँ बायाँ ३०० मिटर		३.४३
२.	मद्रवा, धनगढवा, नयावस्ती, बसन्तपुर हुँदै खरेन्द्रपुर दायाँ बायाँ २०० मिटर		
३.	खरेन्द्रपुर, नहरटोल, नयाँवस्ती सडक दायाँ बायाँ २०० मिटर		
४.	महाराजगंज रोड देखि पश्चिम सोनवर्षि सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
५.	महाराजगंज रोड देखि सोनवर्षि हुँदै कटुवा सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
६.	महाराजगंज रोड पूर्व जाने बाटो शान्ती टोल जाने सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
७.	हंशवाहिनी टोल सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
८.	खरेन्द्रपुर, देउराली टोल, कण्ठीली सडक दायाँ बायाँ २०० मिटर		
९.	मद्रवा किर्माडी, शान्ती टोल, भित्रि सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१०.	भितरीया सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
११.	मैनार, बुलकिया सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१२.	होचवा, बलुहवा, मजगाउँ हुँदै वडा नं. १ को सिमाना सम्म दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१३.	बलुहवा डाँडा देखि काफलखुडा सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१४.	उल्लेखित सडक बाहेक नक्सामा भएका र चलनचल्तीमा रहेका सडक दायाँ बायाँ (कृषि सडक बाहेक) ५० मिटर		
वन क्षेत्र			
१.	कपिलवस्तु साभोदारी वन		४१.३४
२.	देविस्थान सामुदायिक वन		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
३.	चेतनशील सामुदायिक वन		
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	जवइ खोला		०.८३
२.	भितरीया ताल, कटुवा पोखरी		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	सामुदायिक ट्रष्ट, वडा कार्यालय लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०२
सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	सोनवागड मन्दिर लगायत अन्य सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०१
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख विरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने		०.०७

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ४

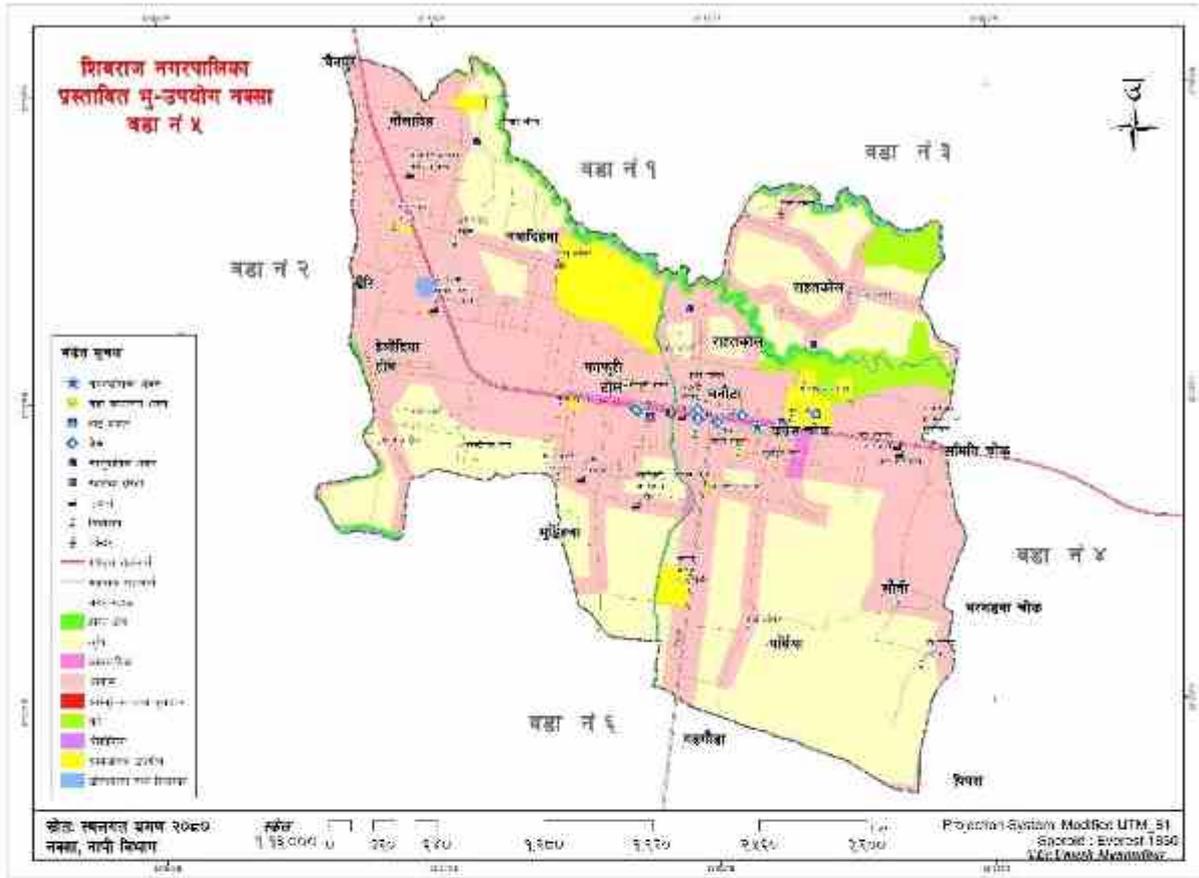
चित्र नं. २४: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ४ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

शिवराज नगरपालिका वडा नं. ४ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्नतालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २९: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ४ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा वन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी वन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		४.९३
जावासीय क्षेत्र			
१.	महेन्द्र राजमार्ग दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
२.	चलनचल्तीमा रहेका र नक्सामा भएका सडक (कृषि सडक बाहेक) दायाँ बायाँ ५० मिटर		
३.	समितिचोक देखि पिपरा सडक र पिपरादेखि चनई जाने सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		४.६७
४.	बसन्तपुरचोक देखि गुलरी जाने सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
५.	वरगढवा गाउँ देखि कटुवा जाने सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
६.	खरेन्द्रपुर महाराजगञ्ज सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
वन क्षेत्र			
१.	वडामा विद्यमान वनक्षेत्र		०.३०
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	पटाव पोखरी, डकहिया पोखरी, बर्गढवा पोखरी		०.०९
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	गा.वि.स. भवन लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.१३
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	स्वर्गद्वारी आश्रम लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.१५
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख बिरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने		०.४७

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ५

चित्र नं. २५: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ५ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

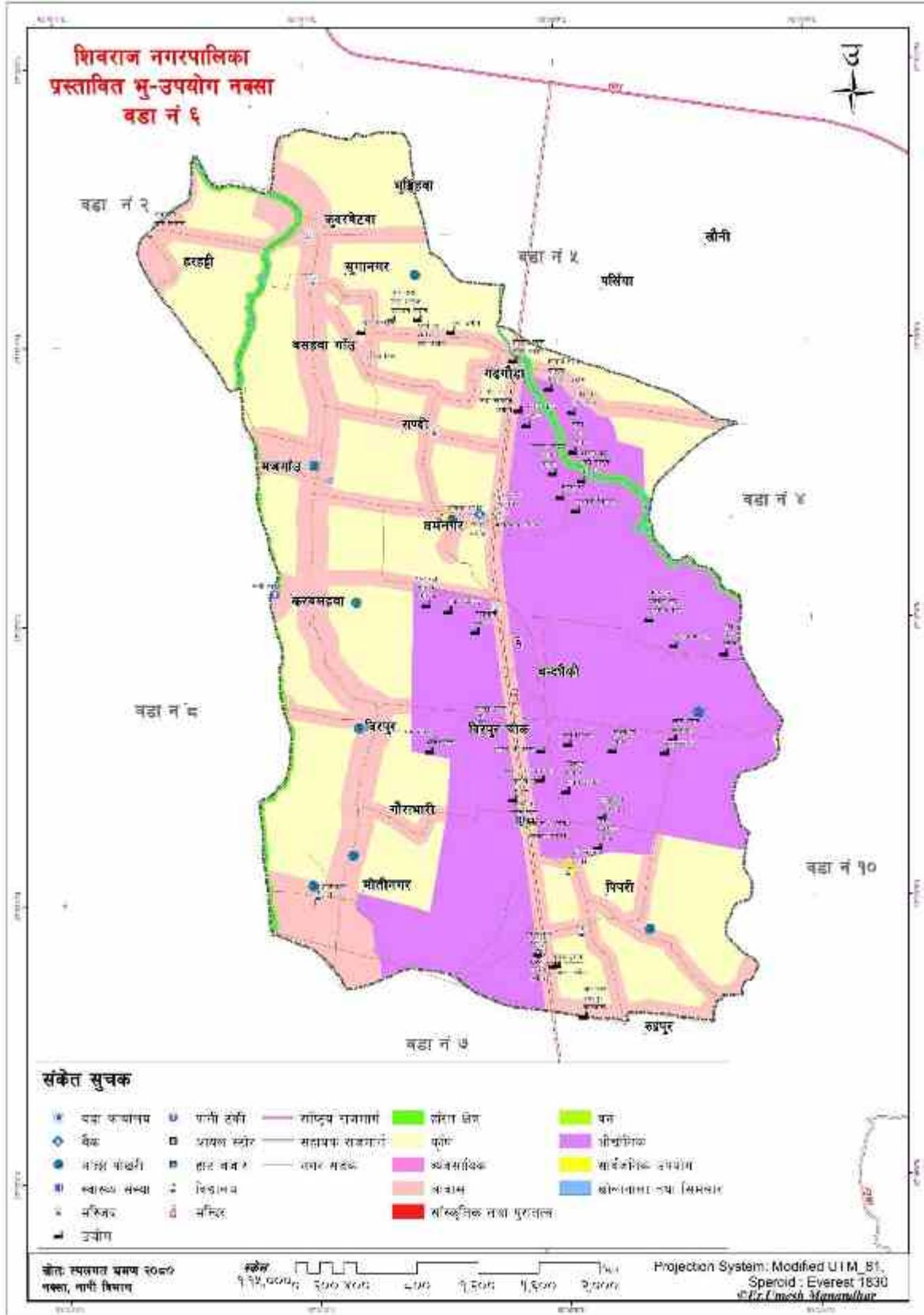
शिवराज नगरपालिका वडा नं. ५ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३०: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ५ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानी तथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र		३.२१
बावास क्षेत्र			
१.	महेन्द्र राजमार्ग समिति चोक देखि अन्सारी पेट्रोलपम्प सम्म र सशस्त्र प्रहरी चेकपोष्ट देखि ५ नं वडाको सिमाना सम्म सडकको दायाँ बायाँ ३०० मिटर		४.०१

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
२.	चन्द्रौटा कृष्णनगर सडक वडा नं. ५ को सिमाना सम्म सडकको दायीं बायीं १०० मिटर		
३.	समिति चोक देखि सौनी बर्गदवा सडक दायीं बायीं २०० मिटर		
४.	ईलाका प्रशासन सौनी सडक दायीं बायीं २०० मिटर		
५.	माथि उल्लेखित सडकहरु बाहेक चलन चल्तीका सडक र अन्य वडामा सटेको जग्गा समेत दायीं बायीं ४० मिटर		
व्यवसायिक क्षेत्र			
१.	महेन्द्र राजमार्ग अन्तसारी पेट्रोल पम्प देखि सशस्त्र प्रहरी चेकपोष्टसम्म सडकको दायीं बायीं २२ मिटर		०.२६
वन क्षेत्र			
१.	विद्यमान वनक्षेत्र		०.३१
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	जवइ खोला		०.०८
२.	खैरी पोखरी, रहटकोल पोखरी		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	चन्द्रौटा खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाई संस्था, वन डिभिजन कार्यालय, सशस्त्र प्रहरी वल नेपाल बिन्द्यवासिनी बाहिनी लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.४४
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	कर्णेश्वरी मन्दिर लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.००४
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायीं बायीं २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायीं बायीं ५ मिटर रुख बिरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने		०.२४

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ६

चित्र नं. २६: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ६ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

शिवराज नगरपालिका वडा नं. ६ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

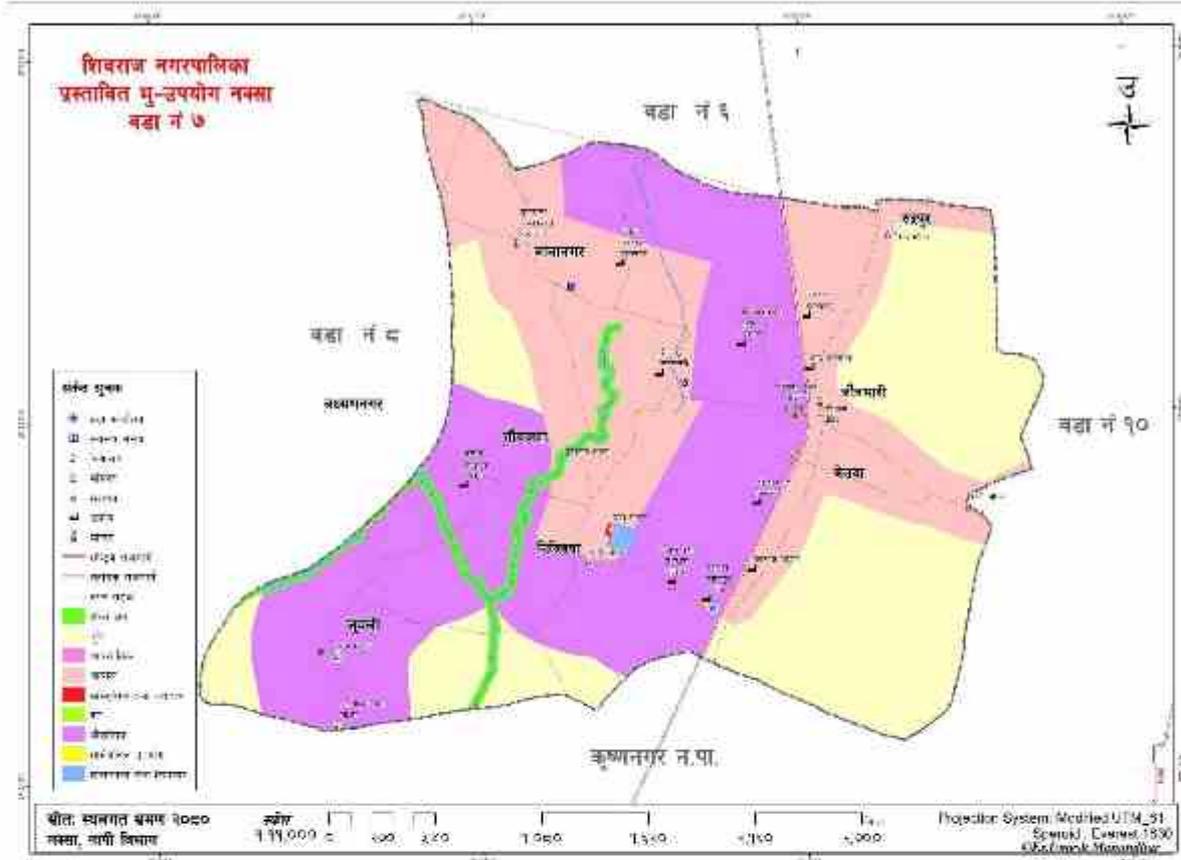
तालिका नं. ३१: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ६ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सास्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		६.७४
वावासीय क्षेत्र			
१.	कृष्णनगर लिंकरोड वडा नं. ५ को सिमाना देखि वडा नं. ७ को सिमाना सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		३.९३
२.	खैरी शिवराज वडा नं. ५ को सिमाना देखि कुदरबेटवा, मजगवा, विरपुर, मोतीनगर हुँदै वडा नं. ७ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
३.	भुडिहवा देखि कुदरबेटवा सुगानगर हुँदै वडा नं. २ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
४.	गडगौडा लिंकरोड देखि कुदरबेटवा, विलरहवा, नालाको किनार हुँदै मजिगवा गाउँको पश्चिम वडा नं. ८ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
५.	गडगौडा शिव मन्दिर देखि सण्डी गाउँ हुँदै रामरुप यादवको घरको उत्तर पश्चिम गएको सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
६.	धर्मनगर स्कूल देखि सण्डी, बसहवा हुँदै मजिगवा जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
७.	धर्मनगर लिंकरोड देखि मजिगवा हुँदै वडा नं. ८ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
८.	मजिगवा गाउँको उत्तर कुदरबेटवा जाने सडक देखि पश्चिम वडा नं. ८ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
९.	लिंकरोड देखि सण्डी मजिगवा जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१०.	लिंकरोड देखि बालाजी सिमेन्ट हुँदै गडगौडा नाला सम्मको सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
११.	लिंकरोड करबलवा देखि पूर्व पञ्चकन्या ईडा भन्ना हुँदै वडा नं. १० को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१२.	लिंकरोड करबलवा देखि वण्डापिपरी हुँदै वडा नं. ७ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१३.	लिंकरोडको पूर्व देखि पिपरी हुँदै वडा नं. १० को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
१४.	लिकरोड पिपरी चोक देखि गौराभारी हुँदै मोतीनगर गाउँ जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१५.	लिकरोड विरपुर चोक देखि पश्चिम विरपुर गाउँ हुँदै वडा नं. ८ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१६.	लिकरोड अटल सिमेन्ट हुँदै वडा नं. १० को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१७.	बालाजी प्लाई देखि पिपरी कालीमाई धान सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१८.	पिपरी गाउँ देखि राधेको मिल हुँदै दक्षिण जगदिशपुर जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१९.	जगदिशपुर जाने सडक देखि मोतीनगर गाउँ हुँदै पश्चिम वडा नं. ८ को सिमाना सम्म दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२०.	गडगौडा चोक देखि पूर्व पिपरा गाउँ जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२१.	लिकरोड पूर्व देखि त्रिभुवन आदर्श मा.वि. हुँदै अटल प्लाई जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२२.	पिपरी गाउँ देखि पोखरी हुँदै वडा नं. १० को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२३.	कुदरबेटवा गन्धौली देखि सण्डी जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२४.	सुगानगर देखि पोखरी हुँदै हरहडी जाने सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२५.	करबलहवा देखि पश्चिम भूगर्म सिमेन्ट पोखरी हुँदै वडा नं. ८ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२६.	माथि उल्लेखित सडक बाहेक चलनचल्तीमा रहेका र नक्सामा भएका (कृषि सडक बाहेक) सबै सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२७.	वडा नं. ५ र २ को सिमानाबाट कुदरबेटवा जाने सडक दायाँ बायाँ २०० मिटर		
औद्योगिक क्षेत्र			
१.	राधेको मिल देखि उत्तर, गौराभारी विरपुर गाउँको पूर्व, धर्मनगर गाउँको पूर्व दक्षिण, कुदरबेटवा गाउँको पूर्व वडा नं. ५ को सिमाना सम्म, पिपरी गाउँको उत्तर डिही देखि, पूर्व वडा नं. ४ को सिमाना सम्म, दक्षिण वडा नं. ७ को सिमाना सम्म र पूर्व वडा नं. १० को सिमाना (कृषि क्षेत्र बाहेक)		५.४१
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	गडगौरा खोला, बिलरहवा खोला		०.२०
२.	मोतीनगर पोखरी, विरपुर पोखरी, धर्मनगर पोखरी, कुदरबेटवा पोखरी		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	कृषि कार्यालय, पिपरी सामुदायिक भवन, स्वास्थ्य चौकी लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०२

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	करबला, समयमाई मन्दिर लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०१
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख बिरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा बिकास गर्ने		०.२८

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ७

चित्र नं. २७: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ७ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

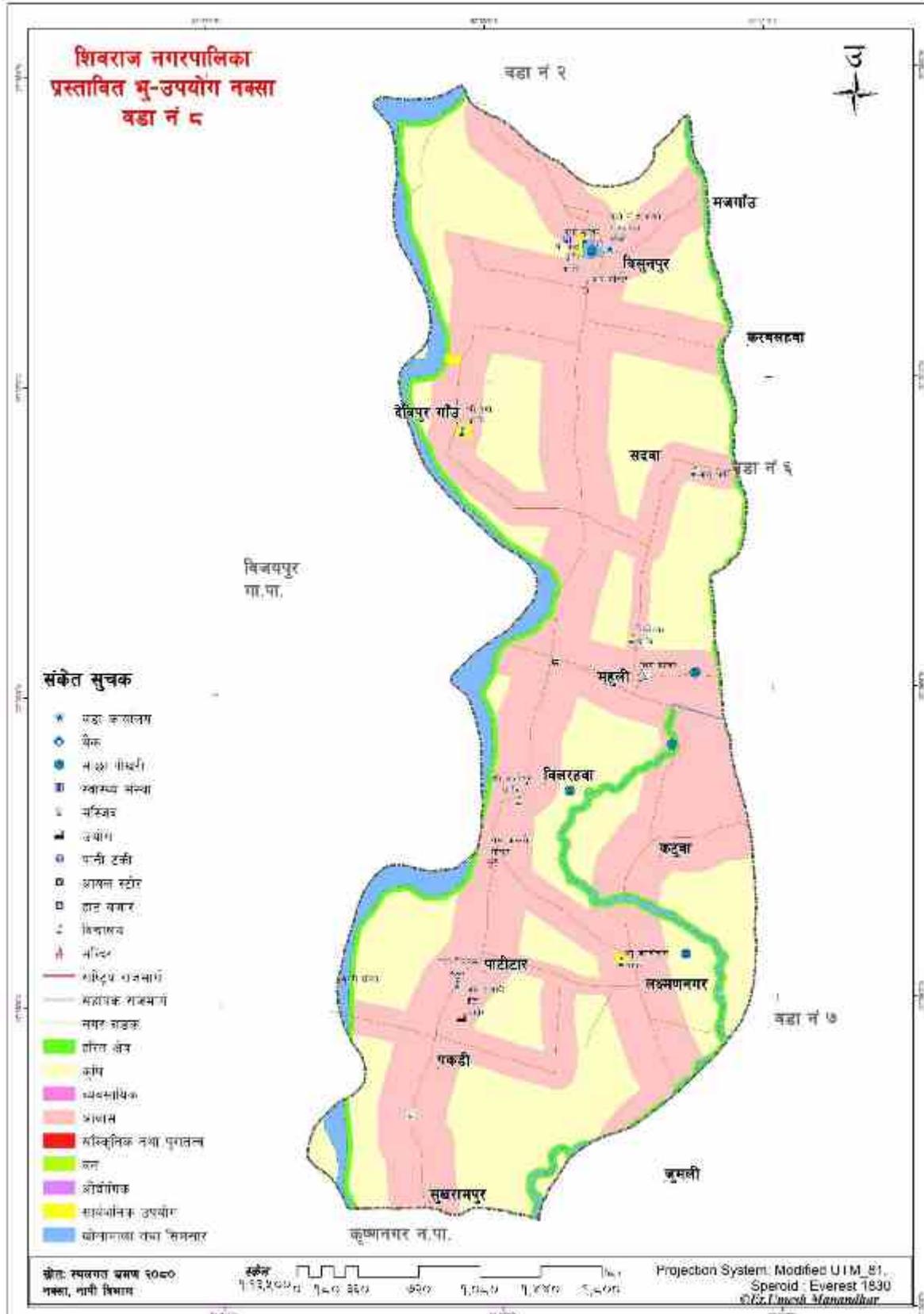
शिवराज नगरपालिका वडा नं. ७ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३२: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ७ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानी तथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		२.५८
वावासीय क्षेत्र			
१.	रुद्रपुर देखि वडा नं. १० को सिमाना सडकको दायाँ बायाँ १०० मिटर		२.४८
२.	रुद्रपुरबाट जवाभारी बडेवा हुदै लिंकरोड सम्म जाने सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
३.	निविहवा देखि बालानगर हुदै मोतीनगर जाने सडक दायाँ बायाँ २०० मिटर		
४.	बालानगर डिष्टिलरी हुदै जवाभारी जाने सडक दायाँ बायाँ २०० मिटर		
५.	जवाभारी देखि वडा नं. १० को सिमाना सम्म दायाँ बायाँ १५० मिटर		
६.	रुद्रपुर गाउँ देखि वडा नं. ६ को सिमाना सम्म दायाँ बायाँ १५० मिटर		
७.	नौगजवा देखि बालानगर जाने सडक दायाँ बायाँ ४०० मिटर		
८.	माथि उल्लेखित सडकहरु बाहेक चलनचल्तीमा रहेका र नक्सामा भएका (कृषि सडक बाहेक) दायाँ बायाँ १०० मिटर		
औद्योगिक क्षेत्र			
१.	रुद्रपुर चोक देखि जगदीशपुर जाने सडक दायाँ बायाँ ४०० मिटर		३.१४
२.	जवाभारी देखि लक्ष्मणपुर जाने सडक दायाँ बायाँ ४०० मिटर		
३.	वडा नं. ६ को सिमाना देखि कृष्णनगर न.पा.को सिमाना दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
४.	नौगजवा देखि जुमिली जाने सडक दायाँ बायाँ ४०० मिटर		
५.	लिकरोड देखि निविहवा जाने सडक दायाँ बायाँ ५०० मिटर		
६.	निविहवा गाउँको दक्षिण देखि जुमिली जाने सडक दायाँ बायाँ ३०० मिटर		
७.	हाल उद्योग भएको जग्गाहरु		
८.	नौगजवा देखि बालानगर जाने सडक दायाँ बायाँ ४०० मिटर		
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	गर्चौली खोला, सतौँया खोला		०.०७
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	स्वास्थ्य चौकी लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०१
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	शिव मन्दिर लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.००४
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख विरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने		०.१९

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ८

चित्र नं. २८: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ८ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

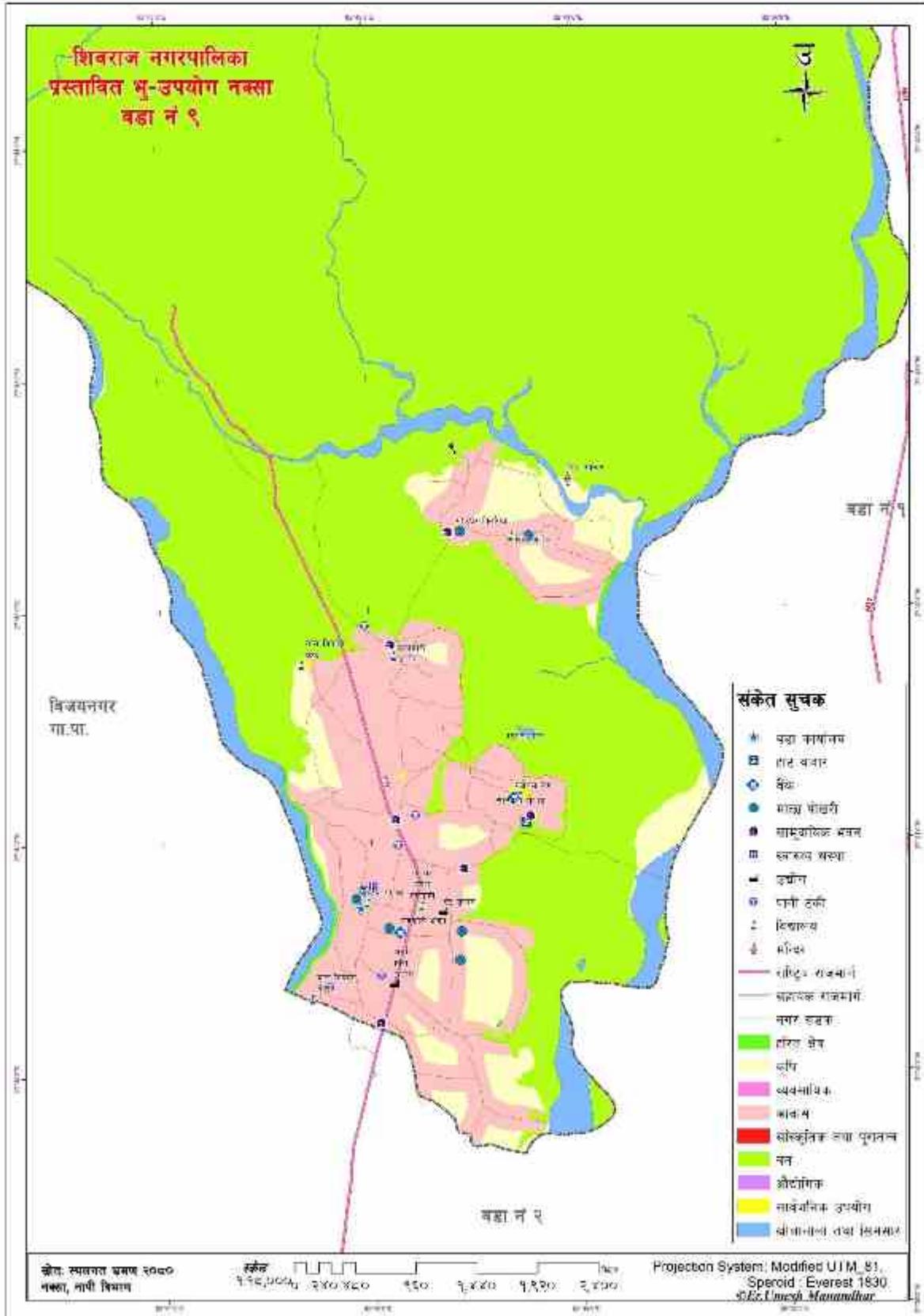
शिवराज नगरपालिका वडा नं. ८ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३३: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ८ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सास्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		४.४५
वावासीय क्षेत्र			
१.	विसुनपुर वडा कार्यालय देखि शिवराज न.पा .६ सिमाना सम्म सडक दायीं बायीं १५० मिटर		५.७७
२.	विसुनपुर वडा कार्यालय देखि शिवराज न.पा .२ सिमाना सम्म सडक दायीं बायीं १५० मिटर		
३.	विसुनपुर गाउँ देखि देविपुर हुदै विजयनगर गा.पा.को सिमाना सडक दायीं बायीं १५० मिटर		
४.	लक्ष्मणपुर देखि नौगजवा हुदै जवाभारी सडक दायीं बायीं २०० मिटर		
५.	कोटवा देखि लक्ष्मणपुर शिवराज न.पा. वडा नं. ६ को सिमाना सडक दायीं बायीं २०० मिटर		
६.	विसुनपुर देखि पश्चिम विजयनगर गा.पा.को सिमाना सडक दायीं बायीं १५० मिटर		
७.	विलहरवा नाला देखि विसुनपुर सडक दायीं बायीं १५० मिटर		
८.	विरपुर सिमाना देखि सडवा हुदै देविपुर गाउँ सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
९.	सडवा गाउँ देखि महली सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१०.	मोतीनगर देखि महली हुदै कालो पत्रे सम्म सडक दायीं बायीं १५० मिटर		
११.	देविपुर देखि मलड बाबा थान सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१२.	विसुनपुर गाउँ देखि पूर्व टोपलालको नम्बरी जग्गा सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१३.	विलरहवा मुल बाटो देखि विलरहवा नाला सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१४.	लक्ष्मणपुर गाउँ देखि जुमली गाउँको सिमाना सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१५.	कोटवा गाउँ देखि उत्तर विलरहवा नाला सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१६.	पकडी मुल बाटो पूर्व लक्ष्मणपुर सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
१७.	विलरहवा मुल बाटो देखि जनचेतना मा.वि. सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१८.	पकडी देखि पश्चिम विजयनगर गा.पा. सिमाना सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
१९.	विसुनपुर मुल बाटो देखि श्यामलाल लोनियाको घर सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
२०.	हकीमुल्लाहको घर देखि चिरई पासीको घर सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
२१.	विसुनपुर मुल बाटो देखि दक्षिण स्वास्थ्य चौकी सम्म सडक दायीं बायीं १०० मिटर		
२२.	अर्जुन खनालको घर देखि गंगादेवीको घर सम्म सडक दायीं बायीं ५० मिटर		
२३.	सतगैया देखि गुलरिया पोखरी सम्म सडक दायीं बायीं ५० मिटर		
२४.	जौवभारी जाने चोक देखि पश्चिम गंगारामको घर हुदै पश्चिम जाने सडक दायीं बायीं ५० मिटर		
२५.	वडा नं.६ को सिमाना देखि सुरही खोला सम्म सडक दायीं बायीं २०० मिटर		
२६.	कृष्णनगर न.पा.को सिमाना देखि वडा नं. ८ को सिमाना सम्म सडक दायीं बायीं २०० मिटर		
२७.	मदरसा देखि दक्षिण पूर्व विलरहवा नाला सडक दायीं बायीं १५० मिटर		
२८.	माथि उल्लेखित सडकहरु बाहेक चलनचल्तीमा रहेका र नक्सामा भएका (कृषि सडक बाहेक) दायीं बायीं ५० मिटर		
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	सुरही खोला		०.६०
२.	विसुनपुर पोखरी, तिनपेडवा पोखरी, पकडी पोखरी		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	शसस्त्र बेस क्याम्प, हुलाक कार्यालय, वडा कार्यालय लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०४
सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	लक्ष्मणघाट लगायत अन्य सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०१
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायीं बायीं २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायीं बायीं ५ मिटर रुख विरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा बिकास गर्ने		०.५०

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ९

चित्र नं. २९: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ९ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

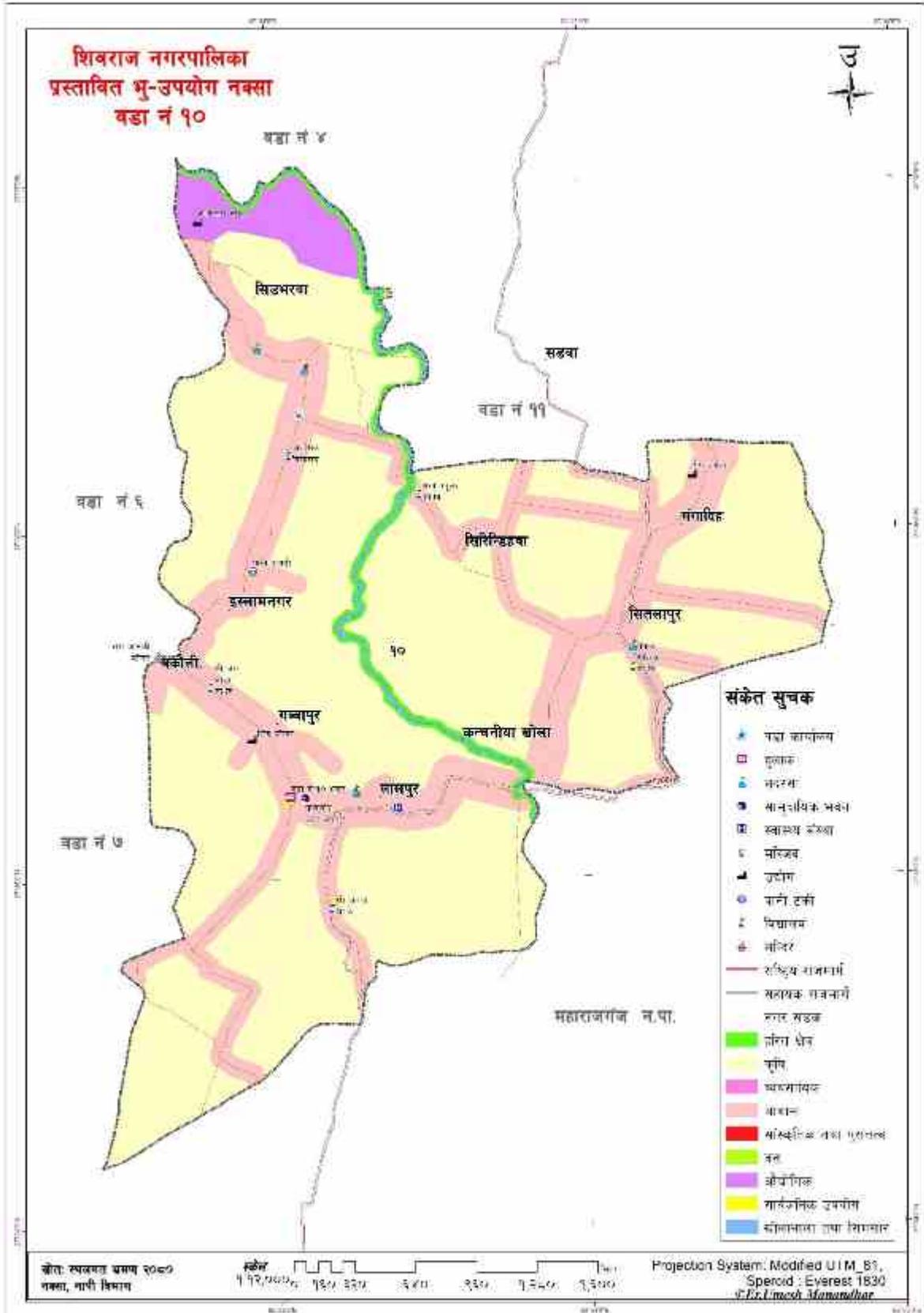
शिवराज नगरपालिका वडा नं. ९ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३४: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ९ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		२.३५
आवासीय क्षेत्र			
१.	उत्तर हुलाकी मार्ग देखि दक्षिण विजयनगर गा.पा.को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ३०० मिटर		५.०२
२.	उत्तर आर.टि.ओ. सडक देखि दक्षिण विजयनगर गा.पा.को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
३.	आर.टि.ओ. रोड देखि पूर्व वानियाँभार हुँदै १(एक) नं. वडाको सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
४.	आर.टि.ओ. रोड मिलन चौक देखि पूर्व २(दुई) नं. वडाको सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
५.	आर.टि.ओ. रोड देखि पूर्व चमरबोभिया हुँदै २(दुई) नं. वडाको सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
६.	हुलाकी रोड देखि पश्चिम तुरुन्तपुर हुँदै चिरई खोला सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
७.	हुलाकी रोड देखि पश्चिम तुरुन्तपुर, अञ्चलपुर सिमाना हुँदै चिरई खोला सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
८.	हुलाकी रोड देखि पूर्व बिजगौरी, रमवादहवा, हुँदै शिवगढी सम्म सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
९.	आर.टि.ओ. रोड देखि उत्तर वानियाँभार चौपारी, बिनगौरी हुँदै रमवादहवा सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१०.	आर.टि.ओ. रोड देखि पूर्व तल्लो भोक्कर हुँदै चमरबोभिया २ (दुई) नं. वडाको सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
११.	नैयावस्ती सत्तुरी डाडाँ हुँदै चन्द्रौटा सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१२.	माथि उल्लेखित सडकहरू बाहेक चलनचल्तीमा रहेका र नक्सामा भएका (कृषि सडक बाहेक) दायाँ बायाँ १०० मिटर		
वन क्षेत्र			
१.	प्रभात सामुदायिक वन		६२.५२
२.	चिसापानी सामुदायिक वन		
३.	कल्याणकोट सामुदायिक वन		
४.	शिवगढी सामुदायिक वन		
५.	शिवशक्ति सामुदायिक वन		
६.	नमुना सामुदायिक वन		
७.	शिवगढी संरक्षित वन		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	भकम खोला, चिरई खोला, सुरही खोला, धान खोला, सुल्खा खोला		२.४४
२.	भगवानपुर ताल, टिकुईयाँ मरैया ताल, महारा ताल		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	शहिद स्मृति भवन, युवा सुचना केन्द्र, सुर्यमुखी युवा क्लब, बर्थिङ सेन्टर, इलाका प्रहरी कार्यालय लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०५
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	शिवगढी मन्दिर, कृष्ण मन्दिर, दुर्गा मन्दिर लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०१
हरित क्षेत्र			
१.	बहामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख बिरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा बिकास गर्ने		०.०८

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. १०

चित्र नं. ३०: शिवराज नगरपालिका वडा नं. १० को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

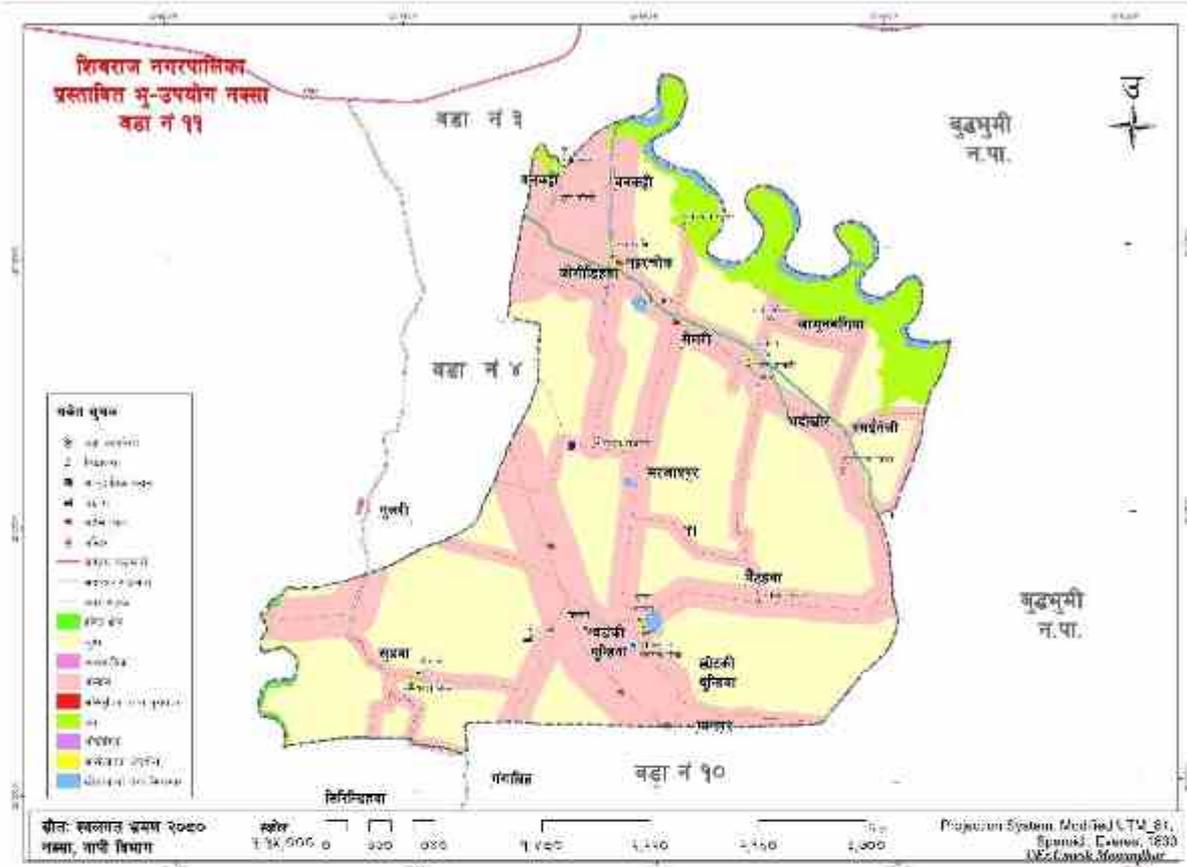
शिवराज नगरपालिका वडा नं. १० को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्नतालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३५: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. १० का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	बकौली कुलोको उत्तर देखि इशालाम नगर गाउँ सम्म सडक		४.७४
२.	वडा कार्यालयको दक्षिण सडक मोड देखि पूर्व दक्षिण फेरी पूर्व हुँदै उत्तर १० नं. वडाको सिमाना सम्म सडक		
३.	राष्ट्रिय, कबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा सांस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरूले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरू बाहेकका सबै भू-भागहरू कृषि क्षेत्र ।		
जावासीय क्षेत्र			
१.	कृष्णनगर लिङ्ग रोड देखि पूर्व रुद्रपुर हुँदै बकौली गम्बापुर लालपुर वडा कार्यालय हुँदै कन्चनीहया खोला सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		२.०२
२.	कन्चनीया खोला हुँदै उत्तर पूर्व सितलापुर गाउँ हुँदै वडा नं. ११ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
३.	बकौली चोक देखि उत्तर स्लाम नगर, सिउभरवा हुँदै वडा नं. ६ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १०० मिटर		
४.	स्लामनगर गाउँ देखि पूर्व समयथान मन्दिर हुँदै कन्चनीया खोला सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
५.	कन्चनीया खोला देखि पूर्व फेरी देखि उत्तर तर्फ जाने सिरिन्डिहवा सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
६.	सिरिन्डिहवा गाउँ देखि पूर्व लिङ्ग रोड सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
७.	सितलापुर चोक देखि ने.रा.प्र.वि. हुँदै महाराजगंज न.पा. वडा नं. ७ को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
८.	लालपुर चोक देखि दक्षिण जनता प्रा.वि. स्कूल हुँदै महाराजगंज न.पा. को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
९.	वडा कार्यालय देखि दक्षिण वडा नं. ७ को सिमाना सम्म दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१०.	गम्बापुर चोक देखि पूर्व पजवा सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
११.	नयाँ लिङ्ग रोड देखि दक्षिण साविक २ नं. गम्बापुरको सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१२.	नागा बाबाको कुडी देखि सडवा गाउँ सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१३.	सितलापुर फागु कूर्मीको मन्दिर देखि पूर्व बुडभूमी न.पा.को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१४.	ने.रा.प्रा.वि. स्कूल देखि पूर्व महाराजगंज न.पा.को सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१५.	लालपुर गाउँको उत्तर मस्जिद हुँदै कुलो सम्म सडक दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१६.	सडवा गाउँ देखि उत्तर तर्फ कन्चनीहया खोला हुँदै महाराजगंज ७		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
	नं. वडाको सिमाना सम्म सडक दायाँ बायाँ १५० मिटर		
१७.	उल्लेखित सडक बाहेक चलन चल्तीमा रहेका र नक्सामा भएका (कृषि सडक बाहेक) दायाँ बायाँ ५० मिटर		
औद्योगिक क्षेत्र			
१.	सिउभरवा गाउँ देखि पूर्व लोकप्रिय इष्ट उद्योग, उत्तर कामख्या स्टिल फ्याक्ट्री, दुर्गा लक्ष्मी स्टिल पाइप भर्गुर्भ बोरा फ्याक्ट्री सम्म सडक दायाँ बायाँ २०० मिटर		०.२८
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	कञ्चनिया नदी		
२.	जमरा पोखरी, सितलापुर पोखरी (पश्चिम), सितलापुर गडहा पोखरी, गंगाडिहवा पोखरी		०.०८
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	नारी शिल्प कला, स्वास्थ्य चौकी, वडा कार्यालय लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०२
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	रामजानकी मन्दिर, कञ्चनिया लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०२
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख विरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रुपमा विकास गर्ने		०.१६

प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ११

चित्र नं. ३१: शिवराज नगरपालिका वडा नं. ११ को प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा

शिवराज नगरपालिका वडा नं. ११ को प्रस्तावित भू-उपयोग क्षेत्रहरूलाई निम्न तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३६: भू-उपयोग क्षेत्र वडा नं. ११ का लागि तोकिएका प्रस्तावित स्थानहरू

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
कृषि क्षेत्र			
१.	मैटहवा देखी मरजादपुर सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		५.४६
२.	मैटहवा देखी सेमरी जानकी मन्दिर सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
३.	राष्ट्रिय, फबुलियती, धार्मिक तथा बन ऐन तथा नियमावली अनुसार दर्ता गरिएका व्यक्तिगत/निजी बन, संचालन भइरहेका तथा प्रस्ताव गरिएका औद्योगिक क्षेत्र, धार्मिक संस्था तथा साँस्कृतिक क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरु, सेवा प्रवाहका सामुदायिक तथा निजी कार्यालयहरुले ओगटेको जग्गा, नदी/खोला, खानीतथा खनिज क्षेत्रले ओगटेका क्षेत्रहरु बाहेकका सबै भू-भागहरु कृषि क्षेत्र ।		
आवासीय क्षेत्र			
१.	सपुत्रेउरली देखी नयाँ बस्ती, सेमरी, भद्रोखर, ताल, बडकी शुन्धिया हुदै १० नं वडाको सिमाना सडकको दायाँ बायाँ १०० मिटर		४.८८
२.	जोगीडिहवा चोक देखी दुर्गा मन्दिर सम्म (नयाँ बस्ती) सडकको दायाँ बायाँ २०० मिटर		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
३.	जोगीडिहवा चोक देखी पूर्व नहरको कल्भर्ट सम्म सडकको दायाँ बायाँ १०० मिटर		
४.	महाराजगंज रोड देखी पूर्व मरजादपुर गाउँ सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
५.	समेरी चोक देखी मरजादपुर, बडा कार्यालय, छोटकी थुन्धिया हुदै महाराजगंज रोड पारी बुद्धभूमी सिमाना सम्म सडकको दायाँ बायाँ १०० मिटर		
६.	ब्रह्मदेव प्रा वि देखी उत्तर नहर चोक कल्भर्ट सम्म (जोगीडिहवा) सडकको दायाँ बायाँ १०० मिटर		
७.	ज्ञानोदय विद्यालय देखी उत्तर जामुनबगिया गाँउ हुदै भदोखर गाँउ सम्म सडकको दायाँ बायाँ (भिवी सडकहरु समेत) ५० मिटर		
८.	बडकी थुन्धिया (कृन्तु बनिया) देखी पश्चिम वडा नं ४ को सिमाना सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
९.	शितलापुर, थुन्धिया सडक देखी पश्चिम सडवा गाँउ हुदै वडा नं ४ को सिमाना सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१०.	सडवा देखी दक्षिण पूर्व समय माताको थान हुदै शितलापुर गाँउसम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
११.	छोटकी थुन्धिया देखी मानपुर सिमाना सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१२.	छोटकी थुन्धिया रामदेव मिश्रको खरिहान देखी दक्षिण महाराजगंज रोड सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१३.	पश्चिम सेमरी देखी उत्तर समयमाता मन्दिर सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१४.	बनकट्टी देखी ककरहवा हनमान मन्दिर सम्म सडकको दायाँ बायाँ १५० मिटर		
१५.	नया बस्ती गाउँको नहर कल्भर्ट देखी पूर्व दुर्गा प्रा.वि को नहर कल्भर्ट सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१६.	रमई तेलीको नहर कल्भर्ट देखी पूर्व उत्तर बुद्धभूमी सिमाना हुदै भदोखर गाँउको नहर कल्भर्ट सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१७.	कुशाहावा हेमराज घर्तिको घर देखी पूर्व ग्रामेल सडकको दायाँ बायाँ १०० मिटर		
१८.	पश्चिम सेमरी हरिशचन्द्र कुर्मीको नहर कल्भर्ट देखी पूर्व नहरको उत्तर छिल हुदै ज्ञानोदय विद्यालयको सडक सम्म दायाँ बायाँ ५० मिटर		
१९.	कृन्तु अहिरको घर देखि दक्षिण बन्हु पासीको जग्गा सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२०.	नया बस्ती गाँउको नहर कल्भर्ट देखी द्विपक चालिसेको घर सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२१.	जोगीडिहवा तडकू पासीको घर देखी उत्तर नहर कल्भर्ट सम्म सडकको दायाँ बायाँ ४० मिटर		
२२.	बुद्ध माया थापाको घर देखी पूर्व हुमबहादुर उत्तर काली माता मन्दिर हुदै पश्चिम कार्की टोल सम्म ५० मिटर		
२३.	सडवा देखी दक्षिण सिरिन्डिहवा गाँउ सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२४.	सडवा गाँउ उत्तर कल्भर्ट देखी पश्चिम कन्चनिया खोला सम्म सडकको दायाँ बायाँ ५० मिटर		
२५.	बालदाश चमारको घर देखी दक्षिण सडकको दायाँ बायाँ ३० मिटर		

क.स.	विवरण	कैफियत	कुल क्षेत्रफल
२६.	खरेन्द्रपुर महाराजगञ्ज सडकको दायाँ बायाँ २०० मिटर		
२७.	उल्लेखित सडक बाहेक चलनचल्लीमा रहेका र नक्सामा भएका (कृषि सडक बाहेक) दायाँ बायाँ ५० मिटर		
वन क्षेत्र			
१.	विद्यमान वनक्षेत्र सम्भव भएसम्म विस्तार गर्ने		०.८६
नदी, खोला, ताल, सिमसार क्षेत्र			
१.	बेल नदी, जवई खोला		०.३४
२.	सडवा पोखरी, जामुनबगिया पोखरी		
सार्वजनिक उपयोगको क्षेत्र			
१.	हुलाक कार्यालय, वडा कार्यालय, स्वास्थ्य चौकी लगायतका अन्य सार्वजनिक क्षेत्रले चर्चेको भूभाग		०.०५
साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र			
१.	हनुमान मन्दिर, पोखरहवा लगायत अन्य साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक महत्वको क्षेत्र		०.०२
हरित क्षेत्र			
१.	वडामा अवस्थित खोला किनारबाट दायाँ बायाँ २०-३० मिटर र राजकुलो तथा नहर रहेको स्थानको दायाँ बायाँ ५ मिटर रुख विरुवा सहितको हरित क्षेत्रको रूपमा बिकास गर्ने		०.०७

५.७.१ भू-उपयोग क्षेत्रका मुद्दाहरू

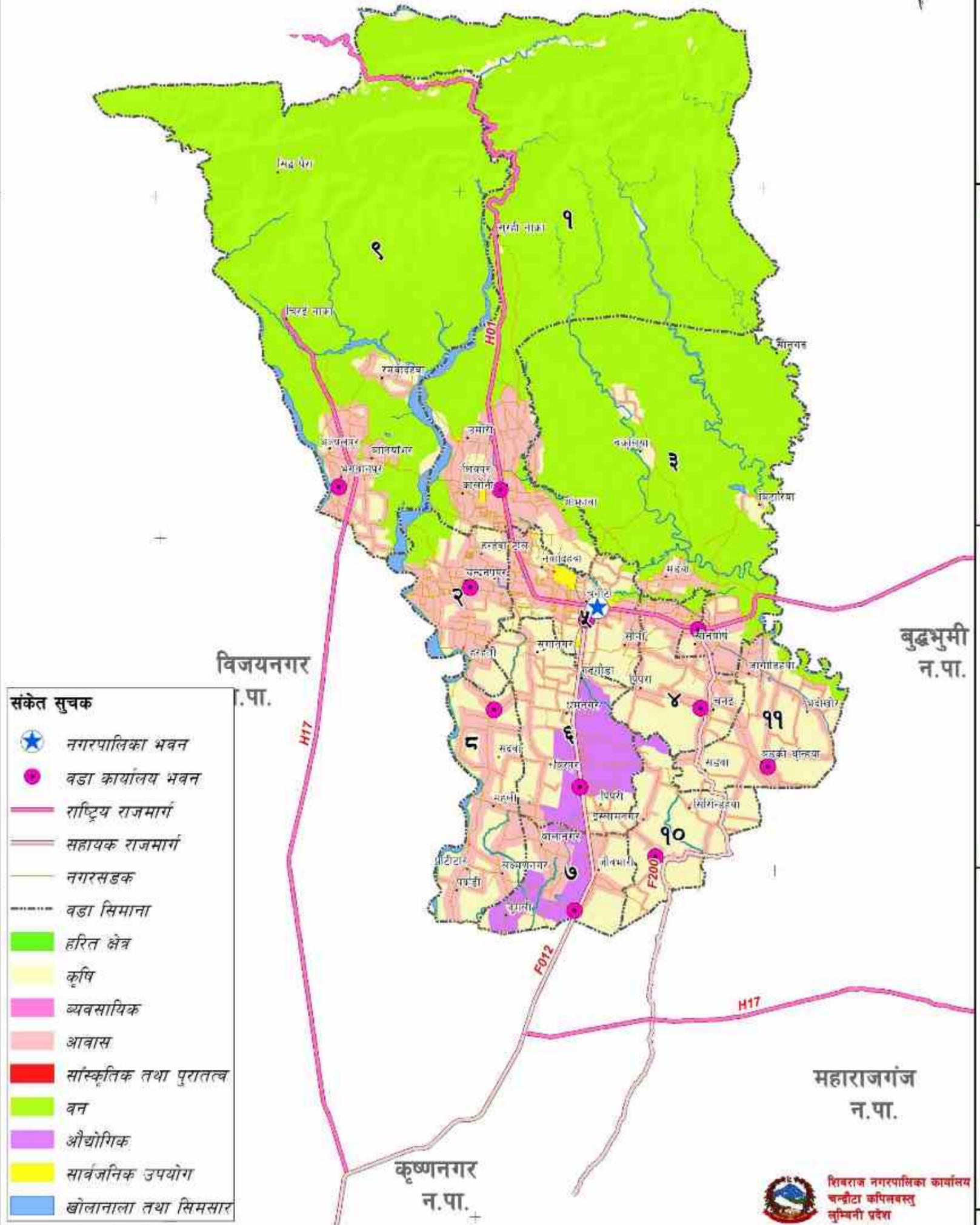
भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण कार्यान्वयनमा केही महत्वपूर्ण अतर्निहित मुद्दाहरू छन् । वैज्ञानिक भू-उपयोग वर्गीकरण र कार्यान्वयन भू-उपयोग योजनाको प्रमुख मुद्दा हो । विस्तृत भू-उपयोग ऐन हुँदाहुँदै पनि ऐनको इमान्दार कार्यान्वयन भएको कमै मात्र भेटिन्छ । भू-उपयोग क्षेत्र नक्साङ्कन र वर्गीकरणको कडा कार्यान्वयन र अनुगमनको अभावका कारण उर्वर कृषि भूमिहरू अव्यवस्थित रूपमा गैर कृषि प्रयोगको लागि प्रयोग हुनबाट जोगाउन सकिएको छैन जुन एउटा चुनौतीपूर्ण मुद्दा हो । भू-उपयोग योजना कार्यान्वयनमा व्यक्तिगत जग्गा प्राप्त अर्को मुख्य अवरोध हो । राजनीतिक नेतृत्व र रियल स्टेट कारोबारी बीचको मिलेमतोले जग्गा प्राप्तिलाई थप चुनौतीपूर्ण बनाएको छ । उच्च तहको सरकारसँगको समन्वयमा स्थानीय सरकारद्वारा प्रभावकारी शुशासन, जनताको सहभागिता र उचित रणनीति तथा नीतिगत उपायहरूको माध्यमबाट यस्ता अवरोधहरू हटाउन आवश्यक छ । यस कार्यको लागि स्थानीय सामाजिक तथा राजनीतिक निकायहरूको सक्रिय सहभागिता पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन आउँछ ।

भू-उपयोग र कार्यान्वयनका लागि अनधिकृत जग्गाको प्रयोगलाई नियन्त्रण र निरुत्साहित गर्नु, विकास र वातावरण बीचको सन्तुलन कायम राख्नु, भू-खण्डिकरण नियन्त्रण गर्नु र अव्यवस्थित आवासीय तथा शहरीकरणको विकासलाई नियन्त्रण गर्नु, निर्दिष्ट उद्देश्यका लागि गरिएको भू-नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण सहीरूपमा कार्यान्वयन गर्नु र सोही अनुरूप प्रयोग भएनभएको अनुगमन गर्दै सुनिश्चित गर्ने जस्ता काम अन्य प्रमुख मुद्दाहरू हुन् । यसैगरी नगरपालिकामा भू-उपयोग योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक विज्ञ तथा दक्ष जनशक्ति, पूँजी तथा मानव स्रोतको अभावका कारण भू-उपयोग योजना कार्यान्वयन चुनौतीपूर्ण हुन्छ । यसका लागि प्रादेशिक र सङ्घीय सरकारको सहयोग आवश्यक रहन्छ ।

तालिका नं. ३७: वडागत प्रस्तावित भू-उपयोग र भू-उपयोग वर्गीकृत क्षेत्र

भूउपयोग	वडा नं १	वडा नं २	वडा नं ३	वडा नं ४	वडा नं ५	वडा नं ६	वडा नं ७	वडा नं ८	वडा नं ९	वडा नं १०	वडा नं ११	कुल क्षेत्रफल
कृषि	३.०३	२.०४	१.८७	४.९३	३.२१	६.७४	२.५८	४.४५	२.३५	४.७४	५.४६	४१.४२
व्यवसाय	-	-	-	-	०.२६	-	-	-	-	-	-	०.२६
सांस्कृतिक तथा पुरातत्व	०.०२	०.०१	०.०१	०.१५	०.००४	०.०१	०.००४	०.०१	०.०१	०.०२	०.०२	०.२६
वन	६७.२४	१.१९	४१.३४	०.३०	०.३१	-	-	-	६२.५२	-	०.८६	१७३.७५
हरित क्षेत्र	०.२३	०.१९	०.०७	०.४७	०.२४	०.२८	०.१९	०.५०	०.०८	०.१६	०.०७	२.४९
उद्योग	-	-	-	-	-	५.४१	३.१४	-	-	०.२८	-	८.८३
सार्वजनिक प्रयोग	०.१५	०.०५	०.०२	०.१३	०.४४	०.०२	०.०१	०.०४	०.०५	०.०२	०.०५	०.९७
आवास	६.७४	५.६७	३.५३	४.६७	४.०१	३.९३	२.४८	५.७७	५.०२	२.०२	४.८८	४८.७४
खोलानाला	२.०७	०.८६	०.८३	०.०९	०.०८	०.२०	०.०७	०.६०	२.४४	०.०८	०.३४	७.६५
कुल	७९.४८	१०.०१	४७.६७	१०.७४	८.५५	१६.५९	८.४८	११.३७	७२.४७	७.३१	११.६७	२८४.३७

शिवराज नगरपालिका प्रस्तावित भू-उपयोग नक्सा अर्घाखाँची जिल्ला

- संकेत सूचक**
- नगरपालिका भवन
 - वडा कार्यालय भवन
 - राष्ट्रिय राजमार्ग
 - सहायक राजमार्ग
 - नगरसडक
 - वडा सिमाना
 - हरित क्षेत्र
 - कृषि
 - ब्यवसायिक
 - आवास
 - सांस्कृतिक तथा पुरातत्व
 - वन
 - औद्योगिक
 - सार्वजनिक उपयोग
 - खोलानाला तथा सिमसार

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
 नक्सा, नापी विभाग
 Year 2022
 82°45'0"E
 82°50'0"E
 82°55'0"E
 27°30'0"N
 27°35'0"N
 27°40'0"N
 27°45'0"N
 Scale: 1:100,000
 Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
 ©Er.Umesh Manandhar

चित्र नं. ३२: शिवराज नगरपालिकाको प्रस्तावित भू-उपयोग वर्गीकरण नक्सा

खण्ड - ६: सबल, कमजोरी, अवसर र चुनौती (SWOT) पक्षको विश्लेषण

SWOT ले सबल पक्ष (Strength), कमजोरी (Weakness), अवसर (Oppurtunities), र चुनौती (Threat) लाई जनाउँछ, जसको प्रयोग वैज्ञानिक र बस्तुपरक योजना निर्माणको लागि योजना लागु हुने क्षेत्रको वस्तुगत अवस्थाको प्राविधिक विश्लेषणका लागि गरिन्छ । यस भू-उपयोग योजनामा शिवराज नगरपालिकाका आन्तरिक र बाह्य कारकहरूको विश्लेषण निम्न चरणहरूमा गरिएको छ । पहिलो चरणमा स्थानीय व्यक्तिहरूको अनुभव तथा परामर्शको आधारमा यस नगरपालिकाका सामर्थ्य/सबल पक्षहरू र कमजोर पक्षहरू सूचीबद्ध गरिएको छ भने दोस्रोमा भू-उपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्दा देखा पर्ने अवसर र चुनौतीहरूको विश्लेषण गरिएको छ । शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनाको प्रत्येक विषयगत पक्षको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौतीहरूको विश्लेषण नगरपालिकाका पदाधिकारीहरू, सरोकारवाला स्थानीय बासिन्दा र विज्ञहरूसँगको परामर्श कार्यशाला मार्फत गरिएको थियो । SWOT विश्लेषणको उद्देश्य भनेको सबल पक्ष र अवसरहरूको फाइदा उठाउदै क्षमता वृद्धि गर्नु तथा कमजोरीहरूलाई कम गरि योजना कार्यान्वयनमा आउन सक्ने चुनौतीहरूको सही समाधान गर्नु हो ।

शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना निर्माणका सबल पक्षहरू, कमजोर पक्षहरू, अवसर र चुनौतीहरूलाई निम्न तालीकामा उल्लेख गरिएको छ

तालिका नं. ३८: सबल पक्ष (Strength), कमजोरी (Weakness), अवसर (Oppurtunities), र चुनौती (Threat)

सबल पक्षहरू (Strengths)	कमजोर पक्षहरू (Weakness)	अवसरहरू (Oppurtunities)	चुनौतीहरू (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> तराई क्षेत्रमा अवस्थित, समुन्द्र सतह बाट १०५ मिटर देखि ९९९ मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित, पूर्वपश्चिम लोकमार्गको बायाँ बायाँमा रहेको देशकै ठूलो गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल संचालनको चरणमा र ऐतिहासिक बुद्ध जन्मस्थल लुम्बिनी कपिलवस्तु जिल्लामा रहेको पर्याप्त जल स्रोतहरू भएको (पोखरी, खोलानाला, भूमिगत जलश्रोत) र खोलानालाबाट निर्मित सिमसार, 	<ul style="list-style-type: none"> तराईको भूमिमा अवस्थित भएकोले भारी वर्षाको समयमा बाढी र डुबानको खतरा रहेको जमिनको वैज्ञानिक र दिगो व्यवस्थापनको अभाव परम्परागत निर्वाहमुखि खेती प्रणाली औद्योगिक ग्राम तथा औद्योगिक पूर्वाधारको अभाव पर्यटन उद्यमशिलताको कमी सहकारीहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा परिचालन गर्न नसक्नु अपर्याप्त र नाजुक पूर्वाधार 	<ul style="list-style-type: none"> स्थिर राजनीतिक अवस्था, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ र राष्ट्रिय भू-उपयोग ऐन २०७५ लागु भएको स्थानीय सरकारलाई आवश्यकता अनुसारका विकास योजना र नीति तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्ने अधिकार भएको विकासमा भू-उपयोग योजनाको कार्यान्वयन गर्न सकिने अवस्था उर्वर कृषि भूमिको उपलब्धता नदी क्षेत्रको आसपास हरित क्षेत्र निर्माण गर्नले सो क्षेत्र 	<ul style="list-style-type: none"> व्यवस्थित शहरीकरणको व्यवस्थापन गर्न, छिमेकी मुलुक भारतबाट आयात हुने वस्तुसँग यहाँका कृषि उपजलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन पर्यटकीय स्थलको पहिचान र पूर्वाधारको विकास, प्रचारप्रसार गरी लुम्बिनी भित्रिने पर्यटकलाई शिवराजसम्म आकर्षित गर्नु वाणिज्य केन्द्रको रूपमा विकास गर्नु विद्यमान रहेका डुबान क्षेत्रले वर्षाको समयमा थप समस्या सृजना गर्ने

सबल पक्षहरू (Strengths)	कमजोर पक्षहरू (Weakness)	अवसरहरू (Opportunities)	चुनौतीहरू (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> उष्ण प्रदेशीय मौसम, कृषि योग्य, सिंचाई योग्य भूभाग बसोबास र अन्य भू-उपयोगको लागि उपयुक्त रहेको सतह र भूमिगत जलस्रोतको ठूलो भण्डारको उपलब्धता विविध कृषि क्रियाकलापहरूको सम्भावना भएको राम्रो सडक सञ्जाल, वैक तथा सहकारीहरूको राम्रो उपस्थिति रहेको सांस्कृतिक र धार्मिक, गन्तव्यहरू रहेको 	<ul style="list-style-type: none"> बाढी जोखिम स्थान नजिक बस्तीहरू रहेको नदी किनार काटान, नदी बग्ने बाटो परिवर्तन, बाढी र ढुवान समस्या, युवाहरू वैदेशिक रोजगारीमा जाने क्रम बढ्दो बस पार्क नहुनु सडक मार्गहरूको सीमा अतिक्रमण बढ्नु अव्यवस्थित रूपमा बसोबासको विकास र अव्यवस्थित कित्ताकाट स्थानीय भू-उपयोग योजना र वर्गीकरण को अभाव, छरिएर रहेका बस्ती भूमिगत पानीको लेवल घट्दोक्रम वन पैदावारको चोरी निकासी, कटान, भू-क्षय, अनियन्त्रित चरिचरन, अनियन्त्रित ढुंगा/गिट्टी/वालुवा संकलन तथा निकासी हुनु खडेरी, शितलहर, असिना, हावाहुरी, आगलागी, बाढी, ढुवान, वन्यजन्तुको आक्रमण पुरातत्व महत्वको क्षेत्रको परिभाषा तथा संरक्षणको अभाव पूर्वाधारका लागि पर्याप्त लगानीको अभाव जनचेतना तथा जागरूकताको अभाव 	<ul style="list-style-type: none"> अतिक्रमणबाट जोगिनुका साथै हरियाली कायम हुनु आन्तरिक तथा छिमेकी देशको बजारको उपलब्धता लघु, घरेलु र साना उद्योग एवं उद्यमशिलता विकास र प्रवर्द्धन स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा पर्नु सडक संजालको सुगमता रहनु गौतम बुद्ध संग सम्बन्धित विभिन्न पर्यटकीय क्षेत्रहरू रहनु पूर्व पश्चिम राजमार्ग यस नगरपालिका भई गएकोले बजार बस्ने सम्भावना नगरपालिका स्तरीय तथा प्रदेश स्तरीय ठूला सिंचाइ योजना सञ्चालनमा रहेको विपद् उत्थानशील शहर तथा एकीकृत बस्ती विकास संघीय, प्रान्तीय र स्थानीय सरकारको प्राथमिकता कार्यक्रमहरूका लागि नीतिगत रूपमा नै भू-वर्गीकरण आवश्यक भएको 	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय सांस्कृतिक विविधता र पहिचानलाई पर्यटन उद्योगसंग आवद्ध गर्नु सहकारीलाई उत्पादित वस्तुहरूको बजारीकरणमा आवद्ध गर्नु प्राविधिक एवं जीवनोपयोगी शिक्षाको विस्तार गर्नु युवा पलायन रोक्नु, ऐतिहासिक महत्व बोकेका स्थलहरूको दस्तावेजीकरण गर्नु भएका बाटोहरूको स्तरउन्नति गर्न नसक्नु अनाधिकृत रूपमा बसोबास गर्ने घरपरिवारको स्थानान्तरण गर्नु सिंचाई आयोजना/प्रणालीहरूको विकास, विस्तार एवं उचित मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन जैविक विविधता संरक्षण, जलाधार व्यवस्थापनका कार्य र वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा वन ढलेलो नियन्त्रण गर्न विपद् पूर्वतयारी, न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्यकालागि समुदायस्तरमा ज्ञान, सीप र संयत्रको कमी प्रकोप जोखिममा वृद्धि, अनिश्चित मौसम परिवर्तनको परिदृश्य, मानव स्वास्थ्यमा प्रभाव, पर्याप्त लगानीको अभाव ।

खण्ड - ७: भू-उपयोग योजना

७.१ अवधारणा तथा दृष्टिकोण

भू-उपयोग योजना भनेको मूलतः भू-नक्साङ्कन योजना हो जसमा उपलब्ध भू-क्षेत्रहरूलाई वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्दै भविष्यमा हुन सक्ने सम्भावित विविध विकासका गतिविधिहरू (आवासीय, कार्यालय, उद्योग, व्यापार व्यवसाय, पूर्वाधार) सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने क्षेत्रहरूको रूपरेखा कोरिएको हुन्छ । विशेषतः यस्तो योजनामा आगामी निश्चित अवधि (सामान्यतया ५, १५ र ३० वर्ष) का लागि शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रहरूमा आवश्यक पर्ने सक्ने भू-उपयोग प्रकारका क्षेत्रहरू अनुमान गरि वर्गीकरण गरिएको हुन्छ र त्यस्ता जमिनहरू अन्त्य प्रयोजनका लागि अनुमति दिन मिल्ने वा नमिल्ने (जस्तै हरित उद्यान, पार्क आदि) स्पष्ट उल्लेख गरिएको हुन्छ । यो योजना सामान्यतया भू-उपयोगको नमूनामा आधारित छ जसले योजनाकारहरूलाई विद्यमान नीतिहरूको परिधिमा रही शहरी प्रणालीको भविष्यका अवस्थाहरूमा विचार गर्ने मार्गदर्शन गर्छ । यो विशेष गरी ठूला पूर्वाधार निर्माणका क्रममा हुन जाने भू-उपयोगका कारण पर्यावरणीय प्रणालीमा आउन सक्ने प्रभावहरूको पूर्वांनुमान गर्नका लागि विशेष उपयोगी हुन्छ ।

भू-उपयोग योजनाको आधारमा सम्बन्धित निकायहरूले उपलब्ध भू-भागहरूलाई जग्गाको विशेषताका आधारमा विभिन्न वर्गमा वर्गीकरण गर्न सक्दछ । बस्ती तथा संवेदनशील पूर्वाधारहरू जोखिम क्षेत्रहरू (जस्तै : भू-क्षय, बाढी, र भूकम्प) बाट टाढा राख्नु पर्दछ भने उर्वर कृषि भूमि, सांस्कृतिक खुला ठाउँ वा मनोरञ्जनका क्षेत्रहरू अतिक्रमण हुनबाट जोगाउनु पर्छ । जोखिम स्तरको आधारमा विकास निर्माणमा प्रतिबन्ध लगाउन सकिने गरि नीति निर्माण गर्नु पर्दछ (Copons et al., 2004) । केही खास अवस्थाहरूमा, बस्ती तथा पूर्वाधारहरू स्थानान्तरण समेत गर्न सकिन्छ । विशेष गरि विगतमा प्रकोपका कारण धेरै क्षति पुगेको वा उच्च जोखिम क्षेत्रमा अवस्थित विद्यमान बस्तीहरूलाई स्थानान्तरण गर्न सकिन्छ (Corominas, 2007) । त्यस्तै, सांस्कृतिक सम्पदा, पर्यावरणीय र वातावरणीय हिसाबले महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूको संरक्षण र विकास गर्नु पर्दछ । यस्ता योजनाहरूले योजनाकारहरूलाई वातावरणीय दिगोपनाको सुनिश्चितता गर्दै सुव्यवस्थित, योजनाबद्ध र जोखिम रहित शहरी क्षेत्र विकास गर्न, आवासीय, वाणिज्य तथा औद्योगिक र सांस्कृतिक सुविधाहरूको लागि जग्गा पहिचान गर्न मद्दत गर्दछ ।

७.२ दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू

सोच:

कुनै पनि नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना उक्त स्थानको वर्तमान अवस्थाहरू, विगतका ऐतिहासिक घटनाहरूको प्रवृत्ति र भावी लक्ष्यहरूको विश्लेषणमा आधारित हुन्छ । शिवराज नगरपालिका जस्ता नवगठित पालिकाहरूका लागि आफ्नो दीर्घकालिन सोच निर्धारण गर्नु समग्र पालिकाको लक्ष्य, योजना र कार्यक्रमहरूलाई निर्देशित गर्ने महत्वपूर्ण अवसर हो जसले नगरपालिकाभित्रका सम्पूर्ण गतिविधिहरूलाई निर्धारित दीर्घकालीन विकासको सोच तर्फ अग्रसर गराउँदछ । यसले विकासको लागि सरचनात्मक मार्गनिर्देशन तयार गर्दै स्थानीय निकायहरूको समग्र विकासको लागि दिशा निर्देश गर्दछ ।

योजना निर्माण टोलीले सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँगको गहन छलफल र उत्साहपूर्ण सहभागितामूलक प्रक्रियामार्फत स्पष्ट उद्देश्यहरू सहित तल उल्लेख गरे अनुसारको दीर्घकालिन सोच तय गरेको छ ।

सोच (Vision)

“ शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग, शत प्रतिशत जमिनको सदुपयोग”

(Optimum use of land for the sustainable development of Shivaraj Municipality)

लक्ष्य (Mission)

“आगामी १५ वर्षमा शत प्रतिशत जमिनलाई उपयोगिताका आधारमा पूर्ण सदुपयोग गरी आर्थिक, पर्यावरणीय र प्राकृतिक समृद्धि हासिल गर्ने”

(Enhancement of livelihood and environment of Shivaraj Municipality within 15 years through the optimum utility of the land)

उद्देश्य (Goal)

शिवराज नगरपालिकाको दीर्घकालीन लक्ष्य भनेको वैज्ञानिक भू-उपयोग योजनाको माध्यमबाट आगामी १५ वर्षभित्र दिगो वातावरणीय र आर्थिक समृद्धि हासिल गर्नु हो । नगरपालिकाले लिएको भू-उपयोग सम्बन्धि लक्ष्यहरू यसप्रकार छन्

- व्यवस्थित भू-उपयोग योजनाको कार्यान्वयन मार्फत् उपलब्ध स्रोतहरूको सन्तुलित प्रयोग गरि दिगो विकास हासिल गर्ने ।
- सामाजिक-आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने ।

उद्देश्यहरू (Objectives)

भू-उपयोग योजनाको समुचित कार्यान्वयन बिना कुनै पनि नगरपालिकाले कहिल्यै दिगो समृद्धि हासिल गर्न सक्दैन । यसका साथै उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरूको संरक्षणको साथसाथै तिनीहरूको अधिकतम उपयोग गर्नु अझ महत्वपूर्ण हुन्छ । शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनाका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन्

- भविष्यको भूमि विकास (भौतिक तथा स्थानिक विकास सहित) को लागि नगरपालिका क्षेत्रको योजनाका लागि रणनीतिक मार्गदर्शन प्रदान गर्ने,
- स्थानीय आवश्यकता र सर्तहरू अनुसार भू-उपयोग योजना तयार गर्ने,
- वन, सार्वजनिक तथा कृषि क्षेत्रहरू अतिक्रमण हुनबाट जोगाउने,
- वनक्षेत्र मापदण्डमा आधारित रही वन क्षेत्र बढाउने,
- औद्योगिक, व्यवसायिक र बस्ती विकासको लागि उपयुक्त स्थानहरू प्रस्ताव गर्ने,
- जोखिम संवेदनशील क्षेत्र तथा बस्तीहरूको पहिचान गरि त्यस्ता क्षेत्रहरूमा मानव गतिविधिहरू नियन्त्रण तथा निषेध गर्ने ।
- मानव बस्ती क्षेत्रहरूको वातावरणीय र भौतिक अवस्था वृद्धि गर्ने,
- जैविक विविधताको संरक्षण र भू-क्षय न्यूनीकरणका लागि वनजङ्गलको संरक्षण गर्ने,

- योजनाबद्ध हरित बस्ती/शहरी क्षेत्रको विकास गर्ने,
- जलवायु परिवर्तनका प्रभावलाई न्यूनिकरण गर्ने,
- जोखिम तयारी र मानव संसाधन योजना सहितको जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना (Risk Sensitive Land Use Plan- RSLUP) तयार गर्ने,
- नयाँ शहरी क्षेत्र विस्तारको प्राथमिकतामा आधारित रही थप भौतिक सुविधाहरूको विकास गर्ने,
- प्राकृतिक स्रोत तथा साधनहरूको दिगो व्यवस्थापन र संरक्षण गर्ने,
- प्राकृतिक स्रोतहरूको समुचित, प्रभावकारी र दिगो प्रयोगको माध्यमबाट आर्थिक अवसरहरूको वृद्धि गर्ने ।

७.३ रणनीतिहरू

सामान्यतया समय-सीमामा बाँधिने भएता पनि कुनै पनि स्थानको दीर्घकालीन सोच आदर्शवादी प्रकृतिको हुनुपर्दछ र यसले रणनीति, योजना, तथा कार्यक्रमहरूलाई विकासको लक्ष्य हासिल गर्ने दिशामा दिशानिर्देश गर्नुपर्दछ । रणनीति भनेको नगरपालिकाले राखेका विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि उत्तम मार्ग पहिचान गर्ने काम हो । शिवराज नगरपालिकाले तोकेका उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि निम्न रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

- नगरपालिकाको कार्यकारी निकायका सदस्यहरू, विषय विशेषज्ञहरू र समुदायहरूको प्रत्यक्ष सलग्नतामा दीर्घकालीन विकास अवधारणा र सोचमा आधारित भई आगामी १५ वर्ष अवधिको भू-उपयोग योजना तयार गरिनेछ ।
- उपयुक्त र सुरक्षित भू-उपयोग (कृषि, औद्योगिक र निर्माण) अभ्यासहरूलाई सुनिश्चित गरिने छ जसले प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण, वृद्धि, र सामञ्जस्यता निर्माण गर्नेछ ।
- प्राकृतिक स्रोतलाई प्राथमिक सम्पत्तिको रूपमा पहिचान गरिनेछ अर्थात् दिगो मानव तथा वातावरणको विकास निर्माणमा प्राकृतिक तत्वहरूलाई सकारात्मक रूपले एकीकृत गर्दै जाने ।
- कृषि, जङ्गल, र खुला सार्वजनिक क्षेत्रहरूको रक्षा गर्ने,
- वनजङ्गलको संरक्षण गरि त्यसबाट फाइदा लिनको लागि वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।
- खतरा तथा जोखिमयुक्त बस्तीको पुनर्स्थापना गरिनेछ ।
- औद्योगिक, आवास र व्यवसायिक क्षेत्रहरू निर्धारण गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- सीमित संसाधनहरूको अधिकतम उपयोगको लागि एकीकृत बस्ती विकासमा प्रोत्साहन गरिनेछ ।
- सरकारी र सार्वजनिक जग्गामा हुने कुनै पनि प्रकारको अवैध अतिक्रमणलाई निरुत्साहित तथा निराकरण गरिनेछ ।

- प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो व्यवस्थापन र आम जनताको जीवनस्तर उकास्नका लागि एकीकृत जलाधारक्षेत्र व्यवस्थापन कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- भवन निर्माण मापदण्ड तयार गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।

७.४ कार्यक्रम - तार्किक ढाँचा विधी (Logical Framework Approach- LFA)

तार्किक ढाँचा विधी (Logical Framework Approach –LFA) मा लक्ष्य, प्रमाणित सूचकहरू, स्रोतहरू र प्रमाणिकरणका साधनहरू समावेश गरिएको हुन्छ । शिवराज नगरपालिकाको LFA को सूचकहरू तालिका मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३९: तार्किक ढाँचा विधी (Logical Framework Approach- LFA)

लक्ष्य	वस्तुनिष्ठ रूपमा प्रमाणित सूचकहरू (Objectively verifiable indicators)	प्रमाणिकरणका स्रोत तथा माध्यमहरू (Sources and means of verification)	महत्वपूर्ण मान्यता तथा जोखिमहरू
<ul style="list-style-type: none"> • भू-उपयोग योजना तयार गरी लागु गर्ने, • जोखिम संवेदनशील भू-उपयोग योजना (Risk Sensitive Landuse Plan-RSLP) तयार गर्ने, • भू-नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण स्वीकृत गर्ने, • वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना तयार गर्ने, • सबै भू-उपयोग क्षेत्रहरूको वैज्ञानिक भू-वर्गीकरण गर्ने, • सबै वडामा भू-उपयोग नक्साङ्कनको जानकारीको प्रचारप्रसार गर्ने, • भू-उपयोग नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण अनुमोदन र कार्यान्वयन गर्ने, • नदी कटान हुने क्षेत्रमा हरित मार्ग विकास गर्ने, 	<ul style="list-style-type: none"> • भू-उपयोग योजना (Risk Sensitive Landuse Plan-RSLP) को तयारी तथा कार्यान्वयन • भू-उपयोग नीति उपलब्धता, • भू-उपयोग (कृषि, निर्मित क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, वन, सार्वजनिक जमिन, र अन्य सरकारद्वारा निर्दिष्ट अनुसार) नक्सा, • नगरपालिका भू-उपयोग परिषद्द्वारा भू-उपयोग योजना स्वीकृत • नगरपालिकामा भू-उपयोग योजनाको सहज पहुँच • भू-उपयोग नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण • नगरपालिकाका सबै वडाको भू-उपयोग योजनामा सहज पहुँच, • भू-उपयोग नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण अनुसार भू-उपयोग • नदी मार्गमा हरियाली, 	<ul style="list-style-type: none"> • भू-उपयोग नक्सा र नीति, • नगरपालिका कार्यालयमा कागजातहरूको उपलब्धता, • क्षेत्र अवलोकन, • स्थानीयको जीवनस्तरमा आएको परिवर्तन, • जिल्ला सडक गुरुयोजना (District Road Masterplan-DRM) योजना रिपोर्ट, प्रकोप रिपोर्ट, वातावरण एकाई • आधारभूत र आवधिक सर्वेक्षण, • रोजगारीका अवसरहरू, व्यवसाय, बढेको पर्यटन, मानव गतिशीलता आदिमा आएका सकारात्मक परिवर्तनहरू • आधारभूत सर्वेक्षण, 	<ul style="list-style-type: none"> • नगरपालिका सरकारले भू-उपयोग नीति तर्जुमा गर्न र कार्यान्वयन गर्न सक्ने • समुदायको सहभागिता र स्वीकृति, • प्रमुख सरोकारवालाहरू, निजी क्षेत्र लगायत लाइन एजेन्सीहरू भू-उपयोग योजनामा सहभागी हुन इच्छुक, • राजनीतिक स्थिरता, • बजेटको उचित प्रयोग, • आवश्यक मानवीय संसाधन र अन्य पूर्वाधार संसाधनहरूको उपलब्धता • प्रविधिको उपलब्धता, • गम्भीर प्राकृतिक प्रकोप नहुनु • सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता, • नगरपालिकाले निरन्तर दीर्घकालीन योजनाको साथ काम गर्ने • योजना र स्रोतहरूको परिचालन विस्तृत योजनाको साथ गरिने

लक्ष्य	वस्तुनिष्ठ रूपमा प्रमाणित सूचकहरू (Objectively verifiable indicators)	प्रमाणिकरणका स्रोत तथा माध्यमहरू (Sources and means of verification)	महत्वपूर्ण मान्यता तथा जोखिमहरू
<ul style="list-style-type: none"> भूमिगत पानी संरक्षण गर्ने, बाढी तथा ढुवान क्षेत्र अनि नदी किनारा कटानलाई न्यूनीकरण गर्ने, राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारका सडकहरूको निर्माण गर्ने, पर्यटन गतिविधि बढाउने, नगरपालिकामा रोजगारी र प्रतिव्यक्ति आय बढाउने, प्रभावकारी वन व्यवस्थापन, कृषि वन तथा र वृक्षारोपण गर्ने, जैविक विविधता संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> भूमिगत पानीको बढ्दो उपलब्धता, नदी किनारा कटान घटेको वर्षेभरि चालु हुने सडकको विकास, पर्यटन पूर्वाधार विकास, पर्यटक र पर्यटन व्यवसायको सङ्ख्या बढेको नगरपालिकाको प्रति व्यक्ति आय राष्ट्रिय औसत आयभन्दा दोब्बर, नगरपालिकामा बेरोजगारी दरमा उल्लेखनीय कमी आएको, वन क्षेत्रको विस्तार वन र जैविक-विविधताको गुणस्तरमा वृद्धि, बढेको सडक हरियाली, 	<ul style="list-style-type: none"> नगरपालिकाको आवधिक प्रतिवेदन नगरपालिकाको वार्षिक प्रगति विवरण नगरपालिकाको जनसाङ्ख्यिकीय सर्वेक्षण 	<ul style="list-style-type: none"> भू-उपयोग रूपान्तरणमा नियन्त्रण कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्न वा स्थापना गर्नका लागि कृषक तथा उद्यमीहरूलाई सहयोग गर्ने सार्वजनिक क्षेत्रको संयन्त्र आवश्यक पूर्वाधारको उपलब्धता, उत्पादनहरूको लागि पर्याप्त बजार व्यवस्था CFUG डाँचा अन्तर्गत वनक्षेत्रको उपयोग गरिने वन विभागसँग राम्रो समन्वय गतिविधिहरूलाई सहयोग पुऱ्याउनका लागि स्रोतहरूको उचित व्यवस्थापन

तालिका नं. ४०: गतिविधिहरू र अनुमानित लागत

गतिविधिहरू	कार्यान्वयन अवधि			अनुमानित लागत (लाखमा)	बजेट स्रोत			
	वल्पकालिन (५-वर्ष)	मध्य-कालिन (१०-वर्ष)	दिर्घ-कालिन (१५ वर्ष)		स्थानिय सरकार	प्रादेशिक सरकार	संघीय सरकार	निजी र गैरसरकारी संस्था
नगरपालिकाको भू-उपयोग नक्साङ्कनलाई आवधिक रूपमा अद्यावधिक गर्ने	√			१५	नगरपालिका			
माटो सर्वेक्षण र भू-सामर्थ्यता/उपयुक्तता नक्साङ्कन	√			५	नगरपालिका		DoS	
विस्तृत बाढी जोखिम सर्वेक्षण र जोखिममा समाधानको उपाय पहिचान	√			१५	नगरपालिका		PCTMCDDWI DP	
एकीकृत बस्ती र पूर्वाधार विकास	√	√	√	००	नगरपालिका	MoLMAC /DUDBC	MoUD/DUDBC C	
भू-उपयोग योजनाको पूर्व कार्यान्वयन,	√	√	√	१०	नगरपालिका			
भवन निर्माण मापदण्डको तयारी,	√			५	नगरपालिका			
कृषि-वन तथा फलफूल खेतीमा प्रोत्साहन तथा उत्पादन वृद्धि,	√	√	√	५	नगरपालिका	MoLMAC	MoALD	CGGs/ public-private
उत्पादकतामा आधारित एक वडा एक उत्पादन कार्यक्रम प्रवर्द्धन								साभेदारी
उत्पादकत्वमा सुधार तथा कृषिको व्यवसायिककरणको प्रवर्द्धन	√	√	√	१००		MoLMAC		निजी क्षेत्र
कृषक समूह गठन तथा उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि	√	√	√	४५	नगरपालिका			समुदाय
भू-उपयोग नीतिको माध्यमद्वारा खण्डित जमिनको एकीकरण र त्यसको उपयुक्त उपयोग	√	√	√	५०	नगरपालिका	MoLMAC	MoALD	स्थानीय समुदायहरू
सार्वजनिक जमिनको विकास गरी उचित उपयोग	√	√	√	२५००	नगरपालिका	MoLMAC	MoALD	स्थानीय समुदायहरू
✓ हरियाली र पिकनिक क्षेत्र विकास								
✓ सामुदायिक भवन निर्माण								

गतिविधिहरू	कार्यान्वयन अवधि			अनुमानित लागत (लाखमा)	बजेट स्रोत			
	अल्पकालिन (५-वर्ष)	मध्य-कालिन (१०-वर्ष)	दीर्घ-कालिन (१५ वर्ष)		स्थानिय सरकार	प्रादेशिक सरकार	संघीय सरकार	निजी र गैरसरकारी संस्था
<ul style="list-style-type: none"> ✓ साप्ताहिक बजारहरू (हाट बजारहरू) ✓ औद्योगिक क्षेत्र ✓ सार्वजनिक खुला स्थान ✓ प्रकोप उद्धार क्षेत्र (Disaster evacuation area) ✓ पर्यटक गन्तव्य क्षेत्र ✓ नर्सरी क्षेत्र ✓ मन्दिरहरू तथा मस्जिद ✓ समाधि स्थल व्यवस्थापन ✓ पार्किंग ✓ खेल मैदान 								
वाही न्युनिकरणका लागि river training	√	√	√	४००	नगरपालिका		PCT MCD/DWI DP	NGOs/INGOs
माटो संरक्षण योजना	√			५	नगरपालिका		DoSC WM	
दिगो वन व्यवस्थापन	√	√	√	५	नगरपालिका		DoF	
सार्वजनिक उपयोगिता विकास	√	√	√	१००	नगरपालिका			
भूमि बैङ्क स्थापना	√			१०	नगरपालिका			
खेतीयोग्य क्षेत्र बाँझो रहन नदिन कार्ययोजना निर्माण	√			५	नगरपालिका			
जग्गा चक्काबन्दी गर्ने कृषकको लगत संकलन	√			५	नगरपालिका			
बगर खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम	√	√	√	५	नगरपालिका			

खण्ड - ८: निष्कर्ष र सिफारिसहरू

८.१ निष्कर्ष

शिवराज नगरपालिकाको भू-उपयोग नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण योजना भू-उपयोग ऐन २०७६ को आधारमा गरिएको छ र यसले नगरपालिकाको दीर्घकालिन सोच हासिल गर्ने उद्देश्यका साथ यहाँको जमिनलाई विभिन्न क्षेत्र र उप-क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गरेको छ । यस अध्ययनमा स्थानिक तथ्याङ्कहरू सङ्कलन तथा विश्लेषण गरि आवश्यक भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण सहितको योजना तर्जुमा गर्नको लागि Remote sensing and GIS प्रविधिको प्रयोग गरिएको छ । Remote sensing बाट प्राप्त तस्वीरहरू (Images) लाई विस्तृत स्थलगत भ्रमणमाफत प्रमाणीकरण गरि भू-उपयोगका लागि आवश्यक अन्तिम तथ्याङ्कहरू तयार गरिएको हो । त्यसैले भू-उपयोग वर्गमा शुद्धता छ । यस अध्ययन अनुसार विगत २० वर्षमा शिवराज नगरपालिका भर भू-उपयोगका प्रकारहरूमा खासै उल्लेखनीय परिवर्तन भएको देखिदैन । फलस्वरूप वन क्षेत्रले नगरपालिकाको जमिनको सर्वाधिक प्रतिशत भाग ओगटेको छ । माटोको उर्वरता, स्थलाकृति, भू-क्षय संवेदनशीलता, र जल निकासी मापदण्डमा आधारित रही भू-सामर्थ्यता मूल्याङ्कन गरिएको छ । उच्चक्रम वर्गीकरण (Highest order classification) अनुसार शिवराज नगरपालिकामा मुख्यतया ७ भू-क्षमता प्रकारहरू क्षमता वर्ग १ देखि ४ (Class I, II, III, IV, V) विद्यमान देखिन्छन् । क्षमता वर्ग १ मा (भू-स्वरूप एकाई १क र १घ) भिरालो रहित (भिरालोपन १ डिग्री) र माटोको गहिराई धेरै भएको जमिन पर्दछ । यस वर्गमा पर्ने जमिनमा सिँचाइको सुविधा हुनुका साथै यस्तो जमिन विभिन्न बालीनाली, जस्तै अन्न बाली, नगदे बाली र तरकारी बाली उत्पादनका लागि उपयुक्त मानिन्छ । माटोको अभाव र जल निकासको समस्या देखिएको यस वर्गमा पर्ने क्षेत्रहरूमा सहि भूमि तथा माटो व्यवस्थापन अभ्यास माफत माटोको अभाव र जल निकासको सही सम्बोधन गर्नु आवश्यक छ । भू-क्षमता वर्ग ५ अन्तर्गत पर्ने क्षेत्रहरूमा गम्भीर बाढीको सम्भावना रहन्छ । तसर्थ, त्यस्ता क्षेत्रहरूमा बाढी न्यूनीकरणका विविध उपायहरू अवलम्बन गरि नदीजन्य वनस्पतिहरू लगाई भू-उपयोग गर्न सिफारिस गरिएको छ ।

मौजुदा भू-उपयोग तथ्याङ्क भूमि व्यवस्था, भू-सामर्थ्यता, बाढी जोखिम नक्सा, सडक तथा पूर्वाधारका साथै नगरपालिकाका जनप्रतिनिधिहरू, विज्ञ सल्लाहकार, सरोकारवाला स्थानीयवासीहरूबाट प्राप्त सल्लाह, सुझावहरूलाई एकिकृत गरी त्यसैका आधारमा भू-उपयोग नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण प्रणाली विकास गरिएको छ । यसको मुख्य उद्देश्य भनेको जमिन खण्डिकरण, अव्यवस्थित शहरीकरण र सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा माथीको अतिक्रमण नियन्त्रण गर्नु हो । योजनाकार, सरोकारवाला तथा नीति निर्माताहरूको आपसी छलफल र सहमतीमा योजना निर्माण गरी यी उद्देश्यहरू हासिल गर्न सकिन्छ । तसर्थ, यी तथ्याङ्कलाई वैज्ञानिक भू-उपयोग नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण माफत नगरपालिकाको दिगो, न्यायसङ्गत तथा आर्थिक विकासमा उपयोग गर्नुका साथै साथै दिगो भूमि विकासको योजना बनाउन, विश्लेषण गर्न र आवश्यक निर्णय लिन प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

यस अध्ययनले योजना अनुसार संरचना निर्माण तथा विकासका लागि धन लगानी गर्न आवश्यक रहेको तर्फ सङ्केत गर्दछ । नगरपालिकामा सहरी पूर्वाधार विकासमा पर्याप्त लगानीको आवश्यकता रहेको कुरा SWOT विश्लेषणले समेत स्पष्ट पार्दछ । यस योजनाले ग्रामीण सञ्जाल (Rural Road Networks), यातायात, सामाजिक पूर्वाधार, र आर्थिक वृद्धिका लागि भौतिक पूर्वाधार र विपद् व्यवस्थापनमा तत्काल लगानीको आवश्यकतालाई दर्शाउँछ । यस अध्ययनमा नयाँ संस्थागत संरचना अन्तर्गत स्थापना भएको शक्तिशाली

स्थानीय सरकारले नगरपालिकाको विभिन्न भू-उपयोगसँग सम्बन्धित योजनाहरूमा लगानी गर्न सक्नेछ भन्ने आशा गरिएको छ । यद्यपि नगरपालिकाको सिमित आर्थिक क्षमताका कारण प्रस्तावित सबै योजना कार्यान्वयन गर्न चुनौती सामना गर्नुपर्ने देखिन्छ । तसर्थ, नगरपालिकाले आफ्नो आन्तरिक आम्दानीका अलावा बैकल्पिक वित्तीय श्रोतहरू जस्तै सङ्घीय र प्रादेशिक सरकार, सम्बन्धित मन्त्रालय तथा विभागहरू, दातृ निकायहरू, अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदार तथा अन्य सम्भावित श्रोतहरू मार्फत् आवश्यक बजेट व्यवस्था गर्न पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

८.२ सिफारिसहरू

नगरपालिकाद्वारा भविष्यको भू-उपयोग योजनाको लागि निम्न सिफारिसहरू गरिएको छ ।

- भू-उपयोग योजनामा वैज्ञानिक र पारस्परिक ज्ञान दुवै लागु गर्ने ।
- वातावरणलाई कुनै बाधा नपुऱ्याई नगरपालिकाको विकासको लागि प्राकृतिक स्रोतहरूको उपयोग गर्ने ।
- आर्थिक वृद्धि दरलाई तीव्र बनाउनका लागि कृषिको व्यवसायीकरण गर्ने र युवा पिढीलाई कृषि क्षेत्रमा आकर्षित गर्ने ।
- जमिन खण्डिकरण तथा बाँफो राख्ने र खाली जमिनको अनुचित प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्ने ।
- प्रकोप-सम्भावित र अन्य संवेदनशील क्षेत्रहरूमा मानव गतिविधिहरूमा नियन्त्रण गर्ने ।
- आवश्यकताका आधारमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनाको नियमित अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने ।
- फसल-केन्द्रित कृषि क्षेत्र वर्गीकरणको लागि माटो परीक्षण तथा भू-उपयोग नक्साङ्कन गर्ने ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रहरूलाई समेत समेट्न उनीहरूको भूमिका र जिम्मेवारी सहितको शहरी विकास सयन्त्र स्थापना गर्ने । सार्वजनिक र निजी क्षेत्रहरूको भूमिका बढाउने ।
- प्रमुख पूर्वाधार विकासका लागि सम्बन्धित निकायहरूबीच समन्वय स्थापित गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसको कार्यान्वयनको लागि सर्वेक्षण तथा अध्ययन (सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत रेखाङ्कन) आदि गर्ने ।
- जनसङ्ख्या, वातावरण र दिगो विकासका लागि सन्तुलित भू-उपयोग कायम राख्ने र कृषि, वन, आवास, औद्योगिक र व्यवसायिक क्षेत्र, जलाधार क्षेत्र, सार्वजनिक प्रयोग तथा खुल्ला क्षेत्र, सांस्कृतिक र पुरातात्विक र अन्य प्रयोजनको लागि जमिनको वर्गीकरण गर्ने ।
- भौगोलिक विशेषता, भू-सामर्थ्यता र माटोको गुणस्तरको आधारमा त्यस्ता क्षेत्रहरू जुन कृषि उत्पादनका साथै आय आर्जनका लागि समेत तुलनात्मक हिसाबले बढी लाभदायी छन् त्यस्ता क्षेत्रहरू जस्तै फलफूल, उत्पादन, नगदे बाली, जडिबुटी उत्पादन आदिको पहिचान र वर्गीकरण गर्ने ।

- वातावरणीय सन्तुलनलाई मध्यनजर राख्दै व्यवस्थित आवास, सहरीकरण, औद्योगिकीकरण, र अन्य गैर-कृषि उद्देश्यका लागि जग्गा पहिचान र नक्साङ्कन तथा वर्गीकरण गर्ने ।
- सङ्क्रमण क्षेत्रमा रहेका मुख्य बस्तीहरू पहिचान त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई योजनाबद्ध र वातावरणीय हिसाबले न्यायपूर्ण तरिकामा विकास गर्ने ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

- Lambin, E. F. and Geist, H. J. (Eds.) (2006). Land-use and land-cover change: local processes and global impacts. Global Change - The IGBP Series
- Lesschen, J. P., Verburg, P. H. and Staal, S. J. (2005). Statistical Methods for Analyzing the Spatial Dimension of Changes in Land Use and Farming Systems. LUCC Report Series No. 7. The International Livestock Research Institute, Nairobi, Kenya & LUCC Focus 3 Office, Wageningen University, the Netherlands.
- MoLRM (2015). Land Use Policy, Ministry of Land Reform and Management (MoLRM) Singhdurbar, Kathmandu, Nepal.
- Skole, D. (1996). Land use land cover change: an analysis. Global Change News Letter. No. 25. International Geosphere-Biosphere Programme, Stockholm, pp. 4-7.
- Turner, II, B.L., Skole, D., Sanderson, S., Fisher, G., Fresco, L. and Leemans, R. (1995). Land Use Land Cover Change Science/Research Plan. IGBP Global Change Report No. 35 and HDP Report No. 7. International Geosphere-Biosphere Programme and the Human Dimension of Global Environmental Change Programme, Stockholm and Geneva.
- Upreti, B. N. (2001). The physiographic and geology of Nepal and their bearing on the landslide problem. Landslide hazard mitigation in the Hindu Kush-Himalaya.
- Verburg, Peter, H. and Veldkamp, A., 2005. Introduction to the special issue on spatial modeling to explore land use dynamics. International Journal of Geographical Information Science. 19 (2), 99-102.
- Niroula, R.K. (2004). Phytodiversity and soil study of Siwalik Hills of Illam, Nepal. M.Sc. thesis. Central Department of Botany, Tribhuvan University, Kathmandu, Nepal. 78 p.
- Pathak, D. (2017). Water Availability and Hydrogeological Condition in the Siwalik Foothill of east Nepal. *Nepal Journal of Science and Technology*, 17(1), 31-38. doi:10.3126/njst.v17i1.2506.

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: वडास्तरीय बैठकको बैठक पुस्तिका

आज मिति २०७३-११-०९ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ०१ का वडाध्यक्ष श्री रमेश विक्रम कुं.सी को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री रमेश विक्रम कुं.सी	अध्यक्ष	९८४७०४२६४२	
२	श्री सरोज शर्मा		९८४१२४३१००	
३	श्री नवराज खनाल		९८४७०८४००	
४	श्री कोमल राज चौधरी		९८४७०६७१३	
५	गंगा घर्तीभण्डारी		९८४७०६३३३५	
६	त्रिलोचन कुँवर		९८४७०२२६६०	
७	दिवा कुँवर		९८४७०६३३०६	
८	पुष्प राज आर्षेकारे		९८४७०९४४६३	
९	राम लाले थारु		९८४७०८४४४९	
१०	कु. लसन्ती दुवराज		९८४७०६३३०४	
११	मि. लु. थापा		९८४६४२४६६	
१२	बाबु राम बजगाँ		९८४७४३३५१६	
१३	श्री-त्रिलोचन कुँवर		९८४७०६२४२२	
१४	दिवा राम-सी		९८४५५३५७६	
१५	सुबिका राम-सी		९८००७९१५५३	
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७९-११-१० गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ०९ का वडाध्यक्ष श्री श्री राम बहादुर चौधरी को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री राम बहादुर चौधरी	अध्यक्ष	९८५७०१५०३५	
२	श्री प्रकाश प्रसाद चौधरी	सदस्य	९८५७०५५१३१	
३	श्री प्रकाश नर्मोद्याल	समन्वयक	९८५७०५०८९३	
४	श्री जीवलाल बुढाले	"		
५	श्री कृष्ण प्रसाद चौधरी	"	९८५७०५२६०८	
६	श्री गजबहादुर चौधरी	"		
७	श्री गिरीजालाल खत्री	"	९८५७०१५६०२	
८	श्री फडक शर्मा	"	९८६९५२३११५	
९	श्री बालीकुमार कट्टार	"	९८६७१६९१३२	
१०	श्री विमान सिंह परियेवा	"	९८५७२०५८७६	
११	श्री प्रकाश केदारनाथ	"	९८५६७५५०७७	
१२	श्री कृष्ण बहादुर चौधरी	"	९८५७०५१६५	
१३				
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७९-११-१९ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ६ का वडाध्यक्ष श्री रेकलाल सापकाडा को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री रेकलाल सापकाडा	अध्यक्ष	९७७९२२६०९६६४	
२	प्रकाश बाल शर्मा	उपस्थित	९७७६०२२६५२	
३	दुर्गाजी पाण्डे	सदस्य		
४	महेन्द्र भुसाल		९८५९५६५९६१	
५	गणेश रिमाल		९८०८९२९१८	
६				
७	तुलसी शर्मा सुवाल		९८४७०६३८१९	
८	बालकृष्ण मण्डल पाण्डे		९८५५९००००८	
९	शमशेर बहादुर		शमशेर बहादुर	
१०	अर्जुन कुमारी	सदस्य	९९५७२९५२३३	
११	दरिन्द्र	सदस्य		
१२	गंगा देवी शर्मा		९८९६०५६६९२	
१३	शारदा अधिकारी		९९६९५६६६६२	
१४	नारायणी कौली	सदस्य	९८६३९७०५६६	
१५	बालकृष्ण ज्ञानप्रसाद		९८५७०६३३३२	
१६	कृष्ण बाल शर्मा	सदस्य	९८५५९००००८	
१७	किशोर सिंह पुन शर्मा	सदस्य	९८५६०९९९६९	
१८	श्री सिंह शर्मा	सदस्य	९८५६०९९९६९	
१९	अदालत शर्मा	सदस्य	९८५६०९९९६९	
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७९-११-११ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ६ का वडाध्यक्ष श्री नासिम अहमद खान को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री नासिम अहमद खान	अध्यक्ष	९८५७०१५५६८	
२	इकबाल पठान	सदस्य	९८१२९१३६२९	
३	गिता पार्सी	सदस्य		गिता
४	मुजाम्मद अहमद मिथा			मुजाम्मद
५	अब्दुल समद मुन्			अब्दुल समद
६	सैतुल्ला मुन्			
७	केशव बहादुर खत्री	साज्योदी	९८११९९३७११	
८	मुस्तान भली मुसलमान			MUWA
९	सैदुल्ला भली		९८२१५६५५३१	
१०	सरसद अली मुन्		९८०५५३२७८५	
११	अब्दुल रामद		९८२१५५१०७३	
१२	मुजाम्मद अहमद मुन्		९८११९६२९३६	मुजाम्मद
१३	सैदुल्ला भली	स.क.अ	९२४६९२४९९	
१४	सैरवा खनाल	स.क.अ	९७६२३५५३५	
१५	सैदुल्ला भली		९८५९५६५९६१	
१६	सैदुल्ला भली		९८०८९२१६८	
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७५-११-१६ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं.६५..... का वडाध्यक्ष श्री
 ...नेत्र उसाठ वैलवासं..... को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू
 लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan)
 निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री नेत्र उसाठ वैलवासं	अध्यक्ष	९८२६०४४४४४	[Signature]
२	श्री धतिशान थाक	वडा-लक्ष्य	९८४६०६३६०९ ९८४६०६३३३६	[Signature]
३	श्री शितदेवी शर्मा	॥	९८४६०६१३२६	[Signature]
४	श्री राधेश शाह स्वं	॥	९८२६०२२६०६	[Signature]
५	डा. प्रेम व. स्तुभार	का.पा.सं.	९८६४६६५२६	[Signature]
६	श्री टोप लाल जोखेल	समाजसेवी	९८२६०९११४०	[Signature]
७	श्री हरि प्रसाद जोखेल	॥	९८५७०२२९७९	[Signature]
८	श्री गद्य सुदन जोखेल	॥	९८२६०३०६६४	[Signature]
९	श्री दुर्गा प्रसाद जोखेल	॥	९८२६०२००९९	[Signature]
१०	श्री केदार नेम्सली हमौवा	॥	९८५७०६३+६३	[Signature]
११	श्री जोधत वै.सी	॥	९८०६४८२४६९	[Signature]
१२	श्री बलराम बुढाथोकी	वडा-२-का.सं.	९८२९२९६०८३	[Signature]
१३	श्री प. लाल जोखेल	वडा-५.		
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७९-११-१४ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ०७ का वडाध्यक्ष श्री भद्रुप कुमार चौधरी को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याड, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री भद्रुप कुमार चौधरी	अध्यक्ष	९८२६०२५३३९	
२	श्री राम प्रकाश चौधरी	वडा सचिव	९८२६०४९०१६	
३	सुशीम शर्मा	स.क.स.	९८२९९०२९९०	
४	सत्यमायाका बर्तन	सचिव	९८२९९४२०९०	
५	किशोरी शर्मा	" - "		
६	बिष्णु शर्मा मुखर्जी	" - "		
७	शानमती शर्मा	" - "		
८	विष्णु शर्मा	सचिव		
९	फारुक अहमद	समाजसेवी	९८१६५५२०९३	
१०	बोबिन प्र. कुमारी	" - "		
११	कनका शर्मा	" - "		
१२	महावि प्र. चौधरी	" - "		
१३	राज सुभाष शर्मा			
१४	राजेश शर्मा			
१५	सुनील शर्मा			
१६	राज निशोद शर्मा			
१७	विष्णु कुमार शर्मा	स.स.		
१८	सुनील शर्मा	समाजसेवी		
१९	गणेश शर्मा			
२०	गणेश शर्मा			
२१				
२२				

आज मिति २०७१-११-१६ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ०८ का बडाध्यक्ष श्री रिजवाल भद्रमद को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तय्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री रिजवाल भद्रमद	अध्यक्ष	९८४६२११६४	
२	विजु वि. ड	क्रिया सदस्य		
३	महबूब आलम	क्रिया सदस्य	९८१६५६५६५९	
४	चन्द्रप्रती लोनिमा	क्रिया सदस्य		
५	शुभकुमार श्रेष्ठ	कार्यालयीय सदस्य		
६	जमिन अरुण शर्मा	सहायक		
७	विष्णु शर्मा	"		
८	पुनः धोतक चौधरी	"		
९	सिद्धेश्वर शर्मा	"		
१०	गंगाधर शर्मा	क्रिया सदस्य		
११	विष्णु शर्मा	सहायक		
१२	श्यामल शर्मा	"		
१३	जमिन शर्मा	"		
१४	गुर शर्मा	"		
१५	जमिन शर्मा	"		
१६	शिव शर्मा शर्मा	कार्यालयीय सदस्य		
१७	लाल शर्मा शर्मा	क्रिया सदस्य		
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७३-११-१६ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ०३ का वडाध्यक्ष श्री राम गोपाल चौधरी को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री राम गोपाल चौधरी	प्रा.स.का	९८६०७२४७९४	<i>[Signature]</i>
२	" यादव बन्द	पु.स.की सेवा. वि.का.का	९८४७०२४७९९	<i>[Signature]</i>
३	बिम बहादुर शर्मा		९८४५५१५२६०	<i>[Signature]</i>
४	राम नरेश शर्मा	का.सा.फ.का	९८४७३२५५१३	<i>[Signature]</i>
५	दशरत रिजाल		९८०८९२३९९८	<i>[Signature]</i>
६	विष्णु ले.डा.	पु.म./स.स.का	९८९३३३३६९९	<i>[Signature]</i>
७	विष्णु विष्णु शर्मा	उप.स.स.का. पु.म. का. वि.का.का	९६९०२६३४९९९	<i>[Signature]</i>
८	गोपाल सापकाश	समाजसेवी	९८४६२८३४८९	<i>[Signature]</i>
९	गोपाल चौधरी	ह.वा.सी.का		<i>[Signature]</i>
१०	ईश्वर शर्मा	समाजसेवी	९८९०२९६०३९	<i>[Signature]</i>
११	यसका पु.म.			
१२	यसका पु.म.	ह.वा.सी.का		<i>[Signature]</i>
१३	गोपाल सापकाश	का.सा.फ.का	९८४६००४६०९९	<i>[Signature]</i>
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७९-११-१७ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. १० का वडाध्यक्ष श्री
 मधु मिश्र को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू
 लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan)
 निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सल्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री मधु मिश्र	अध्यक्ष	९८९४४४९४४२	
२	श्री जंगाराम कुशी	सदस्य	९८९४४४२६९६९	श्री जंगाराम
३	" कौटिली नाउ	स्थानीय		कौटिली
४	" इन्द्रशम शर्मा	तडा सचिव	९८५७०५५२४०	इन्द्रशम
५	" नारायण कुशी	स्थानीय	९८००७०७९८३	नारायण
६	" राम प्रिलत नाउ	"		रामप्रिलत
७	" अशोका पाल	"	९८९५४४५६४५	अशोका
८	फारिदा शर्मा	सदस्य	९८००७०७२५४	फारिदा
९	श्रीम. प्रकाश शर्मा	"		प्रकाश
१०	श्रीम. रामप्रसाद	स्थानीय		श्रीम. रामप्रसाद
११	मुकुन्द शर्मा	स्थानीय		मुकुन्द
१२	नर्सिमा शर्मा	स्थानीय		नर्सिमा शर्मा
१३	लक्ष्मी धारदुव	"	९८०७९२९३०३	लक्ष्मी
१४				
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

आज मिति २०७९-११-१३ गते शिवराज नगरपालिका वडा नं. ११ का वडाध्यक्ष श्री रमेश्वर पुडाद वर्मा को अध्यक्षतामा वडा कार्यालयमा वडाका जनप्रतिनिधिहरू लगायत अन्य सरोकारवालाको उपस्थितिमा नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना (Land Use Plan) निर्माणका लागि छलफल गरी आवश्यक तथ्याङ्क, सन्लाह, सुझाव संकलन गरियो ।

उपस्थिति

क्र.सं.	नाम	पद	मोबाइल नं.	हस्ताक्षर
१	श्री रमेश्वर पु वर्मा	अध्यक्ष		
२	" चतुराण लोतीमा	ह्यातीप		
३	बाला त्रिपाठी कर्मा	ह्यातीप		
४	नरेश व कर्मा	"		
५	सुर्ज कर्मा	"		
६	फूलचन्द कर्मा	"		
७	शासिस कर्मा	"		
८	शतल कर्मा			
९	राज कुमार शहीर	ह्यातीप		
१०	विन दमाल कर्मा	"		
११	राजेश्वर कोटी	"		
१२	राम नरवत कोसी	"		
१३	वसिष्ठ पुडाद श्रीवास्तव	"		
१४	राज कारन शहीरमा	"		
१५				
१६				
१७				
१८				
१९				
२०				
२१				
२२				

अनुसुची २: वार्ड स्तर बैठकको केही भलक (तस्खरहरू)

अनुसूची ३: नगरपालिकाको केही कृषि क्षेत्र

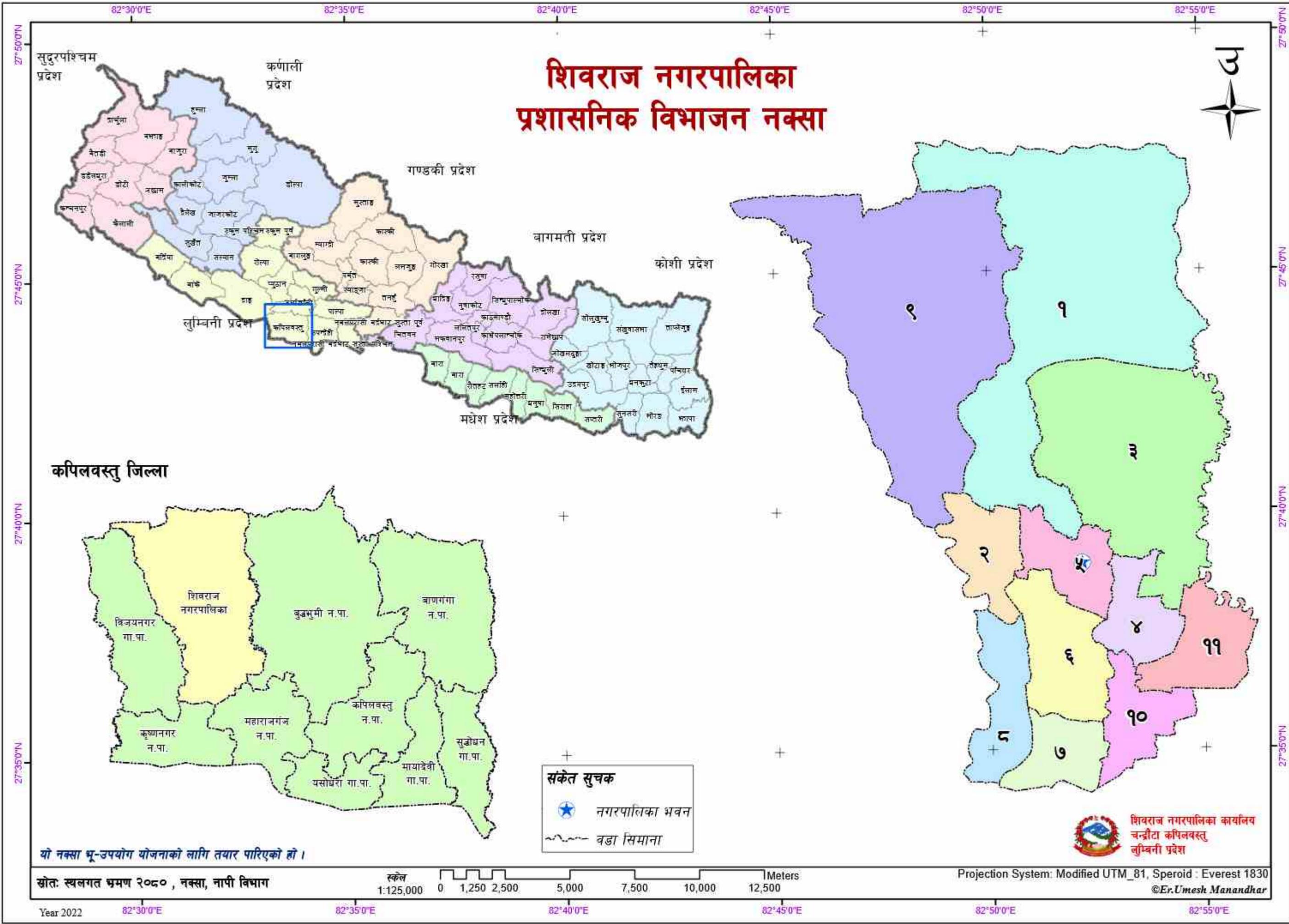

अनुसूची ४: नगरपालिकाको बाटोको अवस्था

शिवराज नगरपालिका प्रशासनिक विभाजन नक्सा

सुदूरपश्चिम प्रदेश

कर्णाली प्रदेश

गण्डकी प्रदेश

बागमती प्रदेश

कोशी प्रदेश

मधेश प्रदेश

कपिलवस्तु जिल्ला

शिवराज नगरपालिका

बुढथुमी न.पा.

बाणगंगा न.पा.

विजयनगर गा.पा.

कृष्णनगर न.पा.

महाराजगंज न.पा.

कपिलवस्तु न.पा.

सुबोधन गा.पा.

यसोधरा गा.पा.

मायादेवी गा.पा.

संकेत सूचक

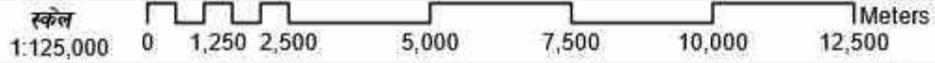
- ★ नगरपालिका भवन
- वडा सिमाना

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

यो नक्सा भू-उपयोग योजनाको लागि तयार पारिएको हो ।

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०, नक्सा, नापी विभाग

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830

©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°30'0"E

82°35'0"E

82°40'0"E

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°50'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°50'0"N

27°45'0"N

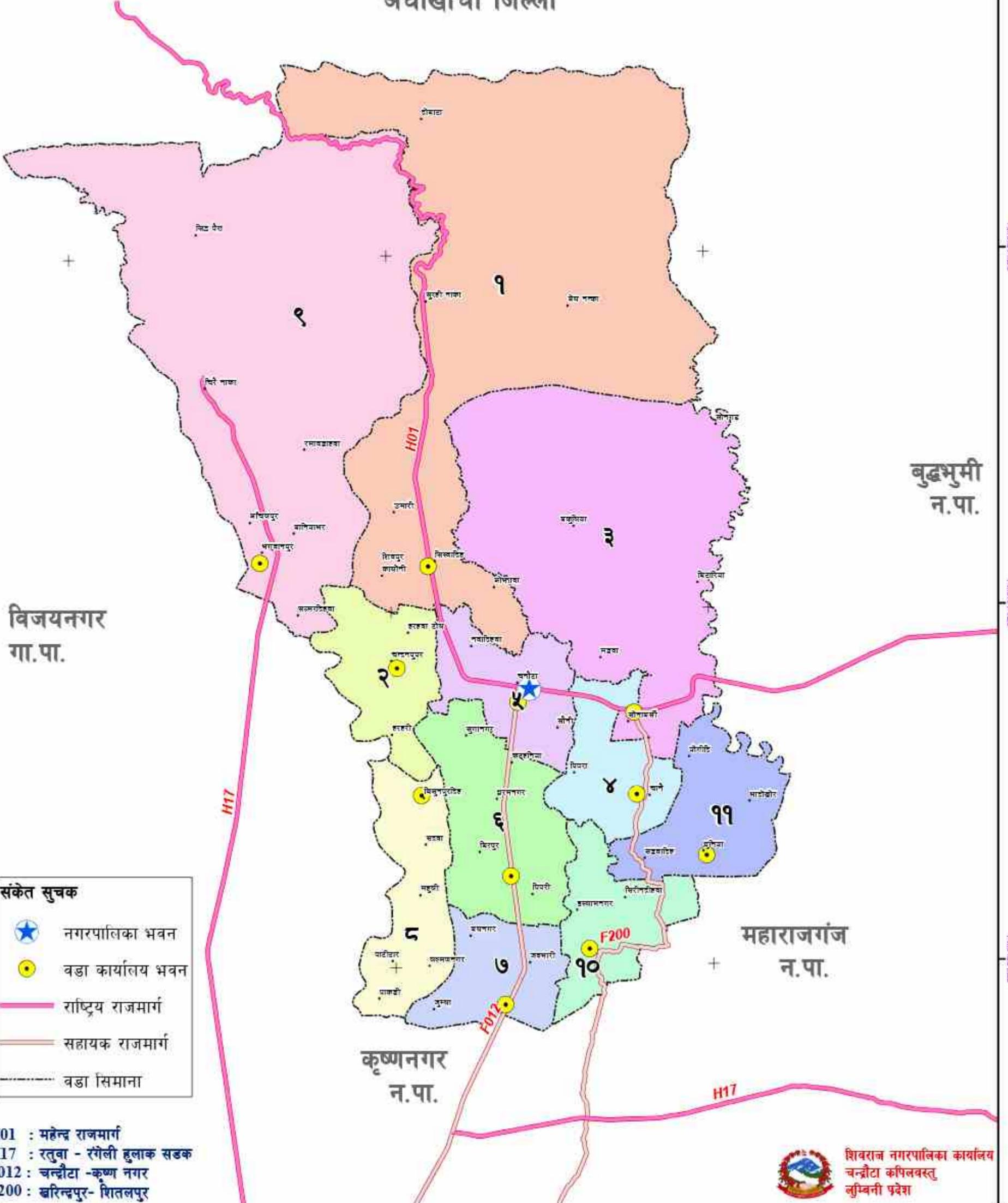
27°40'0"N

27°35'0"N

शिवराज नगरपालिका वडा विभाजन नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सूचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना

H01 : महेन्द्र राजमार्ग
 H17 : रतुवा - रंगेली हुलाक सडक
 F012 : चन्द्रौटा - कृष्ण नगर
 F200 : खरिन्द्रपुर- शितलपुर

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
 नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:100,000
 0 650 1,300 2,600 3,900 5,200 6,500 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
 ©Er.Umesh Manandhar

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
 चन्द्रौटा कपिलवस्तु
 लुम्बिनी प्रदेश

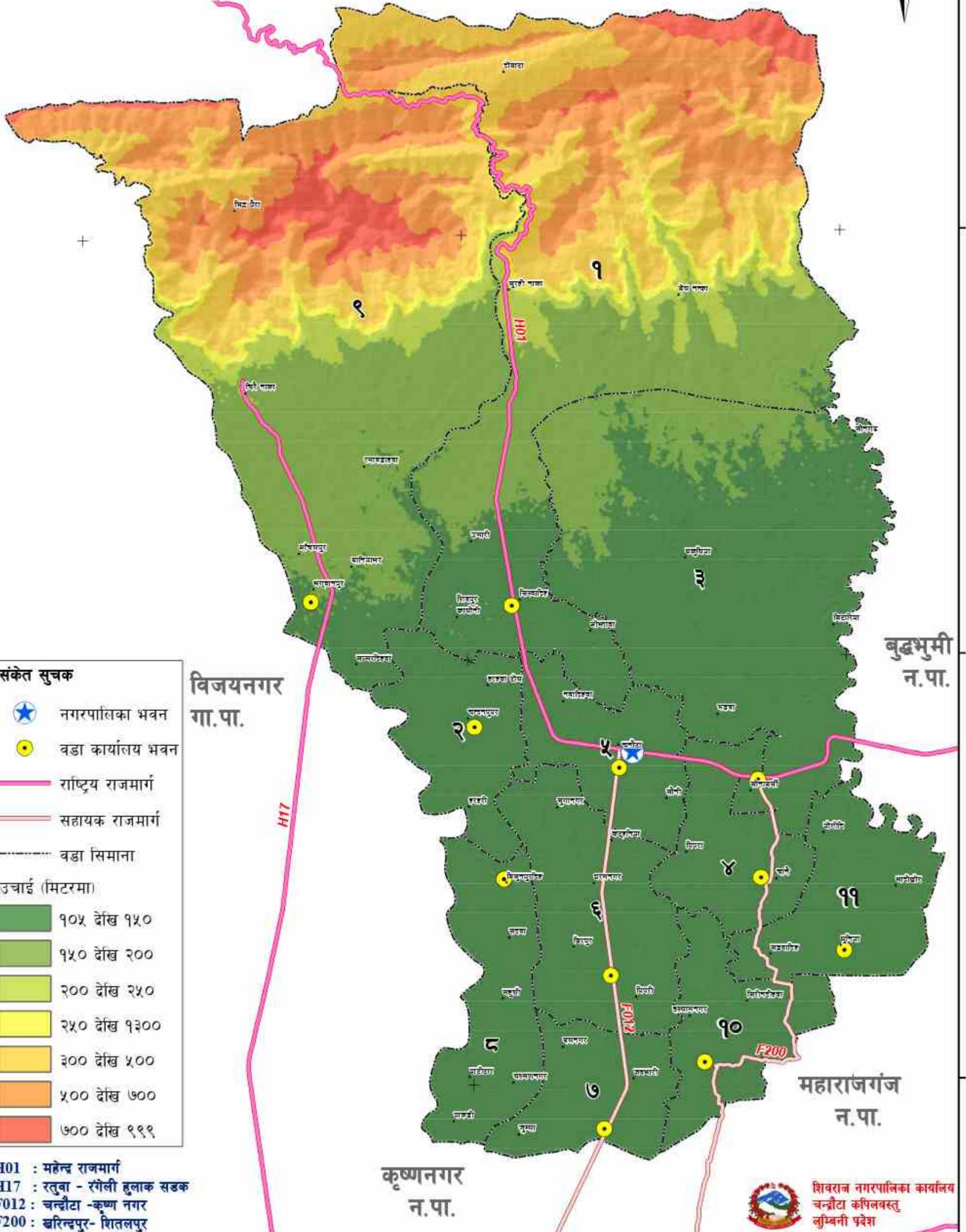
82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका उचाई नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सुचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना

उचाई (मिटरमा)

- १०५ देखि १५०
- १५० देखि २००
- २०० देखि २५०
- २५० देखि ३००
- ३०० देखि ५००
- ५०० देखि ७००
- ७०० देखि ९९९

- H01 : महेन्द्र राजमार्ग
- H17 : रतुवा - रंगेली हुलाक सडक
- F012 : चन्द्रौटा - कृष्ण नगर
- F200 : खरिन्दपुर- शितलपुर

विजयनगर
गा.पा.

बुद्धभुमी
न.पा.

कृष्णनगर
न.पा.

महाराजगंज
न.पा.

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 5001,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

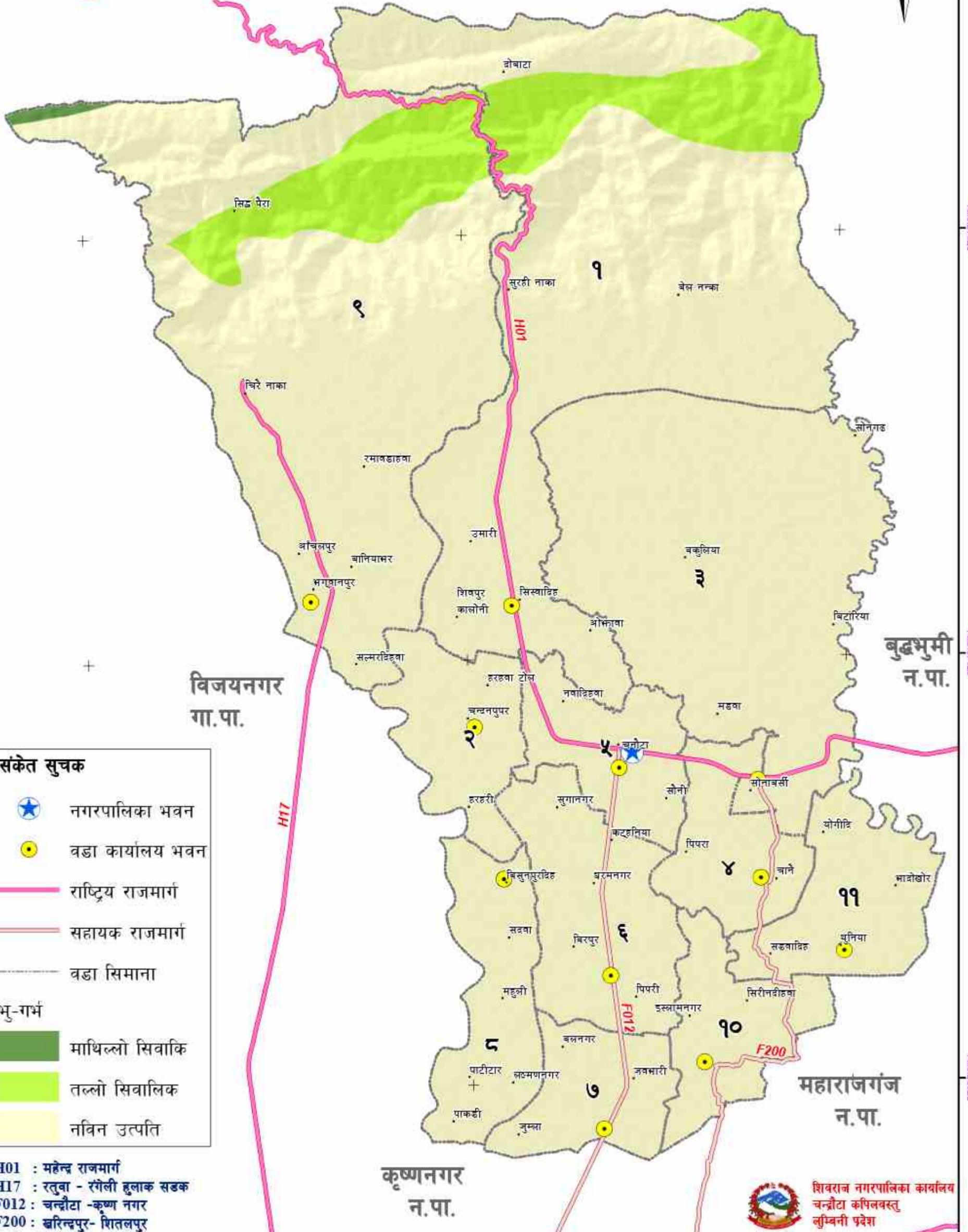
82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका भुगर्भ नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सुचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना
- भु-गर्भ**
- माथिल्लो सिवालिक
- तल्लो सिवालिक
- नविन उत्पति

H01 : महेन्द्र राजमार्ग
 H17 : रतुवा - रंगेली हुलाक सडक
 F012 : चन्द्रौटा - कृष्ण नगर
 F200 : सरिन्द्रपुर- शितलपुर

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
 नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
 0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
 ©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

विजयनगर
गा.पा.

कृष्णनगर
न.पा.

बुद्धभुमी
न.पा.

महाराजगंज
न.पा.

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
 चन्द्रौटा कपिलवस्तु
 लुम्बिनी प्रदेश

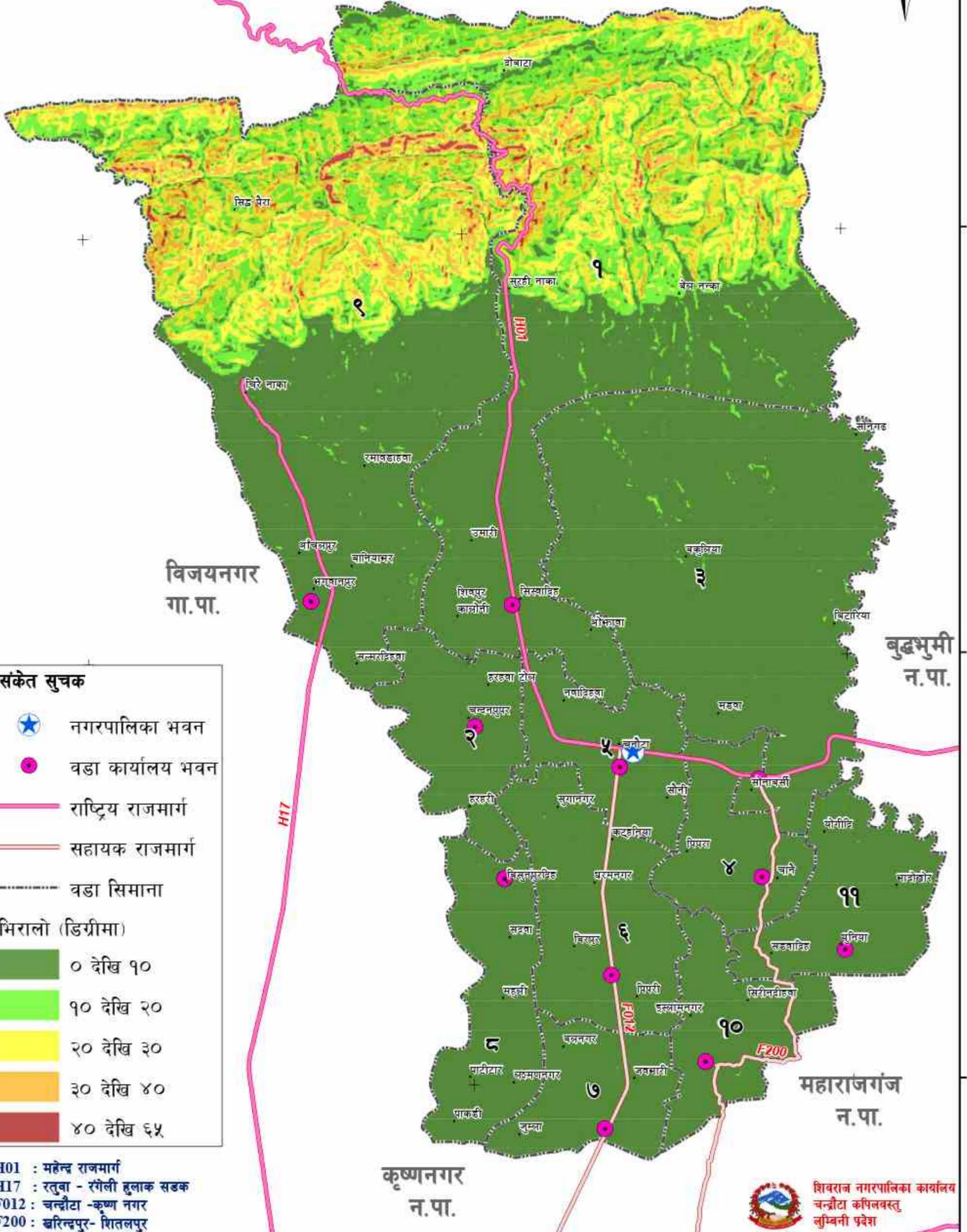
82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका भिरालापन नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सुचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना

भिरालो (डिग्रीमा)

- ० देखि १०
- १० देखि २०
- २० देखि ३०
- ३० देखि ४०
- ४० देखि ६५

- H01 : महेन्द्र राजमार्ग
- H17 : रतुवा - रंगेली हुलाक सडक
- F012 : चन्द्रौटा - कृष्ण नगर
- F200 : सरिन्द्रपुर- शितलपुर

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 5001,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

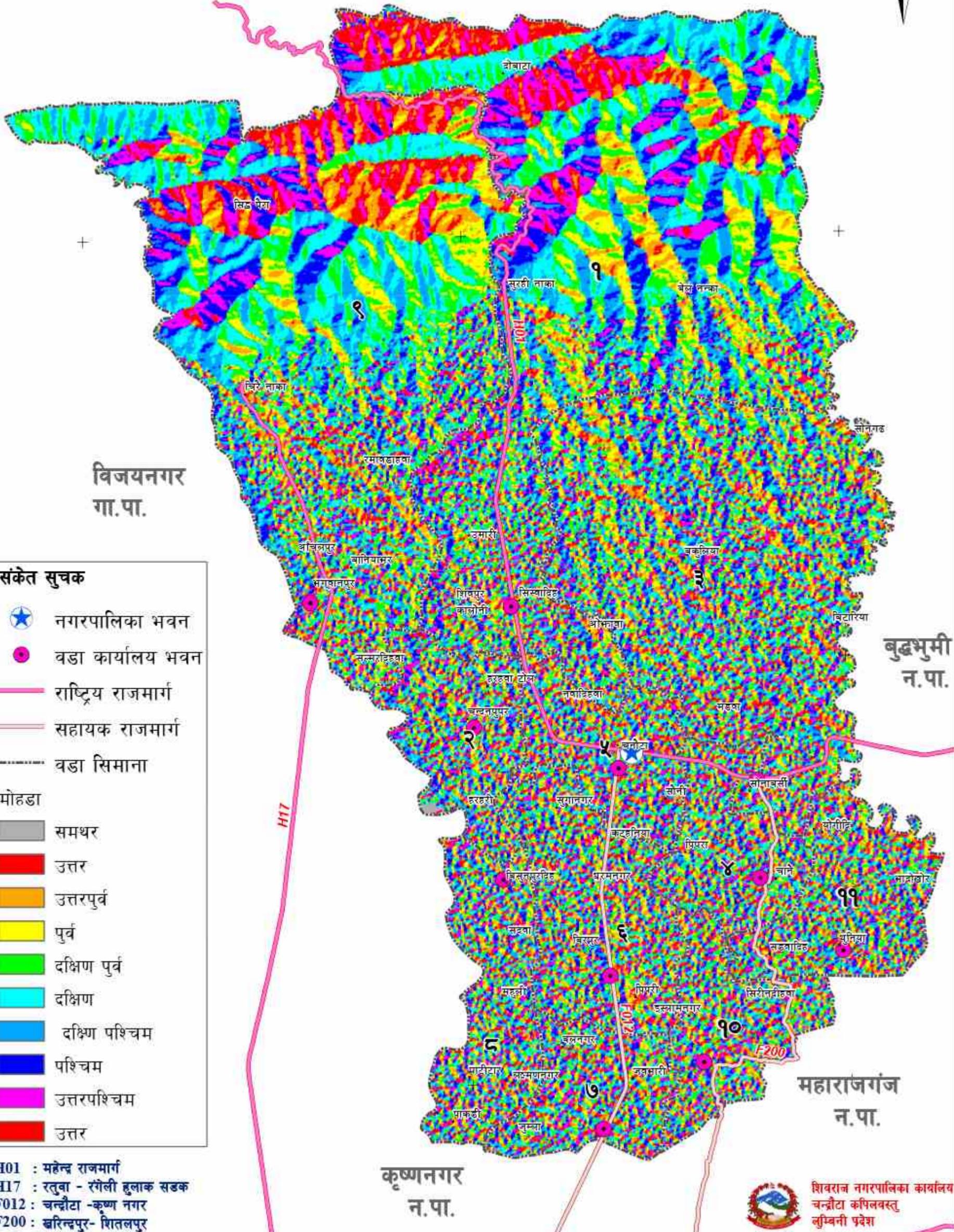
82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका मोहडा नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सुचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना

मोहडा

- समथर
- उत्तर
- उत्तरपुर्व
- पुर्व
- दक्षिण पुर्व
- दक्षिण
- दक्षिण पश्चिम
- पश्चिम
- उत्तरपश्चिम
- उत्तर

H01 : महेन्द्र राजमार्ग
 H17 : रतुवा - रंगेली हुलाक सडक
 F012 : चन्द्रौटा -कृष्ण नगर
 F200 : खरिन्दपुर- शितलपुर

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
 नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
 0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
 ©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

विजयनगर
गा.पा.

बुद्धभुमी
न.पा.

कृष्णनगर
न.पा.

महाराजगंज
न.पा.

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
 चन्द्रौटा कपिलवस्तु
 लुम्बिनी प्रदेश

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका भूमी प्रणाली नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

27°45'0"N

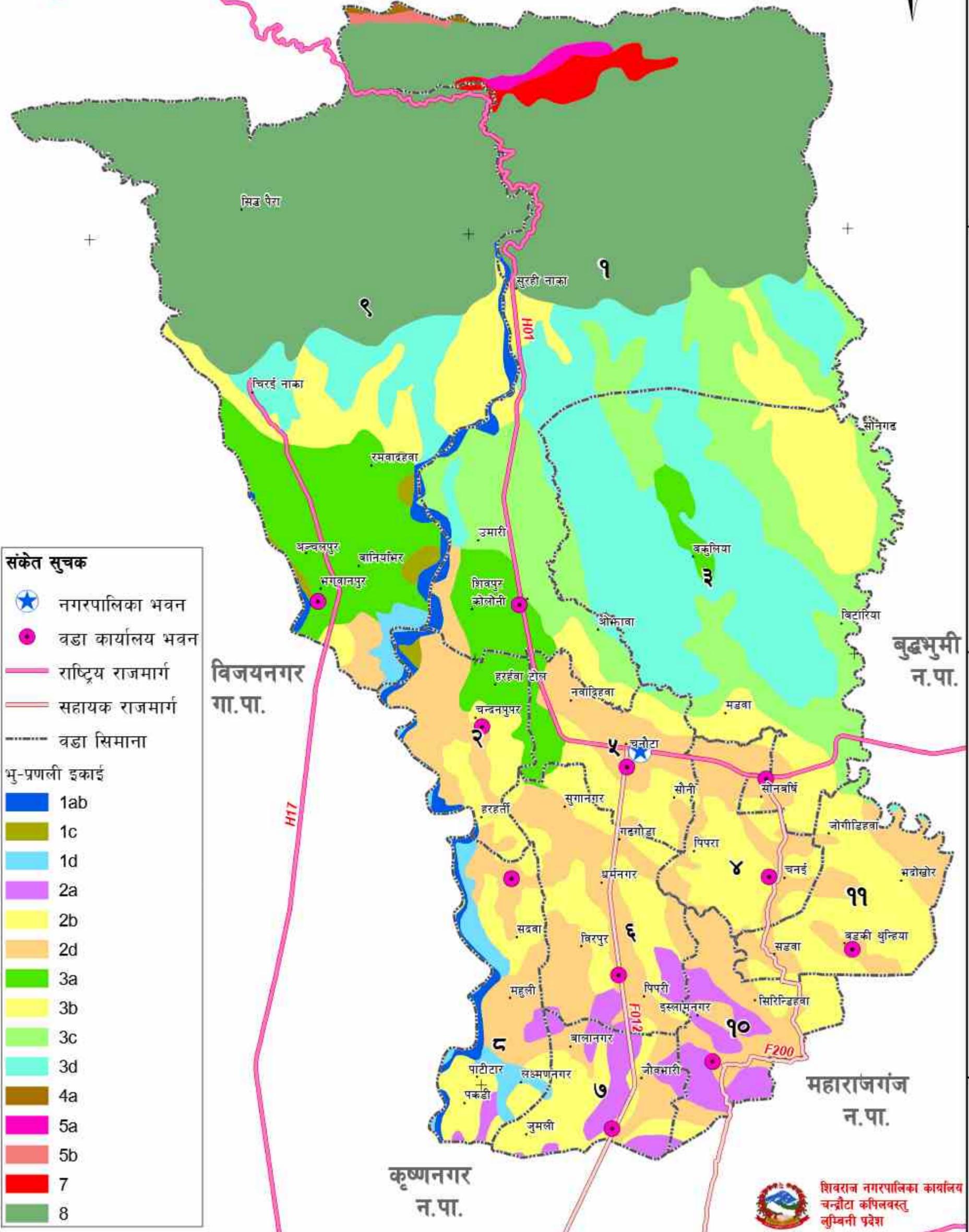
27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

संकेत सूचक

- ★ नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना

भू-प्रणाली इकाई

- 1ab
- 1c
- 1d
- 2a
- 2b
- 2d
- 3a
- 3b
- 3c
- 3d
- 4a
- 5a
- 5b
- 7
- 8

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

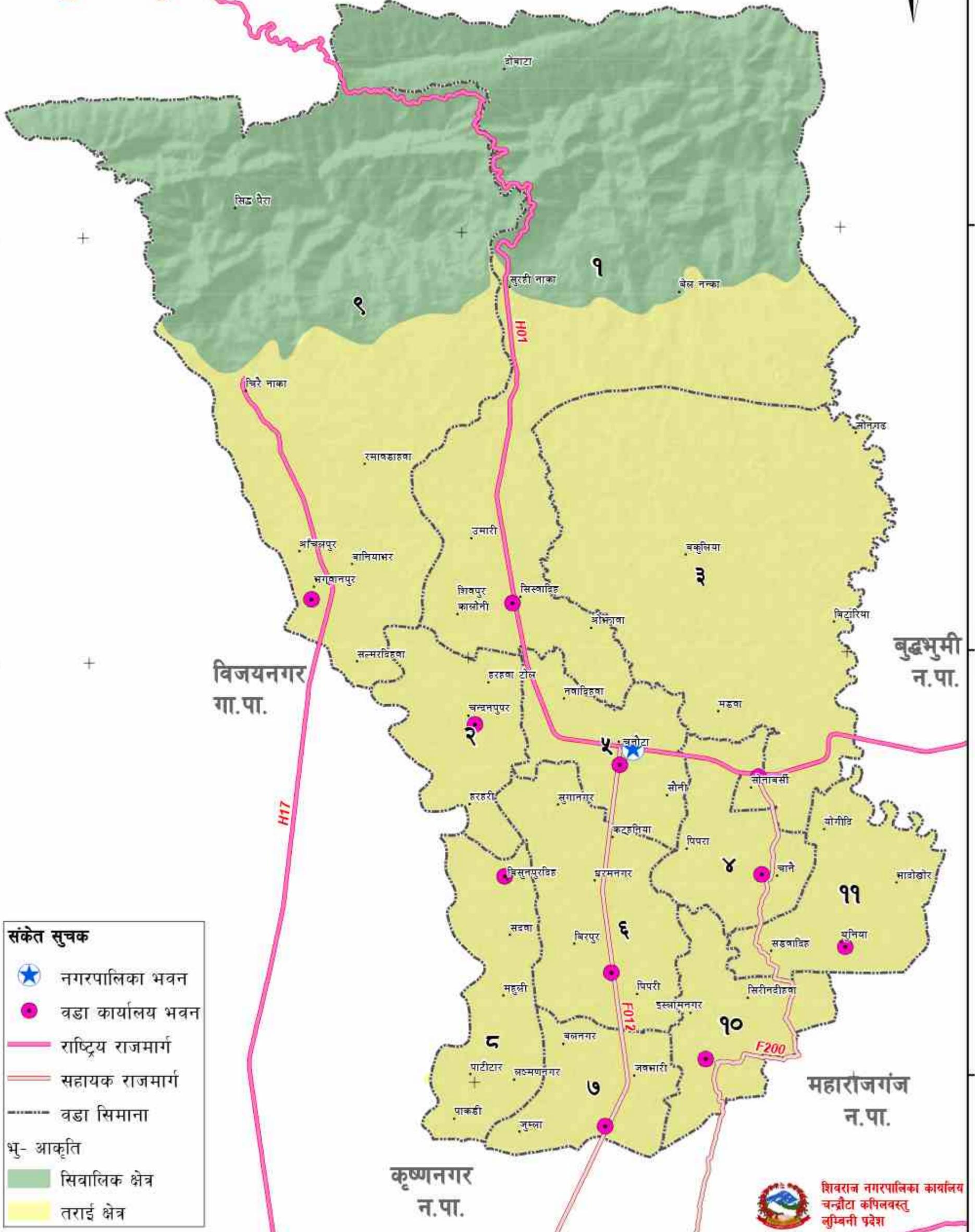
82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका भु- आकृति नक्सा

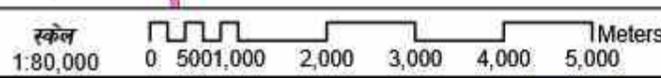
अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सुचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना
- भु- आकृति**
- सिवालिक क्षेत्र
- तराई क्षेत्र

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022 82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

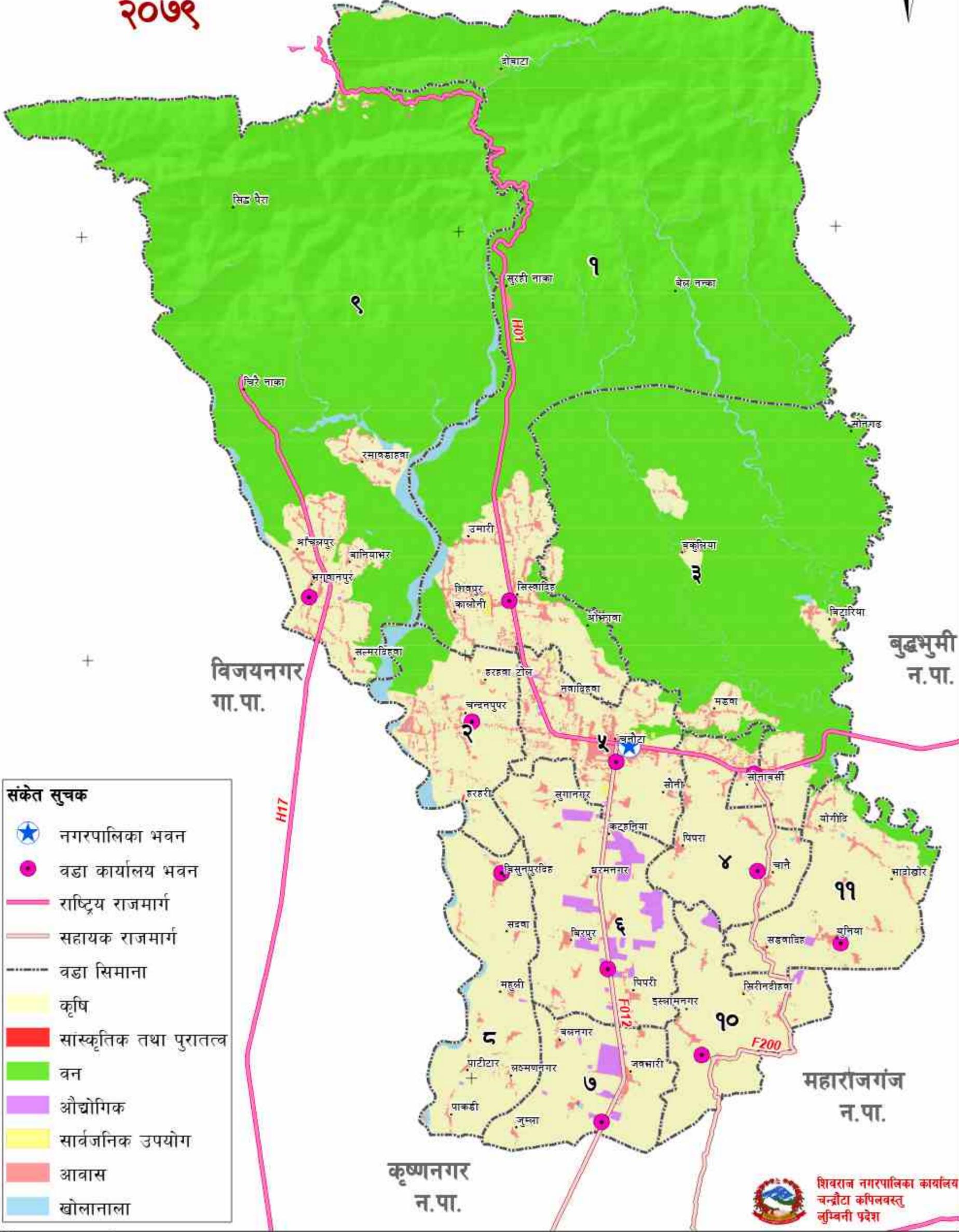
82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका भु-उपयोग नक्सा २०७९

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सूचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना
- कृषि
- सांस्कृतिक तथा पुरातत्व
- वन
- औद्योगिक
- सार्वजनिक उपयोग
- आवास
- खोलानाला

विजयनगर गा.पा.

बुद्धभुमी न.पा.

कृष्णनगर न.पा.

महाराजगंज न.पा.

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

82°45'0"E

82°50'0"E

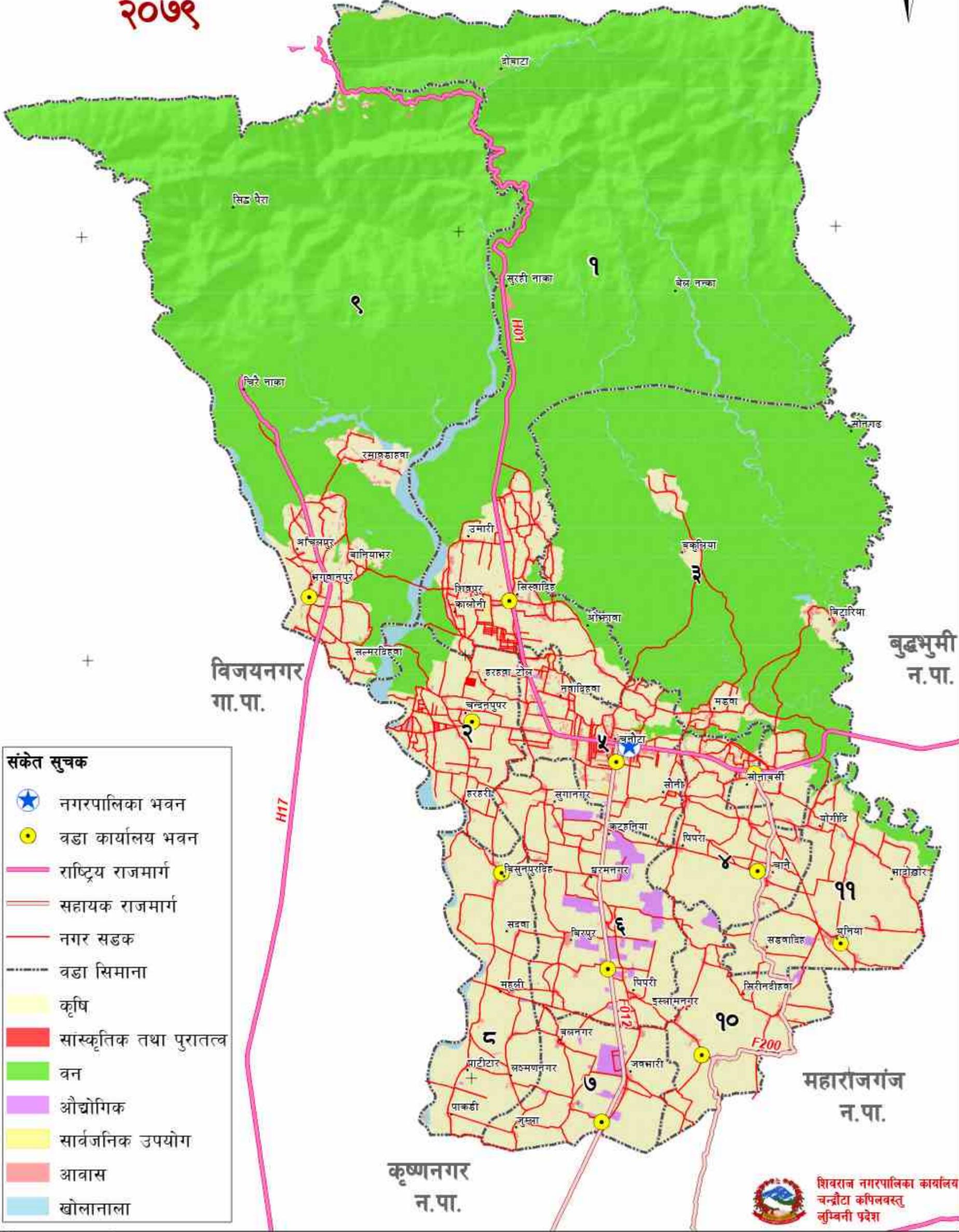
82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका

सडक नक्सा

२०७९

अर्घाखाँची जिल्ला

संकेत सूचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- नगर सडक
- वडा सिमाना
- कृषि
- सांस्कृतिक तथा पुरातत्व
- वन
- औद्योगिक
- सार्वजनिक उपयोग
- आवास
- खोलानाला

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०

नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830

©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका नदी संजाल नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

27°45'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°35'0"N

विजयनगर
गा.पा.

बुद्धभुमी
न.पा.

महाराजगंज
न.पा.

कृष्णनगर
न.पा.

संकेत सुचक

- खोला नाला
- वडा सिमाना
- खोलानाला

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 550 1,100 2,200 3,300 4,400 5,500 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका बाढी संवेदनशालिता नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

27°45'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°35'0"N

संकेत सुचक

- नगरपालिका भवन
- वडा कार्यालय भवन
- खोला नाला
- राष्ट्रिय राजमार्ग
- सहायक राजमार्ग
- वडा सिमाना
- जोखिम क्षेत्र**
- वन
- उच्च जोखिम
- न्युन जोखिम
- मध्यम जोखिम
- ढुब्रनान क्षेत्र
- खोलानाला

विजयनगर गा.पा.

बुद्धभुमी न.पा.

महाराजगंज न.पा.

कृष्णनगर न.पा.

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कृषि क्षेत्र नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

27°45'0"N

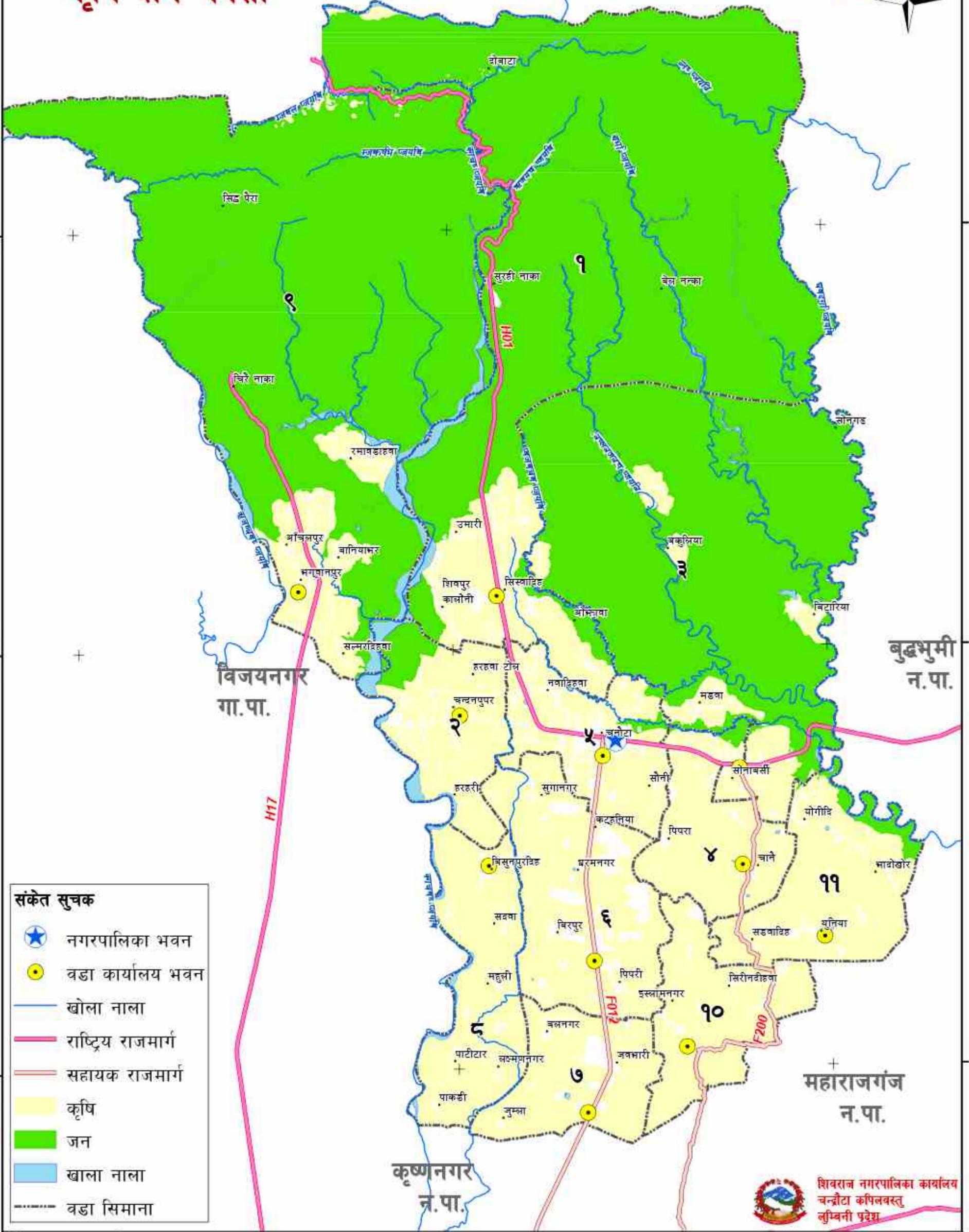
27°40'0"N

27°35'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

- संकेत सूचक**
- नगरपालिका भवन
 - वडा कार्यालय भवन
 - खोला नाला
 - राष्ट्रिय राजमार्ग
 - सहायक राजमार्ग
 - कृषि
 - जन
 - खाला नाला
 - वडा सिमाना

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022 82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका वन क्षेत्र नक्सा

अर्घाखाँची जिल्ला

27°45'0"N

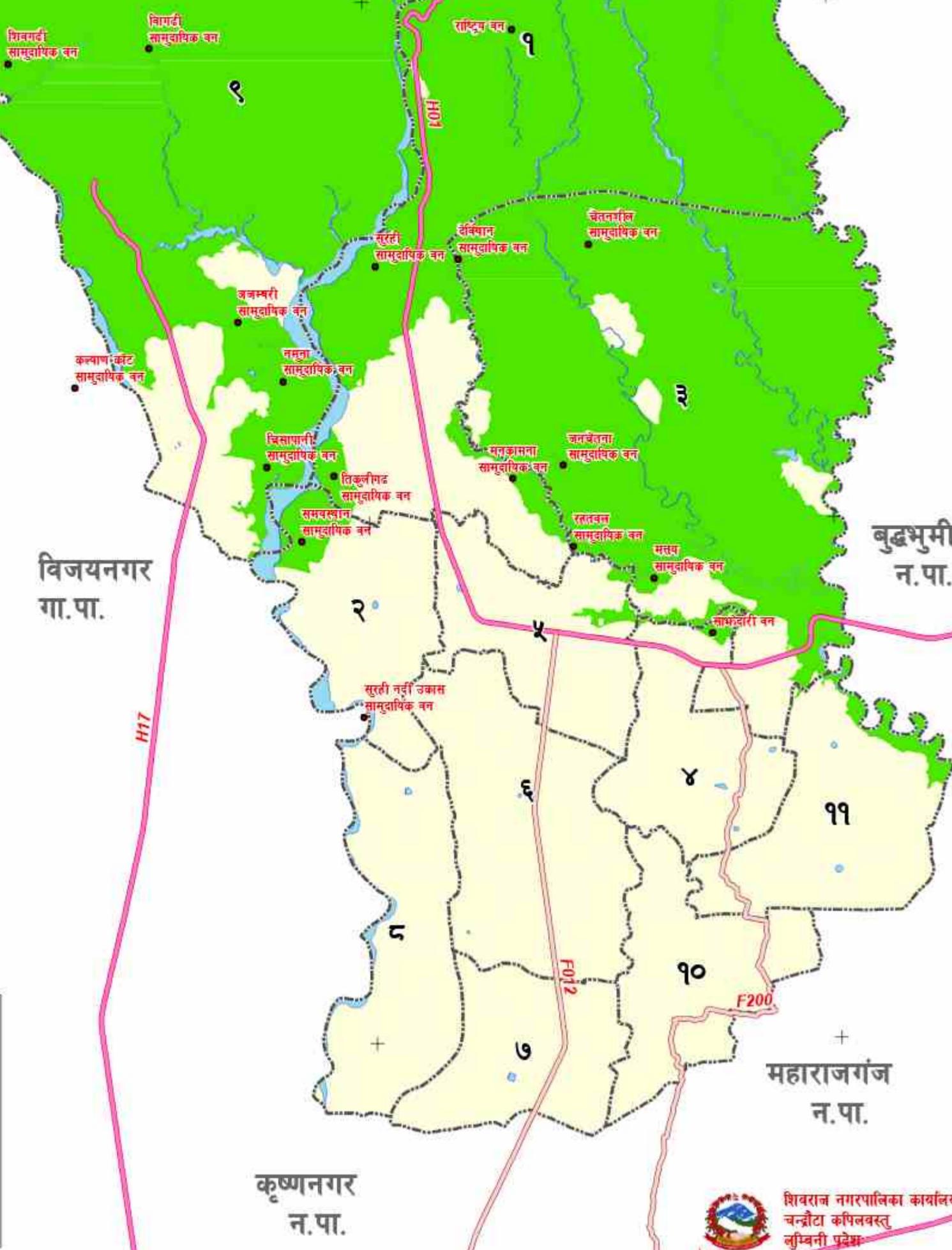
27°45'0"N

27°40'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°35'0"N

विजयनगर
गा.पा.

बुद्धभुमी
न.पा.

कृष्णनगर
न.पा.

महाराजगंज
न.पा.

- संकेत सुचक**
- राष्ट्रिय राजमार्ग
 - सहायक राजमार्ग
 - जन
 - खाला नाला
 - कृषि

 शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश

स्रोत: स्थलगत घ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

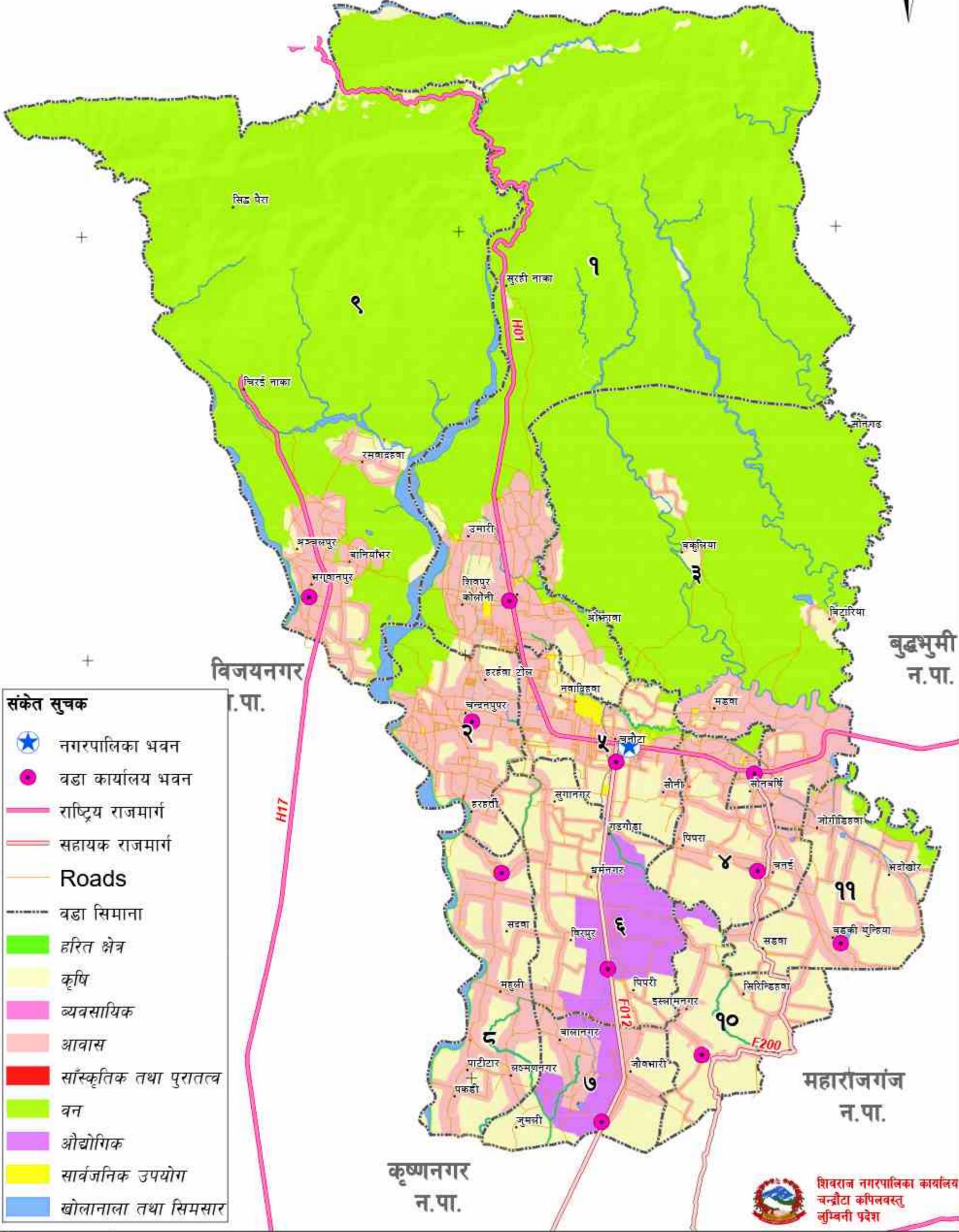
82°55'0"E

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

शिवराज नगरपालिका प्रस्तावित भु-उपयोग नक्सा अर्घाखाँची जिल्ला

- संकेत सूचक**
- ★ नगरपालिका भवन
 - वडा कार्यालय भवन
 - राष्ट्रिय राजमार्ग
 - सहायक राजमार्ग
 - Roads
 - वडा सिमाना
 - हरित क्षेत्र
 - कृषि
 - ब्यवसायिक
 - आवास
 - साँस्कृतिक तथा पुरातत्व
 - वन
 - औद्योगिक
 - सार्वजनिक उपयोग
 - खोलानाला तथा सिमसार

स्रोत: स्थलगत भ्रमण २०८०
नक्सा, नापी विभाग

स्केल 1:80,000
0 500 1,000 2,000 3,000 4,000 5,000 Meters

Projection System: Modified UTM_81, Spheroid : Everest 1830
©Er.Umesh Manandhar

Year 2022

82°45'0"E

82°50'0"E

82°55'0"E

27°45'0"N

27°45'0"N

27°40'0"N

27°40'0"N

27°35'0"N

27°35'0"N

विजयनगर
न.पा.

बुद्धभुमी
न.पा.

कृष्णनगर
न.पा.

महाराजगंज
न.पा.

शिवराज नगरपालिका कार्यालय
चन्द्रौटा कपिलवस्तु
लुम्बिनी प्रदेश